

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

Diplomová práce

Anna-Marie Reichlová

**Expresivita - způsoby a prostředky jejího vyjadřování
v japonštině**

Expressivity - ways and means of its expression in Japanese

Praha 2016

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Petra Kanasugi, Ph.D.

Poděkování:

Děkuji touto cestou Mgr. Petře Kanasugi, Ph.D. za cenné připomínky, rady a čas, který mi věnovala při vedení diplomové práce. Dále děkuji PhDr. Jarmile Landové za konzultace a cenné rady při zpracování témat z oblasti psychologie.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5.5.2016

.....

Abstrakt

Tato práce se soustředí na tvrzení lingvistky Anny Wierzbické o charakteristických rysech japonštiny v souvislosti s vyjadřováním verbálních emocí, tedy expresivitou. Výzkum je založen na korpusu vytvořeném pro účely této práce, a který se sestává z dialogů japonských mluvčích různého věku, společenského postavení, pohlaví a odehrávajících se v různém prostředí. Práce se zaměřuje především na oblast negativních emocí.

Hlavním cílem práce je pomocí jazykové analýzy konverzací z korpusu ověřit platnost hypotézy Wierzbické o specifikách japonštiny, případně její tvrzení doplnit či upravit. Dalším cílem práce je také shrnout některé významné jazykové strategie a prostředky, kterých japonští mluvčí v expresivních promluvách užívají a případně popsat jejich socio-lingvistické a kulturní pozadí, pokud se bude jednat o faktory, jež budou vykazovat zvláštnosti.

Klíčová slova

emoce, expresivita, kulturní pragmatika, jazyková analýza, přirozený sémantický metajazyk, Anna Wierzbicka, japonština

Abstract

The present thesis is focused on what linguist Anna Wierzbicka defined as the characteristic features of Japanese language in relation to expressing emotions verbally, which is the essence of expressivity. The research is based on a Japanese speakers' conversations corpus created for the purposes of this thesis and which takes into account factors such as age, social status, gender and various circumstances in which the dialogues are taking place. The thesis examines the area of rather negative emotions.

The primary aim of the thesis is to verify the assumptions made by Wierzbicka on the characteristics of Japanese using language analysis of the corpus, and adjust her findings as the case may be. In addition, the thesis will investigate and summarize the most prominent language strategies and means used in expressive communication by Japanese speakers and to determine possible socio-linguistic or cultural factors involved.

Keywords

emotion, expressivity, cultural pragmatics, language analysis, natural semantic metalanguage, Anna Wierzbicka, Japanese

Poznámka k transkripci a pořadí jmen

V této práci jsou veškeré termíny a osobní jména v japonštině uváděny v české transkripci. Japonská osobní jména pak v nepůvodním pořadí, nejdříve jméno vlastní, následně příjmení. Konverzace z korpusu použité v příkladech nejsou vzhledem k vysokému počtu a zaměření analýzy na specifika jazykových prostředků v japonštině přepsány latinkou ani přeloženy.

Obsah:

1. Úvod	9
2. Emoce a expresivita	12
2.1 Emoce	12
2.1.1 Termín emoce a emoce v jazyce	12
2.1.2 Teorie emocí a emoce v psychologii.....	14
2.1.3 Teorie komunikace, kultura, jazyk a emoce v antropologii	16
2.1.4 Objekt analýzy v této práci.....	19
2.2 Expresivita	25
2.2.3 Metodologie zkoumání expresivity.....	27
3. Oblasti verbální expresivity v japonštině	32
3.1 Syntax a morfologie	32
3.1.1 Příznakový slovosled.....	32
3.1.2 Použití práciho a rozkazovacího způsobu	38
3.1.3 Použití přípustkových konstrukcí	46
3.2 Sémantika a pragmatika	52
3.2.1 Systém ukazovacích výrazů <i>kosoado</i>	52
3.2.1.1 Předpona <i>ko</i>	52
3.2.1.2 Předpona <i>so</i>	55
3.2.1.3 Předpona <i>a</i>	58
3.2.1.4 Další specifika <i>kosoado</i>	62
3.2.2 Postojové ukazatele.....	64
3.3 Stylistika	69
3.3.1 Proměna stylu	69
3.3.1.1 Proměna stylu od percepčního k indiferentnímu modelu	71
3.3.1.2 Proměna stylu od naléhajícího k percepčnímu modelu	76
3.3.2 Speciální případy proměny stylu a další výklady	78
4. Závěr	83
Seznam pramenů	87
Seznam příloh	90

1. Úvod

Emoce a expresivita jsou pojmy, jejichž obsah je do značné míry intuitivně srozumitelný každému člověku, bez ohledu na to, jakým jazykem mluví nebo z jakého kulturního prostředí pochází. To, co si představujeme pod pojmem *emoce*, je přirozenou součástí lidského života a přestože se může zdát, že se u člověka jedná o primárně vnitřní pochody, emoce skrze expresivitu hrají zásadní roli při vzájemné komunikaci mezi lidmi a spoluvytvářejí podobu mezilidské interakce.

Přestože emoce jsou pro člověka v základu sdílenou zkušeností, konkrétní formy jejich projevů jsou velice variabilní složkou tohoto jevu a mezi faktory, které mají vliv na širokou škálu podob, kterými se emoce dají navenek vyjádřit, se dá zařadit i jazyk a kultura.

Aby bylo možné vyložit souvislosti mezi formami vyjadřování emocí, tedy expresivitou a kulturním rámcem, ve kterém se odehrává, je nejprve potřeba přijmout vliv kultury jako jednu ze základních premis výzkumu. Kultura je platným konceptem, který má reálný dopad na to, jakými způsoby si lidé mezi sebou předávají sdělení a jaké vzorce, jež si v dětství osvojili, k tomu využívají (Wierzbicka 1999: 240). Zároveň je ale nezbytné uvědomit si, že kultury nejsou samostatně fungující, uzavřené entity, ale silně propojené dynamické systémy.

Velmi podobně lze charakterizovat i jazyk, který je obdobně komplikovanou strukturou, jejíž povaha se podílí na tom, jakým způsobem si lidé předávají informace o svých emocích. To samozřejmě platí pro verbální rovinu vyjadřování emocí.

Za předpokladu, že expresivitu a to, jak vypadá její verbální stránka, ovlivňuje kultura a jazyk člověka, který ji používá jako jeden z komunikačních prostředků k dorozumívání se se svým okolím, dá se očekávat, že každý národ bude v oblasti verbálního vyjadřování emocí vykazovat soubor určitých charakteristických rysů, které v jednotlivostech mohou být společné vícero národnostem, ale skladba těchto znaků jako celku bude mít pokaždé jedinečný ráz.

To, čím se mezi ostatními jazyky vyznačuje japonština, se pokusila vymezit lingvistka Anna Wierzbicka¹, která se mimo jiné věnuje směru zvanému mezikulturní pragmatika. Příznačné pro japonštinu podle ní je, že japonští mluvčí v souvislosti s emocemi nemají

¹ Anna Wierzbicka (nar. 1934) – původem polská lingvistka, od 70. let 20. století působící v Austrálii; zaměřuje se především na mezi-kulturní studium a lingvistiku, zejména v oblasti sémantiky a pragmatiky; mezi její hlavní teorie a výzkumy patří vytvoření metodologického nástroje známého pod označením *přirozený sémantický metajazyk*, vytvořeného na základě rozsáhlého studia světových jazyků

zakódováno, že by je měli potlačovat, jak se někdy uvádí, ale že by je neměli formulovat bezprostředně nahlas, verbálně. Japonské pojetí expresivity nevyžaduje po jednotlivcích, aby svoje emoční rozpoložení jako takové před ostatními skrývali: „*Japonská kultura neodrazuje od zájmu o emoce ostatních, spíše naopak. Ale odrazuje od slovních projevů emocí.*“ (Wierzbicka 2003: 87-88). Pomocí metodologického nástroje, který vytvořila, tzv. *přirozeného sémantického metajazyka*, díky němuž lze dle ní popsat většinu skutečností v reálném světě bez zatížení kulturně specifickými významy, popsala typické znaky japonštiny následovně: „*Nechci, aby někdo cítil něco špatného. Nechci říct, co cítím. Měl(a) bych vědět, co ostatní cítí a ostatní to nemusí říkat.*“ (Wierzbicka 2003: 88). Toto jsou podle Wierzbické základní normy, kterými se v japonštině řídí komunikace, obzvlášť v oblasti expresivity, která má tendenci být potlačována (Wierzbicka 2003: 127). Taková koncepce by znamenala, že japonština v oblasti expresivního vyjadřování po verbální stránce bude poměrně omezená a nebude nabízet příliš jazykových strategií, kterými by bylo možné emoce v jazyce zachytit.

Vzhledem k tomu, jak komplexní ale může být role kultury a jazyka ve vyjadřování emocí, což znamená, že budou existovat nepochybně univerzálie, platné pro více národností najednou, ale zároveň i specifika, typická jen pro některé z nich, je zásadní otázkou, zda může takto schematizované pojetí japonštiny obstát.

Hlavním cílem této práce proto bude ověřit, zda popis japonštiny a jejích charakteristických znaků v oblasti projevů emocionality, tak jak jej předkládá Wierzbicka, je beze zbytku pravdivý a přijatelný jako obecná norma pro tento jazyk anebo zda japonština ve skutečnosti neposkytuje svým mluvčím mnohem širší možnosti při formulaci expresivity a tvrzení Wierzbické je třeba revidovat, případně doplnit.

Pomocí jazykové analýzy konkrétních jazykových jevů a strategií, které se opakovaně či s velkou četností vyskytly v korpusu (viz *Příloha 1-4*), sestaveném podle konkrétních kritérií, se tato práce pokusí Wierzbické hledisko potvrdit či rozporovat a zjistit, ve kterých případech a situacích její stanovisko odpovídá realitě a kdy naopak selhává.

Při analýze jednotlivých příkladů z korpusu této práce bude komunikační podstata každé situace zachycená pomocí *přirozeného sémantického metajazyka* (blíže v podkapitole 2.2.3 *Metodologie zkoumání expresivity*) a charakteristické rysy japonštiny, které z analýzy u jednotlivých jazykových jevů vzejdou, se práce pokusí shrnout ve stručný popis celkové

povahy jevu jako tzv. *kulturního skriptu* (viz podkapitola 2.2.3 *Metodologie zkoumání expresivity*) a konfrontovat jej s původní Wierzbické premisou o povaze japonštiny.

Dalším cílem práce je nalézt a představit některé z nejčastějších jazykových jevů a konstrukce, které v japonštině provází vyjadřování vymezeného typu emocí, případně určit, jaké socio-kulturní faktory týkající se mluvčích s jejich výskytem souvisí. Práce se primárně bude soustředit na emoce z negativního spektra a zároveň na ty, které z hlediska psychologie spadají do oblasti tenze neboli napětí (viz podkapitola 2.1.4 *Objekt analýzy v této práci*).

První část práce se bude věnovat vysvětlení terminologie nezbytné při zkoumání tohoto tématu, tedy především pojmy *emoce* a *expresivita* z několika úhlů pohledu a to i s odkazem na pojetí v japonštině, a také vymezení oblasti tohoto analýzy. Ústřední část práce bude věnována analýze samotné na příkladech převzatých z autentického jazykového materiálu a bude a průběžně se dotkne východisek Wierzbické. V závěru pak práce shrne, jak teorie Wierzbické a její metodologické postupy obstály při aplikaci na japonštinu jako takovou a zda je možné její závěry případně rozšířit či lépe specifikovat.

Materiál k analýze, z něhož je sestaven korpus této práce, pochází z dvanácti japonských televizních pořadů hlavně typu televizních dramát na pokračování, která jsou z hlediska mluveného projevu blízké přirozené japonštině, a která byla vysílána mezi lety 2005 až 2015, aby se jednalo o skutečně současný jazyk. Korpus čítá dohromady 258 dialogů rozdělených do čtyř kategorií podle pohlaví mluvčího (hlavního účastníka konverzace, jehož expresivní vyjadřování je zkoumáno) a posluchače (druhého účastníka konverzace). Dialogy jsou dále v každé kategorii děleny do úžeji specifikovaných konstelací na základě faktorů, kterými je relativní věk obou účastníků, jejich vzájemný společenský vztah vzhledem ke konkrétní situaci a povaha okolností, za nichž komunikace probíhá, tedy zda se jedná o formální či neformální prostředí. Dále je každá z konstelací rozhovoru zastoupena alespoň třemi, ale nejvýše šesti příklady. Konstelace, pro které nebylo možné nalézt minimální počet tří příkladů, byly z korpusu vyřazeny, jedná se o čtyři takové kombinace.

2. Emoce a expresivita

2.1 Emoce

Zkoumání expresivity jako jednoho z prvků komunikace úzce souvisí s pojmem emoce, které jsou jejím základním konstituentem. Proto je třeba si tento termín definovat pro účely této práce a alespoň rámcově představit, jak k němu jednotlivé disciplíny přistupují. Každý z vědních oborů se k emocím staví odlišně a není vzácné, že v rámci jednoho směru existuje vícero definicí, interpretací či přístupů k jejich zkoumání.

Při práci s emocionalitou nelze s emocemi nakládat jako s objektivní a měřitelnou veličinou, může mít mnoho individuálních podob a odlišností. Přesto jde o sdílenou zkušenost, společnou všem jedincům ve společnosti, nehledě na geografické, kulturní či jiné rozdíly.

Nicméně, je nutné dobře odlišit existenci emocí jako univerzálního jevu, se kterým se člověk dovede identifikovat napříč kulturami a společnostmi, v rovině pojmenování pojmů a terminologie jsou však emoce přinejmenším problematickým pojmem.

2.1.1 Termín emoce a emoce v jazyce

Samotný pojem emoce skrývá řadu úskalí v tom, že mnohdy vznikají nejasnosti už v tom, co si pod tímto označením vlastně představit a vnímání jeho obsahu vykazuje i dílčí rozdíly napříč jednotlivými jazyky.

Emoce mají několik složek a jejich projevy lze základně dělit na non-verbální a verbální. Co se týká non-verbálních součástí projevů emocí, kam spadají například gesta a výrazy obličeje, je nezpochybnitelné, že mají ve vztahu k emocím značnou vypovídací hodnotu. V souvislosti s kulturou mohou vyvstat rozdíly v jejich výkladu. Ilustrují to například výzkumy amerického psychologa Paula Ekmana², z něhož vyplývá, že ačkoliv významy gest se napříč kulturami mohou lišit, výrazy ve tváři se zdají být v zásadě univerzálním kanálem k vyjádření emocí, který je bez problémů srozumitelný i příslušníkům jiných národností a kultur (Myers 2010: 511-512).

² Paul Ekman (nar. 1934) – americký psycholog, který se zabývá především studiem emocí a jejich non-verbálními projevy jako jsou mimické výrazy; zabývá se také zkoumáním rozdílů v projevování emocí napříč různými kulturami

Tato práce se ale primárně bude soustředit na analýzu jazykové – verbální úrovně projevení emocí. Řeč je na rozdíl od nevědomých tělesných reflexů přirozeně uvědomělý mechanismus, přestože může vykazovat znaky spontaneity. I verbální složka emocí může mít vysokou expresivní hodnotu.

Různé jazyky světa zachází s termínem *emoce* odlišným způsobem a neřídka se setkáváme s pojmy, které do určité míry zachycují podobný obsah, nicméně mnohdy zastupují rozdílný úhel pohledu na to, co si pod daným výrazem představíme. Ne vždy jedná o jasné ekvivalenty, které můžeme bez obtíží zaměňovat. Jak například uvádí Wierzbicka, angličtina kombinuje ve výrazu „*emotion*“ zpravidla pojem jako pocit, dále myšlenku a předpokládá také, že tyto dva elementy jsou u jedince doplněny i fyzickými projevy (Wierzbicka 1999: 2).

Oproti tomu například němčina si až donedávna vystačila bez obdoby anglického *emotion* a tento převzatý přepis se v němčině vyskytuje zpravidla v odborném prostředí. Běžně se tak spíše setkáme s výrazem *gefühl*, který neklade tak striktní hranici mezi pocity spojené s duševními a fyzickými procesy, s anglofonním pojetím tedy příliš nekoresponduje (Wierzbicka 1999: 2-3).

Z hlavních světových jazyků lze uvést ještě příklad francouzštiny. Ta, s přihlédnutím k etymologii slova *émotion* a jeho kořene *motion*, klade důraz spíše na pohnutí, v tomto případě myšleno vnitřní citové pohnutí. Její pojetí *emoce* souvisí spíše s pocitovou stránkou a intenzitou prožitku, jak uvádí francouzský slovník *Larousse*³.

Pokud jde o *emoce* a češtinu, je zřejmé, že *emoce* není původní české slovo. Je přejaté z francouzštiny a přirozeně se tak český výklad s francouzským v mnohém shoduje. Akademický slovník cizích slov⁴ definuje *emoce* jako subjektivně prožívané a vědomé duševní reakce a procesy, hlavně je klade do spojitosti s hnutím myšlí, dojetím či vzrušením. V češtině často dochází k záměně s „*pocity*“ a hlavně „*city*“, které ale oproti emocím vyžadují hlubší vztah k nějakému objektu, tento vztah je navíc méně dynamický a proměnný v čase než v případě prožívání emocí.

Zcela zásadní je pak hledání ekvivalentu pro slovo *emoce* v japonštině. V jejím případě je ale vždy obtížné hledat podložené etymologické vysvětlení, zajímavý pohled na jednotlivé jazykové jednotky však poskytuje analýza jejich znakové podoby. V japonštině se nejčastěji lze setkat s pojmy *kandžó* (感情) a *džói* (情意). Terminologii v této oblasti se věnuje Senko

³ *Larousse: Dictionnaire un 1 volume: Dictionnaire encyclopédique*. Paris: Larousse, 1991.

⁴ PETRÁČKOVÁ, Věra a kol. *Akademický slovník cizích slov: [A-Ž]*. 1. vyd. Praha: Academia, 1997.

K. Maynard⁵, která výraz 情意 vysvětluje jako ekvivalent slova „*emotivita*“ (čili emoční vzrušení a cílenost emočních projevů), zatímco 感情 jsou blíže konkrétním emocím jako takovým (Maynard 2000: 1). Toto rozlišení je zřejmé právě z významu použitých znaků. Oba výrazy sdílí znak *nasake* (情), neboli *city*, *náklonnost*, *sympatie*. Ve výrazu 感情 je tento význam rozšířen znakem *kandžiru* (感) o aspekt pohnutí, pocitů, citových vjemů. Do značné míry tedy japonské označení odpovídá pojetí emocí v západních jazycích. U druhého pojmu pak znak 情 v atributivním postavení rozšiřuje smysl znaku *i* (意), který zahrnuje významy jako *vůle*, *myšlenka* a *mysl*. Z výrazu 情意 je zřejmá uvědomělost a volní popud v souvislosti s pocity, což souvisí s označením *emotivita* a ta je, minimálně z pohledu psychologie, pojmem nadřazeným emocím.

Americký psycholog Robert Plutchik⁶ též konstatuje, že v oblasti mezi-kulturního výzkumu je práce s tímto termínem natolik složitá, že se diskrepancím ve vnímání slov pro emoce nelze vyhnout. Nicméně, nemusí to nezbytně znamenat, že pro každý jazyk je potřeba vytvářet vlastní teorii emocí. Základní styčné body v mnoha případech lze nalézt. (Plutchik 2003: 88) Je však potřeba zkoumat faktory, které hrají roli v odlišném pojetí a chápání emocí v různých jazycích.

2.1.2 Teorie emocí a emoce v psychologii

Pojem *emoce* bývá hlavně spojován s psychologií, v případě psychologie jako vědního oboru ale narážíme na velmi zásadní obtíže s definicí emocí. Neexistuje jedno univerzální vymezení tohoto fenoménu, v rámci přístupů v psychologii je jich poměrně velké množství.

Na čem se psychologové v zásadě shodují, je fakt, že emoce jsou evolučně podmíněné reakce lidí na různé situace a sestávají se z několika složek v závislosti na přístupu ke studiu emocí. Emoce mají fyziologickou, behaviorální a kognitivní rovinu, jinými slovy zahrnují fyzické odezvy organismu a promítnutí se těchto prvků v chování, do určité míry pak hrají roli i pochody vědomých myšlenek a pocitů. Na čem už tak obecná shoda nepanuje, je pořadí těchto aspektů.

⁵ Senko K. Maynard – japonská lingvistka, která v současnosti působí v USA; specializuje se především na diskursivní a konverzační analýzu; ve svých pracích se věnuje také tématu emocí v jazyce

⁶ Robert Plutchik (1927-2006) – americký psycholog, zaměřoval se zejména na výzkum teorií emocí, vytvořil kruhový model rozložení emocí na základě jejich podobností a odlišností

Různé teorie emocí se k tomuto problému staví dost rozdílně. Mezi ty nejčastěji uváděné z nich patří bezesporu *James-Langeho teorie*, jejíž vznik se datuje až do 80. let 19. století. Podle Williama Jamese⁷, jsou emoce přímo spojené s biologickými projevy, které jim však předchází. Posloupnost dějů pro vznik emocí podle něj tedy počíná vjemem, jenž vyvolá reakci organismu, například v podobě zrychleného tepu. Teprve na základě rozpoznání těchto změn jedinec pociťuje příslušné emoce. S obdobným výkladem přišel v tu dobu také dánský lékař Carl Lange⁸. Přestože jde o jeden z nejcitovanějších pohledů na emoce, *James-Langeho teorie* je v současnosti často označována za zastaralou (nejen dobou vzniku), výsledky výzkumů z oblasti neurologie a neuropsychologie totiž naznačují, že duševní pochody skutečně přecházejí fyzickým odezvám v těle. (Myers 2010: 497-498, Plutchik 2003: 19-21)

Další z řady teorií emocí, po autorech pojmenovaná, je tzv. *Cannon-Bardova teorie*⁹, jež tvrdí, že vznik emocí není závislý na fyziologických reakcích, které mohou být různého charakteru, a jen těžko bychom podle nich mohli správně odhadnout, jaká emoce se k dané reakce váže, nýbrž probíhá současně s tělesnými změnami v chodu organismu. Oba procesy probíhají podle této teorie souběžně na stejné úrovni, nejsou na sobě vzájemně závislé.

Jsou tu tedy základní dva proudy, které se rozcházejí v názoru na tom, zda u člověka po přenosu informace o vjemu do centrální nervové soustavy předchází v procesu vzniku emoce biologická či kognitivní složka. Jak už bylo zmíněno, je to ale především role kognitivní složky, od které se emoční stavy odvíjí.

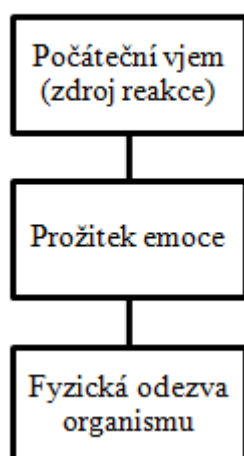
Lze tedy konstatovat, že emoce jsou velmi zjednodušeně řečeno reakce na nějaký vnější spouštěč, přestože se odborníci mohou přit o její podobě či načasování. Tato reakce pak čítá řetězec projevů včetně těch fyzických (například zrychlený tep, pocení, rozšířené zornice), které z evolučního hlediska slouží jako příprava organismu na případnou reakci na nebezpečí jako třeba útěk či boj, behaviorálních (v podobě expresivního chování či náznaků), které už doprovází samotnou reakci (například zrychlení tempa, zvýšený hlas apod.) a kognitivních, které spočívají v uvědomělém prožití dané situace a toku myšlenek, které ho doprovází (kupříkladu vyhodnocení nejefektivnějšího řešení a následné reakce). (Myers 2010: 498-499)

⁷ William James (1842-1910) – americký filozof a psycholog, zástupce filozofického směru pragmatismu a psychologického funkcionalismu; v oblasti psychologie je významný svým pojetím teorie emocí

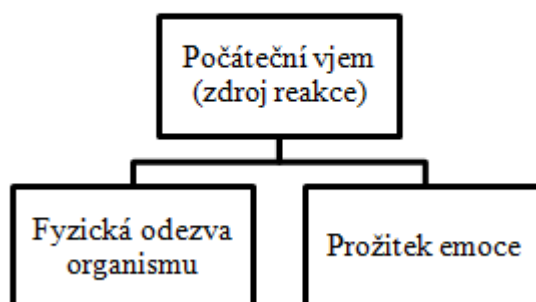
⁸ Carl Lange (1834-1900) – dánský lékař, psycholog a psychiatr

⁹ Cannon-Bardova teorie – teorie vytvořená americkým psychologem Walterem Cannonem (1871-1945) a jeho studentem a spolupracovníkem Philipem Bardem (1898-1977)

James-Lanegeho teorie

Cannon-Bardova teorie

Obrázek 1: Grafické znázornění posloupnosti procesu vzniku a prožití emocí podle James-Lanegeho teorie a Cannon-Bardovy teorie (Myers 2010: 499)

Součtem těchto procesů vzniká ucelený soubor projevů, kterým říkáme emoce a které vznikly jako adaptivní odezva na okolí, lidská společnost je ale umí využívat i jako prostředek komunikace. Zejména v rovině psychické jde o složitou strukturu pocitů a dojmů, kterou lze vyjádřit mnoha způsoby, pomocí tváře, gest, postoje či hlasu. Vnější vyjádření emocí je cesta, jak předat informace o vlastních pocitech druhému jedinci. (Plutchik 2003: 27)

2.1.3 Teorie komunikace, kultura, jazyk a emoce v antropologii

Také antropologie jako věda zaměřená na studium člověka jako živočišného druhu s velmi vyvinutým systémem emocí, dokáže poskytnout zajímavé poznatky z oblasti emocionality a expresivity. Přestože k emocím přistupují jednotlivé vědní obory z různých úhlů pohledu, objevy a teorie týkající se emocí se mnohdy překrývají.

I v antropologii existuje jistá dichotomie v chápání emocí, podobně jako u psychologie, která vnímá hlavní dva proudy teorie emocí zaměřené na emoce jako primárně biologický projev, respektive jako především kognitivně zaměřený proces vyhodnocování a reakce na okolnosti. Antropologové se v nazírání na emoce také dají rozdělit do dvou táborů. Jedná část z nich, zejména ti specializovaní na biologickou stránku člověka také zastávají přesvědčení, že emoce jsou univerzálním a především fyziologickým projevem lidského těla. Zatímco druhý proud, spjatý s kulturní a sociální antropologií, zastává stanovisko, že emoce mají jednoznačně kulturní význam v dané společnosti, tím pádem jsou však jejich projevy přirozeně velmi variabilním jevem. (Leavitt 1996: 515)

Emoce jsou odezvou (ať už fyzickou či psychickou) na impuls, kterou bude vždy možné interpretovat s přihlédnutím k danému civilizačnímu prostředí. Emocionální reakce a jejich výklad se proto může lišit v závislosti na tom, na jakých principech je založená společnost, v níž se jedinec nachází. Tyto kulturou formované způsoby chápání projevů emocí jsou přirozeně spojené i s národními jazyky. Působení faktorů jako je povaha toho kterého jazyka a kulturního prostředí se zabývá mimo jiné tzv. *Sapir-Whorfova teorie jazykového relativismu*, kterou rozpracovali Edward Sapir¹⁰ a jeho žák, Benjamin Lee Whorf¹¹.

Podstatou této teorie je předpoklad, podle nějž mají charakteristiky toho kterého jazyka vliv na vnímání a chápání přenášených významů v kultuře a mezi jedinci, kteří příslušným jazykem hovoří. Existuje podle ní propojení mezi povahou gramatiky, slovosledu apod. u konkrétního jazyka a způsobem myšlení jeho mluvčích, což bývá označováno jako *jazykový determinismus*.

Dva jazyky si nemohou být natolik podobné, aby dovedly zachytit zcela stejnou zkušenost reality. Odlišnosti jednotlivých jazyků jsou proto jednou z příčin rozdílného chápání světa mezi různými národy a zároveň jsou zdrojem odlišností a nedorozumění v interkulturní komunikaci (Průcha 2010: 22-23).

I když v současnosti mezi odborníky převažuje odmítavý postoj k přísně pojatému výkladu této teorie, že rozsah dopadu rozdílnosti jazyků je oproti kulturnímu rámci dané společnosti hlavní příčinou problémů v dorozumívání (Imai, Kanero, Masuda 2016: 70-71), její základní premisa, a totiž, že každý jazyk a kulturní prostředí nějakým způsobem formuje způsoby vyjadřování má do jisté míry své opodstatnění. Každý jazyk má svá specifika a nezhodně neexistuje pro některé výrazy a formulace zjevný ekvivalent v jiném jazyce bez nutnosti vysvětlit kulturní pozadí, které za slovem či kolokací stojí.

Přirozeně to bude i japonština, která nepochybně bude mít svá specifika, která se promítnou do formulace pocitů a citů. Cílem práce je ale zjistit, zda jsou to zvláštnosti, které vytyčila pro japonštinu Wierzbicka.

Další z teorií, která se věnuje vlivu kultury na komunikaci, je teorie, kterou v roce 1976 ve své publikaci *Beyond Culture* prezentoval Edward Hall¹². Uvedl v ní dva základní typy

¹⁰ Edward Sapir (1884-1939) - americký lingvista a antropolog

¹¹ Benjamin Lee Whorf (1897-1941) – americký lingvista

¹² Edward Hall (1914-2009) - americký antropolog, zaměřoval se především na mezikulturní výzkum, mezi jeho nejznámější práce patří teorie o vysokokontextuálních a nízkokontextuálních kulturách, o sociální kohezi či proxemice

komunikace, jež se podle něj vyskytují v kultuře s vysokým komunikačním kontextem (*high-context culture*), respektive v kultuře s nízkým komunikačním kontextem (*low-context culture*).

Kultury s vysokým komunikačním kontextem se vyznačují tím, že jejich členové musí při vyjadřování myšlenek velice pečlivě volit slova a formulace, jelikož i drobné nuance mohou mít značný dopad na vyznění promluvy a to jak ji okolí přijme a pochopí. Zároveň však obsah sdělení může mluvčí snadno zachytit pomocí poměrně malého počtu slov. Důvodem je sdílený kontext dané kultury, v němž byli její příslušníci vychováni, vědí, jaký styl komunikace se od nich očekává, jak by měli v daných situacích reagovat, co je naopak v takové společnosti považováno za nežádoucí. Proto je nutnost explicitně popisovat detaily související se sdělením velice nízká. Takové kultury jsou však také charakteristické tím, že se jedná o poměrně uzavřené společenské „ekosystémy“, pouze účastníci komunikace s vysokým kontextem jsou vzájemně schopni si porozumět jako členové sourodé skupiny, zatímco pro jedince mimo skupinu je velice obtížné se s vysokým kontextem rychle seznámit. Vazby mezi členy jsou pevnější a složitější než u kultury s nízkým komunikačním kontextem, kde lze vzájemnou interakci příslušníků označit jako velmi dynamickou a vztahy za podstatně přímočařejší.

Vedle toho je pro kultury s nízkým komunikačním kontextem typické, že skryté významy nejsou natolik internalizované, aby je jedinci mohli v komunikaci využívat v hojnější míře. V praxi tak členové takové kultury mají tendenci obsírněji popisovat okolnosti a vedlejší informace vedle hlavního sdělení, aby bylo pro komunikační partnery pochopitelné. To, co by nebylo jasně řečeno, by nemuselo být druhou stranou správně vyloženo. Společné vědomosti jsou více obecného charakteru, obvykle se nejedná o vnitřní pravidla skupiny či kultury, která by nevyřčené významy zastoupila. Neklade se takový důraz na formu vyjádření jako na obsah.

Přirozeně nelze kulturní vzorce kategorizovat pouze takto dichotomicky. To, zda se nějaký národ dá označit jako zástupce s prvky komunikace s nízkým či vysokým kontextem, je vždy nutné určit relativně vzhledem k porovnávaným objektům. Přesto ale Japonsko a jeho kulturní rámec zpravidla figuruje mezi kulturami s relativně vysokým kulturním kontextem (Hall 1976: 105-110). Svou povahou se japonská kultura jasně řadí mezi ty, které striktně lpí na náznakovosti, správném čtení situace a precizní formulaci sdělení za účelem zachování společenské rovnováhy. To se v zásadě shoduje s tím, co o japonštině tvrdí Wierzbicka, že mluvčí v japonském kulturním rámci musí v konverzaci informace o emocích vyčíst mezi

řádky a musí odhadnout, co očekává jejich komunikační protějšek, aniž by to musel explicitně vyjádřit. Emočně laděné vyjadřování však poskytuje prostor z těchto zavedených vzorců vybočit, otázkou je do jaké míry a zda to nebude v japonštině znamenat změny ve sdíleném komunikačním kontextu.

Z hlediska antropologie je pro studium komunikace včetně expresivity zásadní zaměření se na soupeření mezi tím, zda klíčovou roli v otázce překonávání interkulturních rozdílů zastává jazyk anebo kultura. Jejich vzájemný vztah lze ale chápat i jako formu koexistence, kde jsou tyto dvě struktury vzájemně propojené. Imai, Kanro a Masuda navrhuji následující spojitost: *„Jeden z možných scénářů je, že se jazyk a kultura vzájemně překlenují. Jako důsledek přizpůsobování se prostředí v kultuře vystávají kulturně definované vzorce chování, hodnotové systémy a teorie poznání a ovlivňují formování jazykových struktur.“* (Imai, Kanero, Masuda 2016: 73).

2.1.4 Objekt analýzy v této práci

Při studiu verbálních projevů emocí se vyskytuje nemálo překážek. Lidé emoce mohou skrývat nebo záměrně upravovat míru jejich vyjadřování. Někdy je příčinou společenská výchova, která nám diktuje, jak je vhodné, respektive nevhodné se v určitých situacích vyjadřovat a zachovat. De facto to znamená, že do vyjadřování emocí vstupuje i sociální a kulturní faktor, jelikož adekvátnost vyjádření pocitů za daných okolností řídí i povaha a tradice společnosti, ve které byl jedinec vychován a ve které se právě nachází. Je proto nutné mít se na pozoru, obzvláště v souvislosti s analýzou verbální stránky emocí, která je konečnou fází procesu zpracování a projevení emocí. I když emoce a přidružené jevy proběhnou vnitřně, lze omezit slovní projev.

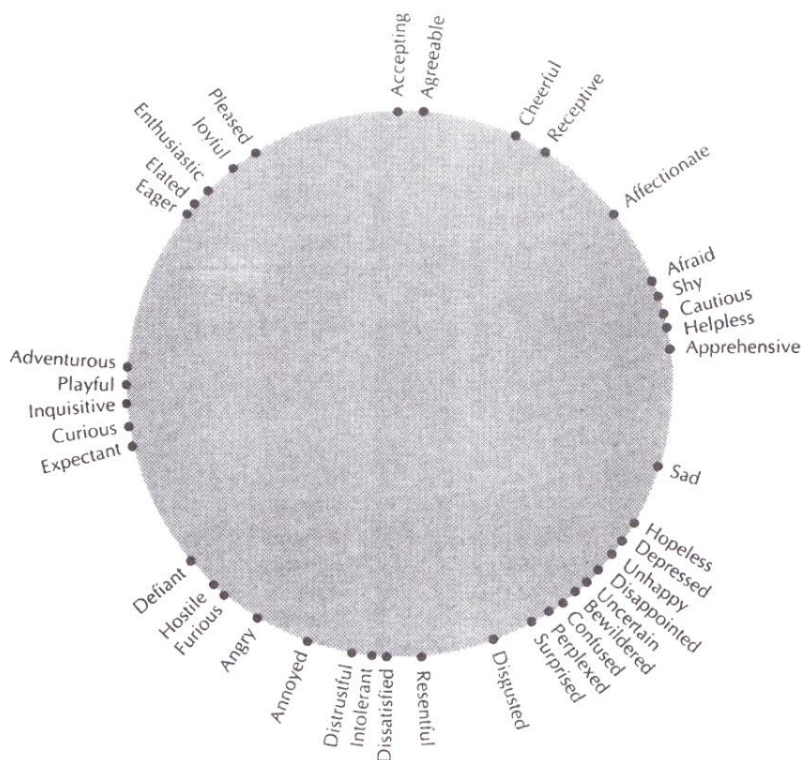
Dalším faktorem, který ztěžuje identifikaci a posuzování emocí v jazykové podobě, jsou některé z charakteristik, které v souvislosti se slovním vyjádřením definuje Robert Plutchik: *„Emoce jsou zřídka kdy, jestli vůbec, zakoušeny ve své čiré podobě. Mnohem častěji jakákoliv situace vyvolává smíšené emoce, které se jen obtížně dají vyjádřit jednoduše nebo jednoznačně.“* (Plutchik 2003: 17). Emoce tedy nejde jednoduše dělit na konkrétní zástupce a zkoumat jako jednotlivé samostatně funkční jednotky.

Proto tato práce nebude klást důraz na jasné rozpoznání a detailní popis jedné konkrétní emoce jako oddělitelného celku, obzvláště vycházejíc z verbální stránky, jelikož by výsledky

analýzy nemohly z výše zmíněných důvodů zachytit spletitý průběh emocí. Bude se úžeji zaměřovat na jednu z blíže specifikovaných sfér emocí v emočním spektru a to analýzou jejich verbálních projevů zejména z pohledu jazyka a jeho dílčích prostředků.

Chápání konkrétních pojmů pro označení emocí vykazuje často nejasnosti – je to způsobeno několika faktory, mezi nimiž figurují i individuální rozdíly v chápání jednotlivých slov na základě socio-kulturního prostředí, ze kterého jedinec pochází, ale například i chybějící kontext, do něhož by si mohl příslušný výraz zasadit (Plutchik 2003: 65-66).

Spoléhat se tedy na jedno dané označení emoce, které navíc může mít v různých jazycích odlišné konotace, by bylo značně zavádějící.

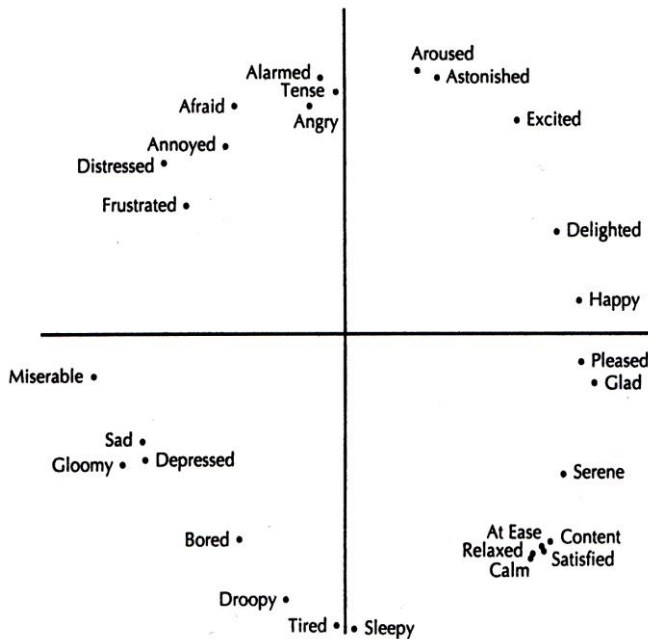
Obrázek 2: Kruhový model emocí v angličtině na základě blízkosti jednotlivých emocí (převzato z Plutchik 2003: 77)

Psychologové Robert Plutchik a také James Russell¹³ navrhli na základě hodnocení z odpovědí respondentů svých výzkumů kruhový model rozvrstvení reprezentativního vzorku (přibližně 25-30 slov) anglických označení různých druhů psychických stavů a emocí (viz. obr. 2). Zástupce vybrali podle relativní blízkosti emocí dle bipolárního hodnocení vzhledem k základní trojici (smířenost, hněv, smutek), které dle nich byly od sebe na pomyslném

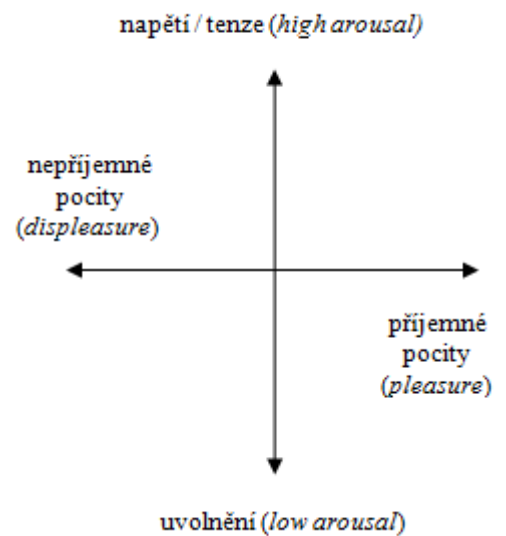
¹³ James A. Russell (nar. 1947) – americký psycholog, zaměřuje se na výzkum emocí

spektru dostatečně vzdálené jako výchozí body (Plutchik 2003: 77). Model názorně ukazuje, které z emocí k sobě svoji povahou mají blízko a které naopak představují protipóly.

Plutchik pak model promítl v dvojdimenzionálním rozložení do grafu, kde jednu z pomyslných os – vertikální – tvoří škála emocí od příjemných po nepříjemné, druhá, horizontální osa pak představuje míru vzrušení (viz. obr. 3 a obr. 4).

Obrázek 3: Kruhový model emocí od Plutchika na základě dvojdimenzionálního rozložení v angličtině (převzato z Plutchik 2003: 81)

Obrázek 4: Rozložení os v kruhovém modelu emocí

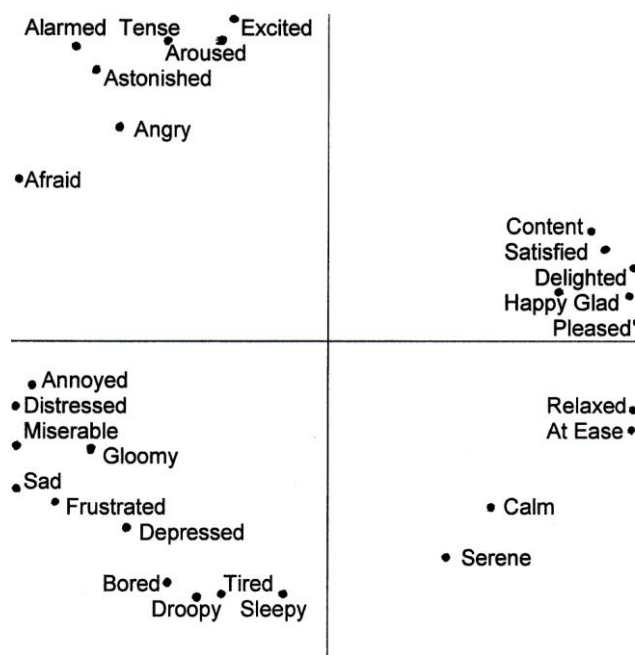
Podobně pojatý model emocí vytvořil i Russell a svůj model později obohatil i o výzkum pojmů označujících stejný vzorek emocí i v několika dalších jazycích včetně japonštiny (viz. obr. 5). Japonské pojmy byly vybrány a přeloženy z angličtiny do japonštiny a pro kontrolu ještě jednou zpět do angličtiny skupinou bilingvních rodilých mluvčích. Položky, kde zpětný překlad nebyl vyhovující nebo na něm nepanovala dostatečná shoda, byly vyřazeny (viz tabulka 1). Jejich rozmístění do kruhového modelu Russell určil na základě matematického výpočtu vzhledem k výsledkům dotazování se skupiny rodilých mluvčích, kteří postupně jednotlivé pojmy pro emoce seskupovali na základě jejich blízkosti a vyhodnocovali jejich vnímání v japonštině.

<i>Anglické pojmenování</i>	<i>Japonský překlad anglického pojmenování</i>
afraid	kowai (怖い)
alarmed	odoroita (驚いた)
angry	okotteiru (怒っている)
annoyed	komatta (困った)
aroused	funkisaserareteiru (奮起させられている)
astonished	bikkurišita (びっくりした)
at ease	kirakuna (気楽な)
bored	taikucušiteiru (退屈している)
calm	očicuiteiru (落ち着いている)
content	mičitariteiru (満ち足りている)
delighted	jorokondeiru (喜んでいる)
depressed	kigašizundeiru (気が沈んでいる)
distressed	kurušindeiru (苦しんでいる)
droopy	darui (怠い)
excited	kófunšiteiru (興奮している)
frustrated	gakkarišiteiru (がっかりしている)
glad	urešii (嬉しい)
gloomy	ucuna (鬱な)
happy	šiwasesena (幸せな)
miserable	midžimena (惨めな)
pleased	tanošii (楽しい)
relaxed	rakuna (楽な)
sad	kanašii (悲しい)
satisfied	manzokušiteiru (満足している)
sleepy	nemui (眠い)
serene	šizukana (静かな)
tense	kinčóšiteiru (緊張している)
tired	cukareteiru (疲れている)
hurt	
alert	
disappointed	
bad-tempered	
discouraged	
troubled	

Tabulka 1: Překlady anglických a japonských pojmenování emocí a stavů z analýzy kruhového modelu rozložení emocí u Jamese Russella (Russell 1983: 1284)

Z práce, v níž svoje výsledky prezentoval (Russell 1983: 1284-1285), lze vyvodit, že i když jsou v pozicích označení jednotlivých emocí v kruhovém zasazení u různých jazyků drobné odchylky, rozložení je u japonštiny velmi podobné výchozí anglické variantě. Rozdíly mezi angličtinou a japonštinou se odehrávají zejména v posunu několika emocí z horní poloviny grafu, která reprezentuje tenzi těsně pod jeho hranici, tedy na pomezí spodních

kvadrantů souvisejících spíše s klidovými stavy. Přesto nejde o zjevné, diametrální rozdíly v chápání té které emoce. Svou roli hraje i překlad konkrétních pojmenování emocí a jejich významový posun oproti angličtině. Z výzkumu Russella plyne, že vnímání zařazení pojmů pro emoce japonskými mluvčími na škále pozitivních a negativních, případně klidových a tenzních stavů vykazuje do značné míry podobnosti s původní anglickou variantou. Díky těmto styčným bodům lze podobný přístup k emocím jako v angličtině a jiných západních jazycích aplikovat i na japonštinu.

Obrázek 5: Kruhový model emocí Russella na základě dvojdimenzionálního rozložení v japonštině
(převzato z Russell 1983: 1285)

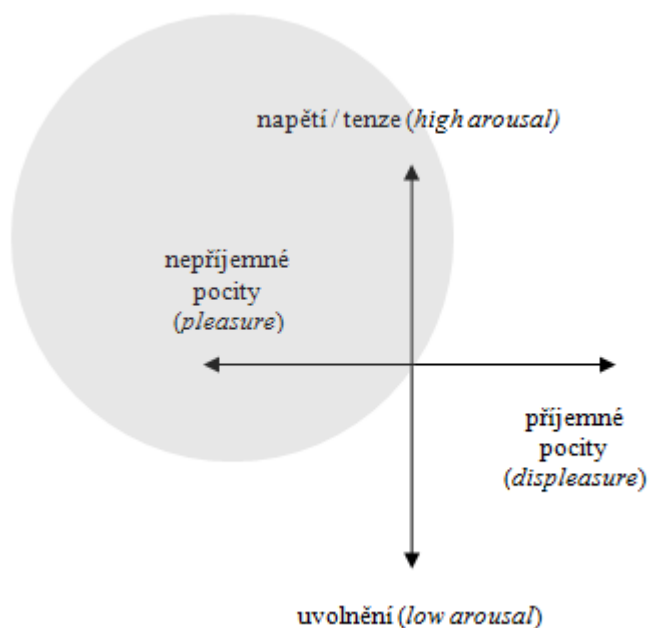
V rámci diskuze o potenciální shodě pojmenování jednotlivých emočních stavů napříč jazyky nelze než konstatovat, podobně jako to činí Plutchik, že „s tím, co se v angličtině chápe pod jednotlivými označeními emocí, lze najít obecné podobnosti i v dalších jazycích a kulturách. Nicméně, žádné slovo z jakéhokoliv jazyka nemá naprosto shodný ekvivalent v jiném jazyce. Neexistují objektivní kritéria, na jejichž základě by bylo možné přesně zmapovat všechna pojmenování pro jednotlivé emoce.“ (Plutchik 2003: 85).

Jak připomíná další americký psycholog David G. Myers¹⁴, emoce jsou stále i otázkou interpretace. Správné zařazení emoce do některé z kategorií či dokonce její přesné určení mohou být nesnadné i z toho důvodu, že se jedná o reakci na okolí, ostatní osoby nevyjímaje.

¹⁴ David G. Myers (nar. 1942) – americký psycholog, autor řady knih a učebnic o psychologii

Tudíž její podoba je formována i tím, k jaké odezvě nás komunikační protějšek „vyprovokuje“ (Myers 2010: 503).

V japonštině jsou navíc zřejmé tendence některé, zejména negativní emoce a jejich projevy už od dětství ve společnosti potlačovat (Rothbaum, Pott, Hiroshi, Miyake, Weisz 2000: 1129). To ale neznamená, že by japonští mluvčí v konverzaci zcela ignorovali spouštěče emocí a jejich následné prožívání a projevy beze zbytku skryli. Obzvláště negativní emoce jsou navíc ve svých projevech mnohdy výraznější, pokud už je mluvčí nechá vyjít na povrch.

Obrázek 6: Oblast studovaných emocí v této práci v rámci kruhového modelu rozvrstvení emocí

Tato práce se tudíž v analýze jazykového materiálu bude zabývat příklady a situacemi, které svou podstatou, tedy povahou reakce mluvčího, který emoce vyjadřuje na spouštěč emotivního prožívání v komunikaci, lze v rámci kruhového modelu emocí zařadit do levého horního kvadrantu vymezeného dvěma středovými osami, popřípadě do nejbližšího okolí tohoto kvadrantu (viz obr. 6). Zkoumané emoce tedy budou figurovat ve spektru nepříjemných pocitů na ose libost-nelibost a zároveň v oblasti napětí na ose zastupující tenzi a uvolnění. Velmi obecně řečeno budou předmětem studia negativní emoce, které vyvolávají či souvisí s pocity frustrace. Jmenovitě se práce zaměří na emoce, které Russell v grafu, který popisuje japonskou koncepci emocí, označuje jako hněv, rozčilení, obavy, znepokojení, údiv, rozrušení, strádání apod.

Japonci navíc emoce pociťují silněji jako mezilidskou interakci, spíše než jako vnitřní proces. Emocionální vyjadřování chápou, obdobně jako jiné společenské chování, jako reciproční působení dvou a více jedinců, přičemž roli hraje i jejich vzájemný vztah. Japonská kulturní a sociální psycholožka Jukiko Učida a její spolupracovníci tento způsob prožívání a vyjadřování emocí nazývají „*propojený model zastoupení emocí*“, v němž jedinec nestojí samostatně, ale je množinou s mnoha průniky s dalšími množinami ze svého okolí, které mohou reprezentovat například rodinu či přátele. S ohledem na jejich postoje a zároveň v souladu s nimi pak projevuje svoje vlastní, do jisté míry okolím formované pocity. (Uchida, Townsend, Markus, Bergsieker 2009: 1427)

Zdrojem emocí jsou pro Japonce interpersonální vztahy a komunikace. Analýza se proto bude zkoumat emoce vždy v podobě rozhovoru dvou japonských mluvčích, kdy jeden z nich emocionálně reaguje na impuls, přičemž může jít o konkrétní informaci, chování či gesto ze strany komunikačního partnera. Dialogy budou zkoumány s přihlédnutím k několika socio-kulturním faktorům, které prokazatelně mají anebo potenciálně mohou mít dopad na vyjadřování emocí a to zejména v rovině verbální formulace. Japonština reflektuje v jazykové podobě příslušné atributy komunikantů, proto bude v potaz bráno především pohlaví mluvčích účastnících se dialogu. Dále práce zohlední přibližný věk mluvčích, také jejich společenské postavení a míru formálnosti prostředí, ve kterém spolu hovoří. To vše ale pouze v relativním porovnání okolností u daných dvou účastníků komunikace.

2.2 Expresivita

V úvodní části bylo zmíněno, že k vysvětlení pojmu *expresivita* je nejprve potřeba popsat co to jsou *emoce*. Propojení těchto konceptů je velmi úzké, teprve se základní představou o tom, co si pod emocemi představit, se dá dále pracovat s expresivitou. Z čistě jazykového pohledu znamená *expresivita* doslova „vyjádření“, jasná „artikulace“, „demonstrace“ či „předložení“. V dnešním pojetí se, zejména v souvislosti s jazykem, pod pojmem *expresivita* zpravidla uvádí významy jako citově zbarvené hodnocení či postoj mluvčího v různých lingvistických rovinách, jak uvádí Encyklopedický slovník češtiny¹⁵.

¹⁵ (NEKULA, Marek, ed. et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002.)

Ve smyslu, v jakém k expresivitě přistupuje tato práce, se zdá jako nejvhodnější japonské označení expresivity výraz *kandžó hjóšucusei* (感情表出性). Slovo 感情 jako *emoce* bylo popsáno výše, znaky ve slově 表出性 lze stručně rozebrat následovně: první znak *omote/arawasu* (表) s významem „líc, svrchní strana“ nebo také „odhalit“ či „zastoupit“ spolu se prostředním znakem *deru/dasu* (出) ve smyslu „vyjít, vydat“ v zásadě korespondují s původně latinským kořenem slova expresivita *exprimere*, „vyjádřit, vyličít, znázornit“. Znak *sei* (性) s obecným významem „povaha“ či „podstata“, v koncovém postavení často užívaný jako označení nějakého konceptu, tvoří obsahově poměrně blízké postihnutí toho, co se pod pojmem expresivita chápe i v neasijských jazycích.

Vzájemná spojitost s emocemi je tedy nasnadě. Expresivitu lze chápat jako převedení emocí mluvčím do podoby, která umožňuje posluchači či posluchačům uchopit přenášenou zprávu jako emotivně nabitě sdělení. Expresivita jsou emoce převedené do sémiotických symbolů, ať se jedná o gesta, mimiku tváře, hlasové projevy, ale především řeč. Pokud expresivitu budeme chápat v této práci hlavně jako zachycení emocí ve slovní podobě, pak jsou emoce proces, který je pociťován jako subjektivní zkušenost, zatímco expresivita pak slouží jako prostředek k předání této zkušenosti. Je to vnitřně motivovaný pochod v jedinci, jehož cílem je předat recipientovi komunikace informaci o vlastním emocionálním rozpoložení.

Například Maynard expresivitu popisuje jako „*vše prostupující dimenzi lidské komunikace, která zahrnuje všechny formy sebevyjádření (...), pokud je vyjádřena jazykově.*“ (Maynard 2002: 3). Podle ní každá jazyková konstrukce vedle primárního sémantického sdělení, nese v nějaké míře i emotivní podtext. Je nutno zdůraznit, že jde o sebevyjádření. Předávaná zpráva o emocích je sice orientovaná na posluchače, ale jde o emocionalitu prožívanou mluvčím – první osobou, navzdory tomu, že se vyjádření může týkat jak posluchače, tedy druhé osoby, tak i další, třetí osoby, která může, ale i nemusí být součástí aktuální komunikační situace.

Obdobně jako u emocí jako takových, i expresivitu přirozeně ovlivňuje mnoho okolností, kulturní vlivy nevyjímaje. V důsledku toho je nutno vzít v potaz kupříkladu i kulturně definovanou situační přiměřenost. Míra intenzity vnějšího vyjádření emoce, zvláště verbální formou, se odvíjí od toho, jak emoce vnímá subjekt sám, ale i jak se domnívá, že ho budou vnímat příjemci promluvy. Tudiž se dá očekávat, že se budou vyskytovat jak specifika

charakteristická pro některá kulturní prostředí, potažmo jazyky, tak i univerzální hodnoty společné různým řečem.

2.2.3 Metodologie zkoumání expresivity

Již výše zmíněná Anna Wierzbicka připomíná, že každý národ se vyznačuje odlišnou formou komunikace, protože k ní využívá odlišnou sadu lingvistických prostředků, tedy konkrétní jazyk – kód. Nicméně spolu s jiným dorozumívacím kódem je rozdílný i způsob jeho použití. (Wierzbicka 2003: 67) K pojmu *emoce* se staví tak, že by vzhledem k častým definicím v kruhu a přílišné roztržitosti toho, jak na *emoce* pohlíží jednotlivé výzkumné směry i jednotliví odborníci, bylo nejlepší se od tohoto pojmu oprostít. Jenže je už natolik zakořeněný a v nejširším smyslu srozumitelný i laikům, že je přinejmenším problematické přemýšlet o jeho opuštění. Vzápětí by také vyvstala otázka, čím jej nahradit. (Wierzbicka 1999: 23). V případě expresivity ale lze celkem jasně říct, že se jedná o od emocí odvozený a zároveň nadřazený pojem, na jehož chápání se většina výzkumníků shodne a to bez ohledu na odlišný pohled na mnohdy arbitrárně přiřazený obsah skrytý pod slovem „*emoce*“.

Celkem nesporně existují v této oblasti určité univerzálie, ale i specifika jednotlivých světových jazyků. Největší obtíží při studiu emocí a jejich jazykové podoby je právě správné odlišení toho, co je přirozeným styčným bodem mezi lidmi bez ohledu na národní či kulturní příslušnost a co už je znak příznačný pro jednotlivého mluvčího, respektive prostředí, ve kterém byl vychován a kulturní rámec, z něhož vychází.

Vhodným zdrojem pro zjišťování podobností, respektive odlišností mezi kulturami je podle Wierzbické právě jazyk ve všech možných polohách, ať už jde o jeho lexikální bohatost, ustálené kolokace, ale třeba i způsoby oslovování a v případě emocí i o preferenci použití nějaké konkrétní gramatické konstrukce a z ní vyplývajících interpretací. Navíc, pokud se výzkum soustředí na výklad klíčových slov, je možné skrze objasňování jejich spojení s určitým specifickým významem získat vhled do jakési „kulturní psychologie“ jednotlivých národů. (ibid: 217)

Wierzbicka považuje jazyk za základní a neoddělitelný konstituent i u expresivity a dopustit se při jejím zkoumání opomenutí diverzity mezi jazyky, znamená degradovat výsledky jakékoliv práce na výstupy z jednostranného a svým způsobem omezeného hlediska autorova mateřského jazyka. Nezpochybňuje při zkoumání emocí nezastupitelnou roli

lingvistiky jako prostředku k analýze dat (ibid: 28). Podle ní je téma expresivity nutné zpracovat z pohledu vícero disciplín. Jazykový rozbor slouží jako nástroj ke zpracování vstupního materiálů a údajů, k interpretaci výsledků je však nutné zvolit vhodnou metodu vzhledem k užšímu zaměření výzkumu.

Wierzbicka se ve svých mnoha pracích zaměřuje i pohledu na emoce a jejich roli v komunikaci mezi mluvčími v rámci jednoho jazykového prostředí, vedle toho se ale věnuje i komparativním studiím týkajícím se nejen emocionality. Pokud jde o metodologický přístup, zaměřuje se především na rozbor konkrétního ilokučních aktů a následný výklad kulturních významů a zvláštností, které lze najít mezi jednotlivými jazyky a civilizačními rámci. Její doménou je pak především porovnávání zpravidla dvou jazykových soustav a toho, v čem se jejich vyjadřování konkrétní komunikační situace, případně i emočního stavu liší. Prvním krokem jejího postupu je tedy především lingvistická analýza vyjádření v původním zkoumaném jazyce, zabývá se tak rozbohem gramatických struktur, lexikální, ale i sémantické a pragmatické roviny promluvy a někdy i stylistikou. Způsoby pojetí ve formulaci té které informace či sdělení komentuje a interpretuje s přihlédnutím ke kulturnímu rámci, který je s daným jazykem spojen a z těchto konkrétních příkladů pak indukuje obecnější závěry, v podstatě charakteristiky příslušné zkoumanému jazyku.

Rozbor a interpretace příznačných znaků jednotlivých řečí a jejich vzájemné porovnávání se nejčastěji označují jako *mezi-kulturní pragmatika (cross-cultural pragmatics)*. Tento směr vznikl až v celkem nedávné době, částečně jako reakce na tendenci lingvistů, ale i jiných odborníků, kteří se zabývali rolí jazyka v různých komunikačních kontextech, hledat zobecňující a univerzálně platné postuláty, které zpravidla aplikovali na lidskou řeč jako celek. Mezi nejvýraznější příklady patří například *teorie kooperačního principu* založeného na tzv. *komunikačních maximách*¹⁶, již v 60. letech 20. století formuloval Paul Grice¹⁷ (1913-1988). S velmi podobnou koncepcí související s projevováním zdvořilosti přišel v 80. letech Geoffrey Leech¹⁸. V neposlední řadě lze uvést i další zástupce teorie zdvořilosti, dvojici Penelope Brown¹⁹ a Stephen Levinson²⁰, kteří zhruba ve stejné době jako Leech představili

¹⁶ Komunikační maximy jsou pravidla konverzace, která mají přispívat k jejímu plynulému fungování, pokud je mluvčí dodržují. Patří mezi ně maximy kvality, kvantity, relevance a způsobu.

¹⁷ Paul Grice (1913-1988) - britský filozof a lingvista, významný pro své objevy a teorie na poli sémantiky a pragmatiky, mezi jeho nejvýznamnější práce patří formulování komunikačních maxim a teorie implikátu

¹⁸ Geoffrey Leech (1936-2014) - anglický lingvista, který se zaměřoval na oblast sémantiky a pragmatiky, stylistiky, zabýval se korpusovou lingvistikou a také byl odborníkem na gramatiku angličtiny

¹⁹ Penelope Brown – americká lingvistka

²⁰ Stephen Levinson – britský sociolog a lingvista

pojmy *pozitivní a negativní tvář*²¹ a formulovali jejich využití při zachycení zdvořilostních nuancí.

Všechny tyto přístupy ale zakládají své teze na fungování zkoumaných funkcí v angličtině, případně v anglofonních kulturách. Úzká zaměřenost na angličtinu je zároveň nejčastější zdroj kritiky na adresu autorů. Moderní *mezi-kulturní pragmatika* kritizuje do jisté míry omezený rozhled pohledu Griceho, Leech a dalších ze stejného důvodu a totiž, že studium příslušných jevů pouze v rámci jednoho jazykového prostředí (přestože se může jednat o rozšířenou a velké části lidí srozumitelnou angličtinu) má za následek vyvozování závěrů, které se mohou jevit jako všeobecné aplikovatelné. Ve skutečnosti se však ukazuje, že co jazyk, to zcela jedinečný soubor komunikačních nástrojů a podle toho je potřeba k interpretaci přistupovat. Základními premisami *mezi-kulturní pragmatiky* jsou následující teze (Wierzbicka 2003: 68-69):

- 1) Lidé mluví a odlišně v různých společnostech a skupinách.
- 2) Tyto rozdíly ve způsobu mluvy jsou hluboce zakořeněné a jsou systematické povahy.
- 3) Dále tyto rozdíly odrážejí jiné kulturní hodnoty anebo přinejmenším jiný žebříček těchto hodnot.
- 4) Odlišné způsoby mluvy, komunikační styly se dají vysvětlit a dávají smysl teprve skrze nezávisle utvořené kulturní hodnoty a priority.

Tohoto přístupu se bude jako jedné z metodologických linií držet i tato práce, přirozeně s užším zaměřením na zkoumání korpusu, který bude vybírán na základě výše vysvětlených principů a bude se týkat vyjadřování emocí. Pozornost bude upírána především na často se opakující vzorce ve formulacích japonských mluvčích a zjištěné poznatky budou rozšířeny o ověření vlivu sociálních, genderových či jiných faktorů na schémata ve vyjádření emocionality v japonštině s případným porovnáním s češtinou, za účelem ověření uplatnitelnosti teorie Wierzbické o japonštině, kterou do své analýzy sice zahrнула, ale nevěnovala se jí tak detailně jako některým jiným jazykům.

Hlavním motivem práce je ověřit, zda původní předpoklad Wierzbické studovaný na reprezentativním vzorku jazyků a aplikovaný na japonštinu ob stojí v konfrontaci se zákonitostmi, podle kterých v expresivních vyjádřeních funguje japonština. Vedle toho chce

²¹ Pojem pozitivní tvář zastupuje potřebu jedinice být spolu se svými přáními a preferencemi být přijímán a uznáván okolím, zatímco negativní tvář označuje touhu jedinice, aby jeho do jednání nebylo zasahováno ostatními.

práce také potvrdit, případně vyvrátit, jestli metodologické nástroje, kterých Wierzbicka k analýze využívá, také splňují kritérium všeobecně aplikovatelného postupu zkoumání jazykového materiálu a následné interpretace zjištěných výsledků, popřípadě v jakých souvislostech její teorie a přístupy fungují a v jakých případech jsou problematické.

Wierzbicka v přístupu ke zkoumání mezi-kulturních rozdílů v jazyce zastává stanovisko, že je třeba vycházet z univerzálních pojmů, se kterými se mohou ztotožnit všechny národnosti bez ohledu na jiný dorozumívací prostředek v podobě odlišné rodné řeči. Každý jazyk, respektive jazyková skupina má podle ní sobě vlastní specifika v pojetí slov a nejde vždy beze zbytku postihnout obsah jednoho výrazu v jedné jazykové jednotce jiné řeči. Avšak existuje několik desítek výchozích univerzálií – slov, jejichž náplň je společná lidem napříč mapou světa. Namátkou de o pojmy jako je „dobrý“ a „špatný“, „vědět“, „znát“, „slovo“, „pravda“, „ne“, ale třeba i „já“, „ty“, „stejný“ či „jiný“ (celý přehled viz *obr. 7*) a pomocí těchto primárních, v jazyce zachycených idejí je možné konstruovat drtivou většinu sdělení a popsat téměř jakoukoliv skutečnost. Tento společný fundus, díky kterému se lidé navzájem mohou domluvit, nazývá *přirozený sémantický metajazyk*. (Wierzbicka 1999: 34-36).

Substantives: I, YOU, SOMEONE, PEOPLE, SOMETHING/THING, BODY
Determiners: THIS, THE SAME, OTHER
Quantifiers: ONE, TWO, SOME, ALL, MUCH/MANY
Evaluators: GOOD, BAD
Descriptors: BIG, SMALL
Mental predicates: THINK, KNOW, WANT, FEEL, SEE, HEAR
Speech: SAY, WORDS, TRUE
Actions, events and movement: DO, HAPPEN, MOVE
Existence and possession: THERE IS, HAVE
Life and death: LIVE, DIE
Time: WHEN/TIME, NOW, BEFORE, AFTER, A LONG TIME, A SHORT TIME, FOR SOME TIME, MOMENT
Space: WHERE/PLACE, HERE, ABOVE, BELOW, FAR, NEAR, SIDE, INSIDE, TOUCHING (CONTACT)
Logical concepts: NOT, MAYBE, CAN, BECAUSE, IF
Intensifier, augmentor: VERY, MORE
Taxonomy, partonomy: KIND OF, PART OF
Similarity: LIKE

Obrázek 7: Přehled univerzálních sémantických základních jednotek v angličtině podle Anny Wierzbicke (převzato z Wierzbicka 1999: 8)

Pomocí této okleštěné, ale dle Wierzbické napříč jazyky kulturními odlišnostmi nezátížené slovní zásoby popisuje komunikační, případně emocionální podstatu rozhovorů mezi mluvčími a posluchači (Wierzbicka 2003: 7). I tato práce se bude snažit zachytit a popsat základní motiv dialogů určených k analýze pomocí *přirozeného sémantického metajazyka*, tam kde povaha zkoumaného jazykového jevu umožňuje tímto nástrojem jeho

postatu zachytit, aby výklad emocionálních stavů byl pokud možno neutrální. Pomocí scénáře dané konverzace, zachyceného *přirozeným sémantickým metajazykem* pak tato práce bude dál analyzovat významy použití konkrétních jazykových jevů, které se v expresivních dialozích vyskytnou.

Kultura, stejně jako jazyk je dynamický, proměnlivý systém, který nelze vždy obsáhnout pomocí objektivních kategorií, které různé vědní disciplíny nabízí. Přesto ale mají svůj základ v realitě každodenní lidské interakce. Každá kultura přitom má pro sebe příznačný soubor zvyklostí, norem a očekávání, které je možné přinejmenším rámcově zachytit pomocí tzv. *kulturních schémat (cultural scripts)*, jak je nazývá Wierzbicka. Kulturní schéma, které se zachycuje podstatu emotivního vyjadřování v japonštině, zaznělo již v úvodu.

Tato schémata poskytují další metodologicky poměrně jasně vymezený nástroj, jak přistupovat k analýze jazykových prostředků, jež mají za úkol přenos informací, ale také dojmů a emocí od jednoho člověka ke druhému. Pomocí studia konverzační výměny jako celku je možné lépe proniknout do skrytých významů, které jsou specifické pro danou kulturu. Přirozeně výklad takových signálů bude vždy do jisté míry subjektivní. Wierzbicka (1999: 271) ale zastává názor, že pozorný rozbor jazykových vrstev jako je lexikologie, frazeologie, syntax, ale i sémantika či pragmatika a dalších, dokáže posloužit jako věrohodný důkaz i v oblasti kulturního vnímání, jež má bezesporu tendenci být zatížena osobní zaujatostí různého druhu.

3. Oblasti verbální expresivity v japonštině

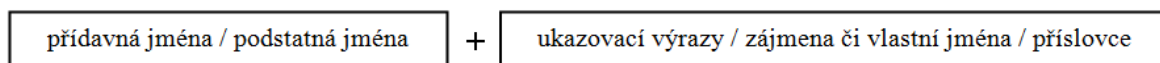
3.1 Syntax a morfologie

3.1.1 Příznakový slovosled

V otázce slovosledu je japonština tradičně řazena do skupiny jazyků typu *SOV*, neboli podmět-předmět-přísudek (*subject-object-verb*). Přísudková část věty by tedy v japonštině měla stát vždy na konci, aby vyhověla tomuto pravidlu, zatímco ostatní větné členy se ve větě mohou pohybovat poměrně volně (Tsujimura 2007: 241-242, Suzuki 2006: 139-140). Pokud je však dodržena soudržnost partikule s větným členem, na který se váže a není narušena struktura vedlejší věty, lze v japonštině slovosled pozměnit a to včetně pozice slovesa či jiného druhu přísudku (Tsujimura 2007: 244-249) a děje se tak především v mluveném projevu (Suzuki 2006: 140). Pokud se přísudek v japonštině dostane z pozice na konci věty, znamená to zpravidla, že si vymění pozici s dalšími větnými členy, které se dostanou ve větě napravo od predikátu.

Takováto jazyková strategie může zastupovat různé snahy mluvčího zapůsobit nějakým způsobem na posluchače. V otázce slovosledu v jinak poměrně striktní japonštině, to může znamenat, že mluvčí chce ve větě klást na jednotlivé části jiný důraz, než jaký mu umožňuje běžný slovosled. Opačné pořadí jednotlivých sekcí věty může být způsobeno i snahou o vytvoření kontrastu. Příčiny tedy spadají do oblasti pragmatického vyjádření (Tsujimura 2007: 248, Suzuki 2006: 141) a příznakový slovosled ve větě může fungovat jako prostředek k vyjádření emocionálního náboje.

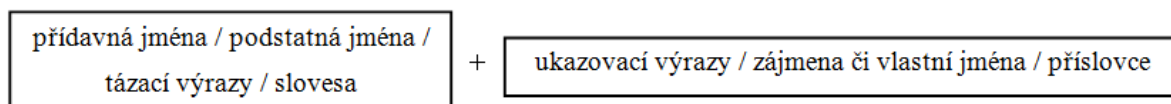
Japonský lingvista Cujoshi Ono ve svém výzkumu (Suzuki 2006: 144-145) zjistil, že první polovina věty s příznakovým slovosledem nejčastěji obsahuje přídavná jména a podstatná jména, druhá část věty se pak sestává hlavně z ukazovacích výrazů, zájmen či vlastních jmen anebo příslovcí (viz obr. 8).

Obrázek 8: Schéma nejčastějších slovních druhů ve větě s inverzním slovosledem (Suzuki 2006: 144)

V korpusu této práce se v analyzovaných rozhovorech poměrně často vyskytovaly případy pozměněného slovosledu ve větách, které byly formulovány jako otázky a v první části věty se tak mnohdy vyskytly i tázací výrazy, především *nan/nani* (何). Konkrétně šlo o 16 z 45 případů. Schéma, které navrhuje Ono by pro větší přesnost mělo být o tento typ

přísudku rozšířeno (viz. obr. 9). Vedle toho ve svém výčtu slovních druhů, které se typicky objevují v první části věty, značně upozaduje roli sloves. V jeho korpusu se vyskytla pouze dvakrát, ale v 45 případech příznakového slovosledu v korpusu této práce figurují slovesa v první polovině věty celkem 14krát, což je počet, který překračuje 30% hranici zastoupení. Ani slovesa by proto neměla být ve schématu slovních druhů a jejich pozice v příznakovém slovosledu chybět (viz. obr. 9).

Obrázek 9: Návrh rozšíření schématu nejčastějších slovních druhů ve větě s inverzním slovosledem podle Ono

Podstatná je především expresivní funkce tohoto jevu, která v praxi může vypadat následovně:

Příklad 1: Dialog dvou mužů ve formálním prostředí, mluvčí A je starší a nižšího společenského postavení

B (1): これから言う 3つの言葉を言ってみてください。

A (1): はっ？

B (2): 3つの言葉は後からまた聞きますから、後からよく覚えてください。

A (2): ちょっと待ってくださいよ。何なんですか、このテスト。

B (3): 3つの言葉を言います。

Popis emoční podstaty situace pomocí přirozeného sémantického metajazyka z pohledu mluvčího A:

A(1): Ty chceš, abych něco udělal. Já nevím, co chceš a proto to nechci udělat.

A(2): Nechci, aby se tohle teď dělo, protože myslím, že to není dobré.

Chci teď něco vědět. Chci vědět, co po mě chceš, protože myslím, že to nechci udělat.

V příkladu 1 se mluvčí A nejprve podivuje, co po něm mluvčí B požaduje, jak to zachycuje popis pomocí přirozeného sémantického metajazyka Wierzbické. V momentě, kdy celá situace začne mluvčímu A být nepříjemná a roste jeho emoční vypětí, přichází expresivní vyjádření ve větě „何なんですか、このテスト.“. Bod A(2) v přirozeném sémantickém metajazyce odráží posloupnost jednotlivých popudů mluvčího. Mluvčí A totiž nejprve

formuluje otázku, v níž chce vědět, o co se jedná a až v druhé části dodává odkaz na podmět věty. Mluvčí tedy nejdříve vyjadřuje jádro svého sdělení, které považuje v danou chvíli za důležitější a vlivem emocí i naléhavější a při formování slovosledu věty ho proto upřednostní. Až zpětně dodá odkaz na objekt, kterého se týká ústřední, emotivní část jeho promluvy.

Příklad 2: Dialog dvou mužů v neformálním prostředí, mluvčí A je starší a vyššího společenského postavení

A (1): 何見ってるんだ。

B (1): 別に。相変わらず、嘘うまいなと思って。

A (2): なんか文句あるの。 何だ、親に向かってその上から目線な言い方!

Situace popsaná *přirozeným sémantickým metajazykem* z pohledu mluvčího A:

A(2): Ty něco říkáš a já nechci, abys to říkal.

Chci teď vědět, co se děje.

Chci vědět, proč se na mě díváš, protože myslím, že to není dobré.

I v příkladu 2 mluvčí A při gradaci svých emocí pronáší ve své promluvě přísudkovou část věty „何だ“ jako první. Je to totiž jádro jeho sdělení a ta část promluvy, u níž cítí nejsilnější potřebu ji vyjádřit, což se odráží i v popisu situace v *sémantickém metajazyce*, kdy mluvčí nejdříve říká, že právě nyní chce vědět, co se děje. Až ve druhé části věty mluvčí A upřesňuje, co je předmětem jeho negativního vnímání a teprve z této části promluvy je jasně čitelný postoj mluvčího A.

To se shoduje s tím, co tvrdí Ono, že první polovina věty příznakovým slovosledem vyjadřuje emoce či pocity mluvčího, zatímco druhá část věty propojuje toto emoční zaujetí s konkrétním objektem (Suzuki 2006: 145-146).

Příklad 3: Dialog mluvčího A – staršího muže a mluvčí B – ženy, oba mluvčí mají stejný společenský status, odehrává se v neformálním prostředí

A (1): 巧が来てるって、何しに。

B (2): だから、何しに。いきなり、玄関先でイチャイチャ、八子は涙ぼろぼろ。

A (2): 何だよ、それ。 いつの間に、そんなことに。

B (2): 知らない。

A (3): 知らないことはねえだろ、お前。

B (3): 知らないもんは知らないんだよ。

A(1): *Chci vědět o něčem, co se stalo.*

A(2): *Chci teď vědět, co to je. Chci vědět, co je to, co mi říkáš. Chci vědět, kdy se to stalo.*

A(3): *Ty říkáš, že nevíš. Ale není možné, že to tak je. Není možné, že ty nevíš.*

Příznakový slovosled se jako jazyková strategie ke změně důrazu v promluvách k vyjádření emocí může i opakovat jako v replikách A(2) a A(3) v příkladu 3, posiluje to expresivní dopad sdělení. Velmi často dochází při změně pořadí jednotlivých větných sekcí k vynechávání partikulí, které se váží na jednotlivé větné členy. To samozřejmě není jev, který by souvisel výhradně s tímto typem slovosledu. Ovšem v tomto případě tématická funkce, kterou obstarává kontextová partikule *wa* (は) se při elizi partikulí částečně přesouvá do působnosti slovosledu, který tak ve větě vymezí role tématu a rématu. Výměnou jejich pozic mluvčí ze svého pohledu upřednostní ve své promluvě informační hodnotu rématu, kterou chce co nejrychleji sdílet s posluchačem, zatímco téma dočasně upozadí.

Příklad 4: Dialog mluvčí A – ženy nižšího společenského postavení a mluvčího B – muže, oba mluvčí jsou zhruba stejného věku, odehrává se ve formálním prostředí

A (1): 白石さん。

B (1): おはよう。

A (2): 朝からまた何度もお電話が。

B (2): えっ？警察に。

A (3): 連絡しました、もう。 でも携帯からだから、相手はすぐに特定できないって。困るんですよ、仕事にならなくて。

A(2): *Chci, abys věděl, že se děje něco, co není dobré.*

A(3): *Chceš, abych něco udělala. Ale já to udělala. Udělala jsem to před nějakou dobou.*

Je tu něco, co je pro mě špatné. Je to tak, protože kvůli tomu němůžu něco udělat. A je to tak, protože ty děláš něco špatného.

Pokud mluvčí chce některou část sdělení zdůraznit, činí tak posunutím té dané části do popředí promluvy. V příkladu 4 je to zřetelné zejména ve větě „困るんですね、仕事にならなくて。“, kde mluvčí A pociťuje jako urgentnější mluvčímu B sdělit informaci, že jí něco přidělává starosti a trápí, protože je to hlavní předmět její frustrace, tedy emocionálního vypětí. Důvod dodává až ex post, jak je zřejmé z popisu situace v A(3), jako upřesnění příčiny negativního emočního stavu, na žebříčku důležitosti je to však pro mluvčí A až druhá věc v pořadí.

První věta v promluvě se však od dosavadního vzorce poněkud liší. Mluvčí A v první větě repliky „連絡しました、もう。“ především chce vyzvednout informaci, že činnost, kterou po ní mluvčí B požaduje, vykonala. Dodáním slova „もう“ však neupřesňuje, čeho se první část sdělení týká, ale blíže určuje okolnosti, které se přímo týkají obsahu první poloviny věty, podporuje expresivní podstatu první části, protože zesiluje její pohnutku k vyjádření nelibosti.

Příklad 5: Dialog dvou mužů ve formálním prostředí, mluvčí A je starší a má nižší společenský status

B (1): だとしたらどこかに金を隠し持っていても不思議じゃない。もう全部ほんとのこと話してください。金はどこにいくらあるんですか。

A (1): 知らないんだ本当に! もう、勘弁してくれ! 俺はもう忘れたいんだよ~

A(1): *Ty chceš něco vědět. Ale já to nevím. Chci říct, že je pravda, že to nevím.*

Stejně jako tomu bylo v příkladu 4, i příklad 5 ilustruje, že při užití příznakového slovosledu hraje roli i to, jaké slovní druhy se nachází v první a druhé části věty. Mluvčí A chce ve své promluvě především mluvčího B přesvědčit, že nezná informaci, na kterou se ho mluvčí B ptá. Aby svoje tvrzení podpořil, dodává v druhé větě, že to tak opravdu je, jak naznačuje přepis situace v *sémantickém metajazyce* v A(1). Jsou to tedy příslovce, která když figurují v druhé části věty, tak představují trochu jiný typ expresivní motivace v souvislosti s příznakovým slovosledem. Ono příslovcím přisuzuje roli upřesňujícího zasazení jádra promluvy do kontextu (Suzuki 2006: 146).

První část vyjádření, která je nejčastěji zastoupena podstatnými jmény, přídavnými jmény, tázacími výrazy či slovesy zastupuje objekty, které úzce souvisejí s expresivním zaměřením mluvčího, tedy jsou to zástupné formulace pro něco, co je mluvčímu blízké. Druhá část věty

se zájmeny, vlastními jmény, ukazovacími výrazy, ale i příslovci potom mnohdy odkazují na vnější skutečnosti, které jsou z hlediska mluvčího v podstatě externími objekty (ibid.: 147). Opakuje se zde určitá konfrontace mluvčího se vzdáleností mezi vnitřním světem, ke kterému mluvčí váže svou emocionalitu a světem vnějším, do něhož je vnitřní svět zasazen.

Použití příznakového slovosledu v expresivních vyjádřeních není ze strany mluvčích limitováno povahou prostředí (zda je formální či neformální), ani věkem či sociálním postavením mluvčího vůči posluchači, ve zkoumaných případech z korpusu této práce, byli zastoupeni mluvčí s různou škálou variací těchto faktorů. Jediná zjevná diskrepance se objevila v užití inverzního slovosledu u jednotlivých pohlaví. Ze 45 zkoumaných případů připadlo 29 z nich na mužské mluvčí, pouze 16 pocházelo od mluvčích žen. Toto zjištění však vzhledem k relativně malému počtu analyzovaných výskytů nemusí mít přílišnou vypovídací hodnotu, jiné výzkumy totiž naznačují opačný trend (Tsujimura 2007: 428), tedy podobné změny slovosledu připisují ve větší míře ženám.

Příznakový slovosled tedy jako jazykový jev nemění zásadně obsah promluvy mluvčího, nicméně má dopad na zesílení expresivního vyznění promluvy a je tak jednoznačně prostředkem k zachycení emotivity mluvčího.

U příznakového slovosledu lze navrhnout následující dvě varianty (s přihlédnutím k rozdílnému významu v závislosti na užitém slovním druhu) *kulturního schématu v přirozeném sémantickém metajazyce*, které shrnuje expresivní podstatu tohoto jevu v japonštině:

Příznakový slovosled: *Je něco, co chci vědět. Chci to vědět teď. Chci vědět o X, protože myslím, že je to pro mě špatné.*

Je něco, co chceš. Ale není to možné. Není to možné, protože X.

Tvrzení Wierzbické o japonštině: *Nechci říct, co cítím.*

Neřeknu, co chci a neřeknu, co nechci.

Nechci, aby někdo cítil něco špatného.

(Wierzbicka 2003:88,73)

Z konfrontace kulturního schématu Wierzbické a toho, které zachycuje komunikační podstatu příznakového slovosledu je zřejmé, že v této souvislosti proto tvrzení Wierzbické o tom, že Japonci se verbálnímu vyjadřování emocí vyhýbají a nechtějí jedincům ve svém okolí dát najevo své pocity, nelze zcela jednoznačně přijmout jako platné. Zrovna tak příznakový

slovosled popírá její tezi o tom, že japonští mluvčí se vyhýbají vyjádření toho, že něco chtějí anebo že jim je něco nepříjemné. Obdobně pak příznakovým slovosledem mohou posluchači naznačit svoje negativní postoje a to se také zcela neslučuje s ohleduplností vůči posluchači, kterou Japoncům Wierzbicka také připisuje.

V japonštině a to například na úrovni slovosledu lze nalézt jazykovou strategii, kterou japonští mluvčí mohou využít k tomu, aby svoje emoce formulovali a skutečně tak činí, jak ilustrují vybrané příklady i další výskyty tohoto jevu v korpusu této práce.

3.1.2 Použití práciho a rozkazovacího způsobu

Japonštině a jejím mluvčím je často přisuzován rys nižší průbojnosti v konverzaci. Obecně se má za to, že v komunikaci se v japonštině upřednostňuje nevyjadřovat explicitně či silně svoje preference, očekávání či přání. A to ani vůči druhé osobě, zejména ve formálnější laděném prostředí, jelikož přímý dotaz by mohl působit až příliš jako vyvíjení tlaku na posluchače a tudíž by mohlo dotazování se na přání být chápáno jako nezdvořilé. Poměrně striktní jsou nároky japonštiny i v případě vyjadřování požadavků a rozkazů vůči druhé osobě. Přestože má japonština poměrně širokou škálu prostředků k vyjádření rozkazovacího způsobu, zásadní roli hraje společenské postavení mluvčího a posluchače, případně i míra formality prostředí a celkově je zřejmá tendence imperativ zachytit pokud možno konstrukcemi, které zároveň implikují zdvořilost.

K míře schopnosti prosadit se v komunikaci se vyjadřuje i Wierzbicka. V porovnání s angličtinou lze dle ní japonštinu popsat pomocí následujících kulturních schémat: „*Japonci neříkají: ‚Chci tohle. Nechci tohle.‘ Japonská kultura odrazuje jedince od toho, aby jasně říkali, co chtějí a nechtějí. (...) Obdobně je odrazuje od jasného vyjádření jejich přání, preferencí a jejich tužeb. (...) ‚Líbilo by se mi tohle. Nelíbilo by se mi tohle.‘“ (Wierzbicka 2003: 73).*

V případě emotivní komunikace je však velmi těžko představitelné, že by mluvčí pokaždé beze zbytku upřednostnil zakořeněný společenský a kulturní diktát a dokázal regulovat míru expresivity svých promluv a zcela se tak vyhnul užití práciho způsobu, desiderativu, aby zachytil v mluveném projevu svá přání a tužby explicitně. Ne vždy se totiž může spoléhat na schopnost partnera číst situaci a odhadovat myšlenkové pochody protějšku.

Příklad 6: Rozhovor dvou mužů zhruba stejného věku a společenského postavení, odehrává se v neformálním prostředí

B (1): おい翔、少し厳し過ぎないか？

A (1): 俺はみんなにもっと頑張ってほしただけだよ！

C (1): だからって、そこまでするか、普通。

A (2): 普通？何だよ、それ？俺が普通じゃないっていうのかよ。

Podstata rozhovoru zachycená z pohledu mluvčího A pomocí *přirozeného sémantického metajazyka*:

A(1): Ty říkáš, že jsem udělal něco špatného.

Ale já to udělal, protože chci, aby ostatní něco udělali. A teď říkám, že to chci.

A(2): Říkáš, že jsem udělal něco špatného. Chci vědět, jestli si to opravdu myslíš.

To, že je pro Japonce údajně typické, že se užití desiderativu do jisté míry vyhýbají z výše zmíněných důvodů, nutně neznamená, že by se vůbec nevyskytoval. Mnohdy se s ním ale setkáme jako se součástí širší gramatické konstrukce, takže například ve vedlejší větě, nepřímé řeči apod. Takovým případům tato práce nevěnuje pozornost jako jasnému užití desiderativu jako expresivního prostředku, jelikož v takovém užití zpravidla nevyjadřují primárně pohnutku mluvčího, ale jsou větným členem, který zastupuje například přívlastek či uvozené sdělení apod. a nemusí se gramaticky nutně týkat pouze mluvčího a jeho postojů. Příklad 6 je ukázkou toho, že japonští mluvčí se nevyhýbají užití desiderativu přímou formou v predikátu, kdy je vyjádření preference či přání hlavním ilokučním záměrem promluvy.

Mluvčí A svou emotivitu do rozhovoru promítá skrze gramatickou vazbu s adjektivem *hošii* (ほしい), aby vyjádřil, co si přeje od ostatních, aby udělali. Důležité je, že mluvčí to, co si myslí pak také v dialogu přímo vysloví, jak je zřetelné z druhé části bodu *A(1)* v *sémantickém metajazyce*. Vzhledem k emočnímu vypětí z pohledu mluvčího A ani není mnoho možností, jak svůj požadavek směřovaný na okolí zachytit jinak, než pomocí přímého vyjádření přacím tvarem. Jakákoliv jiná formulace, která by tužbu zachycovala jinak než přímo a zároveň by zachovávala zdvořilé vyznění promluvy, by nejspíš byla poměrně dlouhá a především by neměla takovou expresivní sílu, jakou mluvčí chce na posluchače zapůsobit.

Heiko Narrog v souvislosti s užitím vazby přechodníku a *hošii* v japonštině upozorňuje, že může fungovat také jako nepřímá prosba (Narrog 2009: 94), nemusí tedy vždy

zcela výhradně spadat do oblasti vyjadřování preferencí a přání. Použití v příkladu 6 je však blíže vyjádření emotivity mluvčího než snaha zapůsobit na posluchače formou prosby.

Příklad 7: Dialog dvou mužů zhruba stejného věku a společenského postavení, odehrává se ve formálním prostředí

A (1): 真実が知りたいだけです。それはどうい

B (1): これ以上お話しをすることはありませんね。

A (2): 町長に合わせてくれ！話がしたいんだ。

B (2): お引き取りください。

A (3): いるんでしょう！聞こえてますよね、楠木さん！

B (3): あんた！フリーでその口ぶりはいい度胸だな！

A (4): だから、フリーでや

Přepis komunikační části rozhovoru s práci konstrukcí pomocí *sémantického metajazyka*:

A(1): Je něco, co chci vědět. Říkám, že to chci opravdu vědět.

A(2): Myslím, že chci s někým mluvit. Říkám, že chci s někým mluvit.

O něco silnějším vyjádřením preference a přání je vazba se sufixem *tai* (たい), která zastupuje silnou tužbu mluvčího vzhledem k uskutečnění nějakého cíle (Narrog 2009: 92). Její užití není v expresivní komunikaci až tak nezvyklé, v korpusu se vyskytlo celkem 30 případů použití desiderativu a velkou část tvořil právě sufix *tai*. Výrazně emotivní vyznění má promluva mluvčího A v příkladu 7, kde se desiderativ několikrát opakuje. Celá promluva postupně v míře expresivity graduje, což je podpořeno i dalšími expresivními jazykovými prostředky jako je proměna stylu (viz podkapitola 3.3.1 *Proměna stylu*), ale také užitím výrazu *dake* (だけ), vložení *n* (ん) před koncový přísudek pro zvýšení důrazu a naléhavosti, ale i koncovou partikulí *jo* (よ). Posloupnost myšlenky a následné slovní formulace je zjevná z popisu v bodech A(1) a A(2). Mluvčí velice jasně verbálně vyjadřuje, čeho se dožaduje a to navzdory tomu, že se jedná o dialog ve formálním prostředí.

Příklad 8: Dialog mluvčí A – mladší ženy nižšího společenského statusu a mluvčího B – muže, odehrává se ve formálním prostředí

A (1): 自分で道を開こうと思えば、できないことはないと思います。

B (1): そうだろうか。今なら何も聞かなかったことにしよう。

A (2): もう教授の一存で、私の夢を奪われたくはないんです。

B (2): 私を誰だと思ってるんだ？私の息のかかった研究機関で、研究などできないぞ！

A (3): 厳しい道だというのはよく分かっています。たとえ何年かかっても、私は自分で道を開いて、いつか必ずアメリカで研究する夢をかなえます。

A(1): Je něco, co můžu udělat.

A(2): Myslím, že bys mohl něco udělat něco špatného, kvůli čemu to nebudu moct udělat. Říkám, že nechci, abys to udělal.

A(3): Říkáš, že to nedokážu. Já myslím, že to není pravda.

Obdobně působí i vyjádření v promluvě mluvčí A v příkladu 8, kde mluvčí A nejdříve pocíťuje odpor vůči tomu, aby se něco stalo, a pak to v konverzaci s mluvčím B formuluje, jak je zachyceno v bodě *A(2) sémantickým metajazykem*. Navzdory formálnímu charakteru prostředí a navíc nižšímu společenskému postavení, se mluvčí A uchyluje k užití přacího způsobu, aby jasně vyjádřila svoje vnitřní pohnutky a postoje vůči mluvčímu B.

Jak už bylo zmíněno výše, zdrženlivost při vyjadřování osobních přání neplatí jen při hovoru v první osobě, stejně tak se nepovažuje v japonském prostředí za vhodné se přímo ptát na osobní názory a požadavky ostatních. Přímé vyjadřování a dotazování se na přání by se mělo v japonském kulturním rámci omezovat na neformální prostředí, zejména rodinu či přátele. (Wierzbicka 2003: 75) Použití přacích konstrukcí by se tedy mohlo zdát vcelku legitimní v situacích neformálního charakteru. Ze zhruba 30 případů užití desiderativu v korpusu však oproti očekávání zhruba polovina z nich pocházela z konverzací, které svou povahou vztahu mluvčího a posluchače a také okolnostmi spadaly do kategorie formálního prostředí. Nelze tedy jednoznačně tvrdit, že vyjadřování přání je doménou mluvčích za předpokladu, že se nachází v neformálním prostředí a svoje expresivní vyjadřování směřují pouze na rodinný kruh či přátele.

Příklad 9: Dialog dvou žen zhruba stejného věku, mluvčí A je nižšího společenského postavení, odehrává se v neformálním prostředí

B (1): 本当に産むつもり？

A (1): 当たり前だよ。えっ？ お姉ちゃんひどいよ！ あんなに喜んでくれたじゃん。

B (2): 私だってこんなこと言いたくないわよ。でもあんたが死んだらどうしようもないじゃない。

A (2): 死なないよ。

B (3): あんたの意思でどうこうできる問題じゃないのよ？

A (3): 分かってる。でも死なないよ。死にたくなんかない。

A(1): Ty chceš vědět, jestli je něco pravda. Říkám, že je to pravda. Nechci, aby sis myslela, že to není pravda.

A(2): Říkáš, že nechceš, aby se něco stalo. Já říkám, že se to nestane.

A(3): Říkáš, že je možné, aby se to stalo. Já také říkám, že je to možné. Ale vím, že je to pro mě něco špatného a nechci, aby se to stalo a říkám, že nechci, aby se to stalo.

V příkladu 8 i 9 se práci konstrukce vyskytuje v záporu. Japonští mluvčí nejen že se nevyhýbají vyjádření preference, ale v emotivní komunikaci se může poměrně často vyskytnout i z expresivního hlediska důraznější promluva, která zachycuje negativní postoj vůči objektu. Negativní hodnocení je bod, který v obou příkladech přibyl do popisu situací *přirozeným sémantickým metajazykem* v bodech A(2) v příkladu 8, respektive A(3) v příkladu 9 a přispívá k emocionálnímu náboji promluvy. Replika „死にたくなんかない“ v promluvě mluvčí A v příkladu 9 je silně emotivní nejen obsahem, ale i formou. Desiderativem v záporu mluvčí jasně vymezuje svůj odtažitý postoj, až nelibost vůči obsahu promluvy, navíc je práci konstrukce zesílena vložením výrazu *nanka* (なんか).

Příklad 10: Dialog mluvčí A – ženy nižšího společenského postavení a mluvčího B – muže, oba mluvčí jsou zhruba stejného věku, odehrává se v neformálním prostředí

A (1): 誰？ あのイケメン。

B (1): また急に。

A (2): 美人だしそりゃもてるよね。

B (2): じろじろ見んなよ。

A (3): そのせりふあんたにだけは言われたくないわ。でもいいかげん見てるだけじゃ駄目なんじゃないの？

Přepis komunikační části rozhovoru s práci konstrukcí pomocí *sémantického metajazyka*:

A(3): Nechceš, abych něco dělala. Ale myslím, že ty mi to nemůžeš říkat, protože je to pro mě špatné. Nechci, abys mi to říkal.

Zápor není jediný gramatický aspekt, který může expresivní sílu desiderativu modifikovat. Příklad 10 kromě záporu přidává do přísudku pasivum. Mluvčí A tedy v promluvě zdůrazňuje, že si nepřeje, aby ji mluvčí B něco říkal, protože to pro ni představuje nepříjemnost, což je podstatou zde použitého adverzativního pasiva *meiwaku ukemi* (迷惑受け身). Vedle záporu, který zesiluje negativní stanovisko vůči celé situaci, funguje pasivum jako zesílení důrazu, že mluvčí A nechce, aby činnost mluvčího B směřovala na ni.

Oproti tvrzení Wierzbické o tom, že japonští mluvčí spoléhají na to, že si jejich protějšek vše domyslí a odhadne, co si myslí, je z použití desiderativu v analyzovaných promluvách zjevné, že nese expresivní význam a mluvčí pomocí něj sami výslovně formulují vlastní požadavky, názory a přání. A to dokonce nehledě na to, zda se jedná o prostředí, kde jsou si mluvčí a posluchač blízcí a větší zaměřenost a přímost nemusí být vnímána jako porušení společenského řádu, ale i v situacích, kdy je nasnadě, že by mluvčí měl zachovávat vůči posluchači jistou odměřenost a nepřímoučarost, které jsou spojovány s atributem zdvořilosti.

Přímost, se kterou se na sebe mluvčí v japonštině vzájemně dokážou obracet, se promítá i do promluv s užitím rozkazovacího způsobu. Japonština oproti například angličtině nevyužívá při snaze působit na posluchače s cílem donutit ho něco udělat, tak často tázací konstrukce. Mnohem častěji jsou to konstrukce zkombinované se slovesy osobní orientace jako *kureru* (くれる) a *kudasaru* (くださる), tedy takové, které vyjadřují vzájemnou závislost mezi mluvčím a posluchačem. (Wierzbicka 2003: 77-78)

Taková forma imperativu je ale v použití podmíněna sociálním statusem zúčastněných komunikantů a mnohdy je užívána s důrazem na zachování zdvořilého vyznění. V japonštině však k vyjádření rozkazovacího způsobu slouží více gramatických tvarů.

Aby imperativ mohl být považován za konstrukci s rozkazovací funkcí, měl by splnit několik podmínek – mluvčí chce posluchači dát příkaz, posluchač by měl být schopen tento

příkaz vyplnit a požadavek, který je obsažen v příkazu musí být orientovaný do budoucnosti. (Narrog 2009: 151)

První z podmínek už sama o sobě naznačuje, že ze strany mluvčího jde o uvědomělou a cílenou snahu zapůsobit na posluchače ilokučním aktem za účelem dosažení podmínky číslo dvě. To, že k tomuto působení využije jazykové prostředky určité povahy, může svědčit o snaze působit s větší expresivní silou. Konkrétně se jedná o imperativní konstrukce typu hortativu, popřípadě přechodníku, které působí mnohem přímějším dojmem a svědčí o tom, že mluvčí chce jasně formulovat, co od posluchače chce.

Příklad 11: Dialog dvou žen v neformálním prostředí, mluvčí A je mladší a nižšího společenského postavení

B (1): ごめんね、こんなことになって。でも、お父さんのことは私が何とかするからさ。

A (1): お願いだから余計なことしないで！いいかげん気づいたら？みんな迷惑してるのうららちゃんが何かしようとするところくなことないって！もうほつといてよ。

A(1): Říkáš, že něco uděláš. Ale já nechci, abys to udělala, protože myslím, že to pro mě bude špatné. Když to děláš pokaždé, je to špatné. Proto nechci, abys to dělala dál

V příkladu 11 mluvčí A zcela bez ohledu na nižší společenské postavení a věk mluvčí B říká, co má a nemá dělat, její promluva je velmi přímou formulací vnitřních pocitů a požadavků vůči posluchači. To, co mluvčí A pociťuje jako vnitřní emocionální prožitek tak pomocí imperativů převádí do verbální podoby bez toho, aby se svoje sdělení snažila nějakým způsobem pro mluvčí B učinit hlavně ze společenského hlediska přijatelnějším a méně explicitním.

Příklad 12: Dialog mluvčího A – muže a mluvčí B – ženy, oba mluvčí jsou přibližně stejného věku a společenského statusu, odehrává se v neformálním prostředí

A (1): お前のような女、顔も見たくない。

B (1): やり直したいの。

A (2): 一度、裏切った人間を信用できるか！？

B (2): ごめんなさい。ごめんなさい、許して。

A (3): ふざけるな。お前は俺だけじゃない、津組も裏切ったんだ。あの男のところへ行け！二度と俺たちの前に姿を見せるな！消えろ！

A(1): Nechci tě vidět, protože jsi udělala něco špatného.

A(2): Myslím, že nedokážu dělat, že se to nestalo.

A(3): Myslím, že neříkáš pravdu. Myslím, že bude dobré, když něco uděláš. Říkám, že chci, abys to udělala.

V příkladu 12 je rozkazovací způsob užit hned několikrát, což umocňuje jeho expresivní sílu (Wierzbicka 2003: 258), mimo jiné také ve formě zákazu. Oproti zdvořilému imperativu jsou imperativy v promluvě mluvčího A mnohem kratší, tím pádem úsečnější a s výrazným expresivním dopadem na posluchače. Z posloupnosti myšlenkových pochodů mluvčího v bodě A(3) v *sémantickém metajazyce* je zjevné, že rozkazovací způsob funguje z hlediska ilokuční funkce velmi podobně jako desiderativ. U obou jevů je hlavní pohnutkou mluvčího předat posluchači informaci o svém emocionálním rozpoložení skrze verbální formulaci toho, co si o dané situaci mluvčí myslí a jak ji hodnotí. A to je zároveň podstatou expresivní komunikace.

Příklad 13: Dialog mluvčího A – staršího muže s vyšším společenským postavením a mluvčí B – ženy, odehrává se ve formálním prostředí

B (1): どうしてこんなこと？

A (1): 町長弱気になってもらえる。これ以上彼を悩ませるのはやめてほしい。

B (2): その勝手な考え方ができますね！？

A (2): 勝手？勝手はあんたの方だろ！親父が失着したら、どうなると思う？大勢の人が困るんだ。だが、あんたも親父が死んでも、泣くのはお前一人だ。あんたはあんたの感情だけでこの町を潰そうとしている。いい加減に気づけ！町の人たちがあんたに怒っているの、決してに不仁なことじゃない。

A(1): Myslím, že není dobré, že něco děláš. Nechci, abys to dělala.

A(2): Říkáš něco, o čem myslím, že to není pravda. Když budeš dál dělat tohle, bude to špatné pro mě i ostatní. Myslím, že bude dobré, když to nebudeš dál dělat. Chci, abys věděla, že bude dobré, když to nebudeš dělat.

Pokud však některá z podmínek pro rozkazovací způsob není zcela jasně dodržena anebo mluvčí vědomě imperativ použije s trochu odlišným záměrem, promluva nabývá nového pragmatického významu. Obzvlášť se tak děje v případě, kdy má rozkazovací způsob zastávat funkci doporučení nebo dokonce varování. Tak lze částečně vyložit užití imperativu i v příkladu 13, kdy mluvčí A chce mluvčí B zdůraznit, aby přestala trvat na svém stanovisku, naznačuje, že v opačném případě to pro ni bude znamenat nepříjemnosti. Jeho popudek k užití imperativu je tedy varování a snaha mluvčí B od něčeho odradit, jak naznačuje druhá část bodu A(2) v rozboru situace.

I v souvislosti s rozkazovacím způsobem tedy zjevně existují v japonštině případy, kdy mohou mluvčí využít expresivní funkci tohoto jevu a nespokojí se s principy nejednoznačnosti a náznaků, které japonštině připisuje Wierzbicka. Jelikož komunikační podstata desiderativu i imperativu se v popisech jednotlivých příkladů do velké míry shodovaly, lze je souborně shrnout následujícím schématem a porovnat s Wierzbické postuláty:

Přáci a rozkazovací konstrukce: *Myslím, že něco chci. Říkám, že něco chci.*

Tvrzení Wierzbické o japonštině: *Nechci říct, co cítím.*

Neřeknu, co chci a neřeknu, co nechci.

(Wierzbicka 2003:88,73)

Ani na frekvenci užívání přacího a rozkazovacího způsobu se nijak výrazně nepodepisují socio-kulturní vlivy jako je relativní věk a status mluvčího. Obzvlášť případy promluv s rozkazovacím způsobem byly rovnoměrně rozloženy mezi muže a ženy napříč věkovými a společenskými kategoriemi a formálnost prostředí také nehrála roli. U přacích konstrukcí jejich výskyt mírně převažoval u ženských mluvčích, další faktory vedle pohlaví se však nijak výrazněji neprojevovaly.

3.1.3 Použití přípustkových konstrukcí

Japonská společnost bývá často charakterizována tím, že se snaží vyhnout konfliktu a konfrontaci, proto raději upozaduje vyjadřování vlastního názoru a pocitů. Podle Wierzbické je to především sofistikovaná forma sebeovládání a umírněnosti ve vystupování, označovaná

jako *enryo* (遠慮) japonským mluvčím ukládá zdržet se přímé formulace něčeho, co by mohlo ostatní urazit, dotknout se jich či jakkoliv jinak vyvolat třecí plochy. (Wierzbicka 2003: 74)

To se vztahuje přirozeně i na vyjadřování výtek či kritiky, které bezpochyby spadají do expresivní komunikace. V korpusu této práce se s poměrně velkou četností vyskytlo mezi jinými jazykovými prostředky pro expresivitu užití přípustek a přípustkových konstrukcí, a to zejména v promluvách pronesených jako výčitky či nesouhlasné hodnocení.

Nejčastěji se mezi více jak 30 případy přípustkových konstrukcí objevovaly případy s přípustkou *noni* (のに).

Příklad 14: Dialog dvou žen, mluvčí A je starší a vyššího společenského postavení, odehrává se v neformálním prostředí

B (1): 自分のお金どう使おうと自由だけど、人に借りてまでっていうのはちょっと違うんじゃないの？旅行とか 行くのはどうかと思うよ。だいたいその人 どのような人なの？

A (1): もういいわよ。何なのよ。ちょっとお金貸してって言っただけなのに。いったい誰のおかげで一人前になれたと思ってんの？あんたが 大学に 行けたのも公務員に なれたのも全部 私が 苦勞して働いたおかげじゃないの。親 バカにするのもいいかげんにしなさいよ！

A(1): Udělala jsem něco, o čem jsem myslela, že je dobré. Když jsem ti to řekla, myslela jsem, že si také budeš myslet, že je to dobré. Ale ty si myslíš něco jiného a to není, co jsem chtěla.

Hlavním sdělením, které věty s přípustkovými konstrukcemi přenášejí je poukázání na určitou formu konfliktu mezi nějakým předpokladem a skutečností.

Příklad 14 zachycuje emoční vzepětí mluvčí A po tom, co mluvčí B projeví nelibost nad tím, co mluvčí A udělala. Předpoklad mluvčí A byl, že mluvčí B její čin přijme pozitivně. Mluvčí B však reaguje opačně, než mluvčí A očekávala a vznikla tak neshoda mezi tím, jak k situaci obě dvě přistupují a jak ji vnímají. Rozdíl v hodnocení skutečnosti je zřejmý v popisu situace *sémantickým metajazykem*. Konečná část bodu A(1) odráží pohnutku mluvčí A aby jasně vyjádřila svůj nesouhlas s tím, co si myslí mluvčí B. Potřeba poukázat na rozpor v hodnocení a snaha jít proti tvrzení posluchače je zachycena přípustkou.

Jelikož se jedná o skutečnost, která už se udála a nelze ji už zvrátit, lze užití přípustkové konstrukce i vzhledem k vyznění promluvy chápat jako projev výčitky nejen vůči posluchači, ale částečně i vůči mluvčí A samotné, že raději neměla mluvčí B nic říkat.

Příklad 15: Dialog dvou mužů zhruba stejného věku, mluvčí A vyššího společenského postavení, odehrává se ve formálním prostředí

A (1): 俺はただ...

B (1): 今度は部長が解雇されないように。まあ、せいぜい頑張ってくださいよ。

A (2): 待っておい。これだけか！今日はこれだけしか来てないのか？あの派手な婚約パーティーのときは随分集まっていたのにな。

A(2): Vidím, že se něco děje. Něco takového se stalo už před nějakou dobou. Ale tentokrát to není stejné. Myslím, že teď je to jiné, než, co jsem si myslel.

Příklad 15 ilustruje, jak mluvčí A přípustkovým *noni* dává najevo, že okolnosti jejich rozhovoru nedopovídají jeho původní představě. V tomto případě dokonce částečně přechází v ironii. Jádrem sdělení je, že mluvčí A od mluvčího B očekával něco jiného a chce, aby to mluvčí B věděl, to je podstata jeho kritiky, kterou přípustkovou konstrukcí zachycuje.

Příklad 16: Dialog mluvčí A – mladší ženy nižšího společenského postavení a mluvčího B - muže, odehrává se ve formálním prostředí

B (1): 俺がガイヤの人間なら、打つ博打だけどね、初回100万。他人事ながら、ちょっとゾクゾクするよ。

A (1): でも、外したら、大損ですよ。それだけでなく、プロモーションにあんな手間掛けるのに。

B (2): だからだよ。

A(1): Myslím, že něco bude nějakým způsobem. Chci, aby to tak bylo. Ale ty říkáš, že se může stát něco jiného. Nechci, aby se stalo to, co říkáš.

Obdobně i příklad 16 poukazuje na to, že mluvčí A záporně hodnotí možný konflikt jejího očekávání a toho, co se v reálu může odehrát, jak je to popsáno *sémantickým metajazykem*. Z příkladů 14 až 16 jde vysledovat, že ačkoliv přípustka *noni* pokaždé zastupuje vyjádření

negativního hodnocení, typ tohoto hodnocení se odvíjí od gramatické osoby v podmětu dané věty. Heiko Narrog (2009: 142-144) popsal tento vzorec následovně: věty s přípustkou a podmětem v první osobě implikují nejčastěji politování, v případě druhé osoby se jedná mnohdy o výtku a u třetí osoby jde hlavně o vyjádření nespokojenosti.

Pro výše zmíněné ale vždy platí, že realizace činnosti či výsledek situace, který stojí proti původnímu předpokladu mluvčího je pro něj něco nežádoucího, aby bylo o přípustkových konstrukcích možné tvrdit, že mají expresivní hodnotu. Nejde opomenout ani roli specifické intonace, podobně jako třeba u ukazovacích výrazů *kosoado* (viz podkapitola 3.2.1 *Systém ukazovacích výrazů kosoado*), aby expresivní dopad této jazykové strategie byl takový, jak mluvčí zamýšlel.

Příklad 17: Dialog mluvčí A – ženy nižšího společenského postavení a mluvčího B - muže, oba mluvčí jsou přibližně stejného věku, odehrává se v neformálním prostředí

B (1): ただいま !

A (1): 大きい声、出さないでよ。また飲んできたの？

B (2): 公務員だって、上司の機嫌と伴わないと、上には行かないのね。

A (2): こっちは1円耐と節約してるのに !

A(1): Ty jsi udělal znovu něco, co nechci, abys dělal.

A(2): Udělal jsi něco, o čem myslím, že to je špatné. Ale já dělám něco jiného, o čem myslím, že je dobré a myslím, že bys to také měl dělat.

I v příkladu 17 je pro mluvčí A důvodem k užití přípustky rozpor jejích požadavků a očekávání vůči mluvčímu B a toho, že realita se liší. Kritické hodnocení je umocněno exklamací, ale také tím, že za přípustkou už nenásleduje nic dalšího. U přípustkových konstrukcí obecně je zajímavé, že se často objevují v promluvách vyjadřujících negativní emoce na konci věty, nikoliv v pozici spojky mezi dvěma větami. Ve zkoumaných případech takový způsob užití jasně převažoval zhruba v poměru 2 ku 1 oproti užití mezi částmi souvětí. Pozice přípustky na konci věty je vlastně nevyslovení druhé části souvětí, které by jinak odkazovalo na nežádoucí realitu, která je v opozici k očekávání mluvčího a která už je z okolností či předchozího vývoje konverzace zřejmá. Druhá část věty tak zůstává nevyřčená a přípustka se tak v podstatě dostává do pozice, kdy je nositelem pragmatického významu. V podstatě tak supluje funkci koncové partikule a funkčně se blíží postojovému ukazateli.

Z hlediska komunikační a pragmatické podstaty rozhovorů funguje v podstatě stejně jako přípustkové *noni* i konstrukce s *kuseni* (くせに), další v pořadí co do četnosti výskytu v analyzovaných konverzích.

Příklad 18: Dialog dvou mužů, mluvčí A je starší a vyššího společenského postavení, odehrává se v neformálním prostředí

B (1): 美人の恋人見つけて、家族のことも工場のことも考える暇なんかなかったもんな。

A (1): お前どうなんだよ、うん？大学で研究？就職もしないで世の中の厳しさも知らないくせに。

B (2): 俺はおやじの相談に乗ってた。

A (2): でも役に立たなかったわけだ。結局黙って出てったんだからな。

Popis části promluvy s přípustkovou konstrukcí v *sémantickém metajazyce*:

A(1) Ty říkáš, že dělám něco špatného. Myslím, že nemůžeš říkat, že je to špatné, protože o tom nic nevíš.

Příklad 19: Dialog mluvčího A – mladšího a společensky níže postaveného muže a mluvčí B - ženy, odehrává se v neformálním prostředí

B (1): ねえ！もう余計な問題起こさないでくれる？それでなくても、今大変なんだから。

A (1): だったら、男とイチャイチャしてんじゃねえよ！この前、父親に「俺達の面倒見る」とか偉そうなこと言ってたくせに。

A(1): Ty říkáš, že dělám něco špatného. Já si nemyslím, že je to pravda. Myslím, že ty nemůžeš říkat, že je to špatné, protože sama děláš něco takového.

Vše, co bylo typické pro přípustku *noni* je možné aplikovat v expresivních promluvách i na *kuseni*. Příklady 18 i 19 mají totožný scénář z hlediska *přirozeného sémantického metajazyka* a obě stejně jako předešlé příklady pracují s tím, že se mluvčí A v obou případech vymezují vůči tvrzení mluvčích B. Přípustkový vztah je založen na tom, že z pohledu mluvčího A mluvčí B hodnotí něco, co mu nepřísluší, tedy přestože k tomu nemají z nějakého

úhlu pohledu kvalifikaci. Příklady s *kuseni* lze vnímat jako ještě důraznější a tedy expresivně silnější vyjádření přípustkového vztahu. Také mírně převažovaly v konverzacích, jež se odehrávaly v neformálním prostředí, tedy tam, kde mluvčí není tolik svazován zachováváním společenských pravidel. Kromě této drobné odchylky se však v užití přípustek neobjevily zjevné rozdíly ve frekvenci užití u mužů či žen, ani s ohledem na věk či společenské vztahy.

Opakované užití přípustkových konstrukcí jako jazykového prostředku při vyjadřování expresivity svědčí o tom, že japonští mluvčí se nezbytně nevyhýbají kritizování či formulaci výtek vůči svému okolí. V rámci expresivní komunikace mají prostředky, jak vyjádřit, že jednání posluchače se oproti jejich představě liší a nejsou s tím spokojeni. Přípustky jsou tedy dalším z řady způsobu, jak verbálně ventilovat emoce z negativního spektra. Jejich scénář je vždy podobný.

Přípustkové konstrukce: *Myslím, že se věci budou dít způsobem, kterým chci.*

Ale děje se něco jiného. Ty říkáš/děláš něco jiného.

Myslím, že to pro mě není dobré. Nechci, aby se to dělo.

Tvrzení Wierzbické o japonštině: *Nechci říct, co cítím.*

Nechci, aby někdo cítil něco špatného.

(Wierzbicka 2003:88,73)

V souvislosti s tezemi Weirzbické o povaze japonštiny je stěžejní poukázat na rozpor s jejím kulturním schématem, které tvrdí, že hlavním motivem emotivního vyjadřování Japonců je nedotknout se posluchače a vyhnout se tomu, aby se někdo cítil špatně. Pomocí přípustkových konstrukcí mohou a především tak skutečně mluvčí v japonštině činí, formulovat i promluvy, které se přímo týkají komunikačního partnera a navíc mají primárně za úkol ho upozornit, že mluvčí nesouhlasí s jeho skutky a názory a považují je ze svého pohledu za nežádoucí.

3.2 Sémantika a pragmatika

3.2.1 Systém ukazovacích výrazů *kosoado*

3.2.1.1 Předpona *ko*

V oblasti deixe slouží systém japonských ukazovacích výrazů známých pod označením *kosoado* (こそあど) kromě odkazování na vzdálenost ve fyzickém prostoru i k odkazování v kontextu a v mysli japonského mluvčího mohou tato slova zastupovat také referenci na vztah, který mluvčí má k předmětu své promluvy.

Vztahy zastoupené slabikou *ko* (こ) přirozeně souvisí s něčím, co se nachází v bezprostřední blízkosti mluvčího, pokud jde o reálný prostor. Hranice pro odlišení toho, co do tohoto okruhu jedinec ještě započítává, nemusí být vždy zřetelná, existují individuální rozdíly, ale v zásadě lze říct, že japonský mluvčí do vztahu vyjádřeného pomocí *ko* zahrnuje celou svou osobní zónu. V tomto bodě lze ponechat stranou, jaká jsou specifika ve vnímání osobního prostoru Japonci oproti širce osobního prostoru u mluvčích jiných jazyků.

Pokud se totiž posuneme do roviny abstraktní, související s kontextovým zapojením výrazů z řady *kosoado* v promluvě, i zde se promítne primární postoj Japonců ke vztahu označenému pomocí *ko*. V poměru s *ko* se objeví v konverzaci skutečnosti, které sice nemusí hmotně spadat do zóny mluvčího, nicméně jejich existenci vnímá jako něco sobě blízkého, něco, co úzce souvisí s jeho životem či myšlenkovými pochody je jejich součástí. Navíc je zde ale aspekt, který v komunikaci přenáší část tohoto vztahu i na posluchače a totiž, že mluvčí použitím výrazu s *ko* usiluje o to, aby posluchači předal informaci o blízkosti, respektive naléhavosti takovéto vzájemné propojenosti s objektem sdělení. Výběrem označení pomocí *ko* mluvčí od komunikačního partnera požaduje, aby si k předmětu hovoru vytvořil podobnou vazbu a tlumočil mu důležitost, se kterou sám objekt vnímá. (Maynard 2009: 59)

V případě vyjádření emocí je ještě víc zesílena složka promluvy, která zdůrazňuje postoj mluvčího k objektu označenému některým z odkazovacích výrazů z řady *kosoado*. Jelikož se analýza jazykových prostředků při vyjadřování emocí v této práci zaměřuje na oblast emocí z negativní roviny, je nutné v těchto intencích chápat a vykládat i výrazy *kosoado*.

Ve studovaných konverzacích se odkazující slova z *kosoado* objevují poměrně frekventovaně, v 258 analyzovaných dialogích lze nalézt řádově stovky výskytů těchto výrazů, přirozeně ne ve všech případech nutně nesou expresivní význam. Nicméně, vedle

základní úlohy ukazovacího výrazu se některé typy výrazů systému *kosoado* vyznačují také možností být nositelem expresivního náboje. Nejčastější zástupci jako jsou výrazy *kono* (この), *kore* (これ), popřípadě pak i *koko* (ここ) a *kočira* (こちら) anebo i *kó* (こう), jsou z velké části v analyzovaných dialozích pouhým prostředkem vyjádření vzdálenosti od daného věci, respektive člověka či místa, maximálně odkazují na nějakou skutečnost blízkou vnímání mluvčího. Vyniká ale typ *konna* (こんな), který se v emotivně laděných promluvách dá mnohdy vnímat jako lexikum, které má promluvě zároveň dodat důraz. Velmi důležitá je v tomto případě i intonace a akcent, se kterými daný výraz mluvčí pronese. Je to tedy i fonetická stránka tohoto dílčího jazykového jevu, která ovlivňuje vnímání míry expresivity. Navíc výrazy z řady *konna* poskytují poměrně dlouhou a geminovanou koncovkou *-na* větší prostor pro zdůraznění po fonetické stránce a také jsou z výrazů *kosoado* nejsilněji adjektivizovanou formou a hodí se proto jako prostředek k vyjádření emotivního hodnocení.

Příklad 20: Dialog dvou mužů zhruba stejného věku v neformálním prostředí, mluvčí A má společensky nižší status

A (1): 何やってんだよ？こんなところで。

B (1): 返せ。

A (2): 何で酒なんか飲んでんだよ？こんなふうに酒飲む人じゃなかつただろ？

B (2): うるさい。

A (3): 兄貴。しっかりしろよ。

A(1): Vidím, že ty jsi na nějakém místě. Myslím, že toto místo není dobré. Myslím, že bys tu neměl být.

A(2): Děláš něco, o čem myslím, že je to špatné. Nemyslím si, že jsi někdo, kdo by tohle dělal tímto způsobem. Myslím, že to je špatný způsob.

A(3): Chci, abys udělal něco jiného, než co děláš teď.

Z komunikace v příkladu 20 je čitelné, že mluvčí A je překvapený a rozčilený, hned v první replice se snaží naznačit, že neočekával, že by se mluvčí B nacházel na místě, na němž se s ním setkal. To, co je v *sémantickém metajazyce* zachyceno v bodě A(1) (a znovu v jiné souvislosti v bodě A(2)) jako názor, že se nejedná o dobré místo, však v japonštině není nikde explicitně zachyceno pomocí jasně negativně vyhraněného označení a záporný postoj není čitelný ani z jiných jazykových ukazatelů. Dojem, že mluvčí A místo hodnotí záporně, je

nutné hledat za ukazovacím výrazem *konna*. Jak bylo vysvětleno výše, pomocí předpony *ko* mluvčí vyjadřuje blízkost vůči označovanému. V tomto případě nejde ani tak o to, že by k danému místu měl hlubší citovou vazbu, ale že – jak naznačuje *sémantický metajazyk* – je to místo, které před sebou právě vidí. To, že se o něm nedomnívá, že je to s přihlédnutím k okolnostem dialogu dobré místo je zachyceno ve slově *konna* jako skryté hodnocení. Jeho podstatou je totiž fakt, že mluvčí A hodnotí ze všech možných míst, na kterých se s mluvčím B mohli střetnout zrovna takovéto místo za špatné, jde o jeho osobní postoj, který je mu blízký (a proto použití *ko*) a cílem jazykového vyjádření tohoto hodnocení je, aby komunikační protějšek tuto informaci dostal, pochopil a přistoupil na z ní vyplývající postoj mluvčího.

Příklad 21: Dialog mluvčího A – společensky výše postaveného muže a mluvčí B – ženy, oba mluvčí jsou zhruba stejného věku, odehrává se ve formálním prostředí

A (1): きっと、普通の人が持っている父親の愛情みたいなものが欠落してるんだな、俺には。

B (1): お急ぎになったほうがよろしいと思います。会社に遅れるので。

A (2): ちょっと...！たまには自分がどう思ってるか言ったらどうなんですか！あなた。昨日、心なんかなくて言ってたけど、あなただって人間でしょ！本はといえばですよ。頼まれたらどんなことでもするとか言って、あなたがメチャクチャなことするから、こんなことになったんじゃないですか！

A(1): Myslím, že je něco, co nemám, ale mám to mít. Chci vědět, co si o tom myslíš.

A(2): Neříkáš, co si myslíš, ale něco jiného. Myslím, že by bylo dobré, kdybys to řekla.

A něco jsi předtím udělala. Ale kdybys to neudělala, nestalo by se tohle. Myslím, že co se stalo, je špatné.

I v tomto rozhovoru je popsána situace, která sice obsahuje expresivní prvky i na jiných místech, než, kde je použit ukazovací výraz, nicméně při pohledu na shrnutí situace *sémantickým metajazykem* je vše jasně popsáno i v samotné promluvě, kromě závěrečné části v bodě A(2). Ta obsahuje osobní postoj mluvčího, který však znovu není přímou součástí toho, co mluvčí A řekl. Přesto je z promluvy zjevné, že mluvčí se k výslednému stavu věci nekloní pozitivně. A i v tomto případě platí, že výraz *konna* volí zaprvé, protože jde o situaci, která se jej bezprostředně týká, proto vybírá předponu *ko*, a za druhé ze všech možných

východisek je to právě to současné, se kterým vyjadřuje nespokojenost. Z jeho pohledu je nepřijatelné a to se snaží sdělit i mluvčí B.

Důvod negativního stanoviska mluvčích nejen v těchto případech spočívá v tom, že předmět dialogu je s mluvčím nějakým způsobem propojený a je pro mluvčího důležitý. Ale protože se u posluchače potenciálně nesetká s pochopením, tudíž hrozí, že nebude naplněna jeho představa o sdíleném postoji k dané skutečnosti, chce na posluchače apelovat, aby jeho postoj pochopil a přijal.

3.2.1.2 Předpona *so*

V korpusu této práce se nicméně ještě o něco častěji než výrazy typu *ko* objevují i ty odkazující pomocí *so* (そ). Přestože se jedná o velmi podobný typ vyjádření a mohlo by se na první pohled zdát, že jediným rozdílem při práci s *ko* a *so* bude pomyslná větší vzdálenost objektu od mluvčího, i zde jsou v japonštině zakódované určité významy. Nelze popřít, že ukazování pomocí *so* lze rozklíčovat jedinečně pomocí posunu blízkosti vůči mluvčímu. Ve vyjádřeních abstraktního charakteru, kde se neukazuje přímo na fyzický objekt je pro Japonce čitelná tendence mluvčího zdůraznit od předmětu hovoru odstup. Běžně výrazy se *so* označují něco, co je od mluvčího mírně vzdálené, tedy už se to nachází mimo zónu jeho osobního prostoru a zpravidla také už v dosahu či přímo v akčním rádiu posluchače.

V určitém smyslu je možné v tomto případě uplatnit i dualitu principu *uchi* (内) a *soto* (外), tedy pro japonskou kulturu typické oddělování vnitřku a interního prostředí od vnějšku a externích vlivů a osob. To, co je vnímáno pod označením *ko* pomyslně koresponduje s *uchi* a označení *so* zase odpovídá rámcově pojetí *soto*. Znovu je proto potřeba zdůraznit, že použitím výrazů se *so* se japonský mluvčí vůči předmětu konverzace vymezuje v tom smyslu, že nespadá do jeho prostoru a působnosti. Nemá k němu blízký, důvěrný vztah, naopak naznačuje odstup. (Maynard 2009: 58-59)

I v případě předpony *so* ale platí, že výrazy *sore* (それ), *sono* (その), případně i *soko* (そこ) či *sočira* (そちら) v dialozích spojených s vyjadřováním emocí zastávají především a zpravidla pouze roli odkazovací na předmět, který se nachází anebo na skutečnost, která je propojená s posluchačem, tedy druhým účastníkem konverzace. Je to znovu hlavně zástupce této řady v podobě pojmu *sonna* (そんな), který vykazuje schopnost přibírat expresivní význam a zapojit se v emotivním vyjádření.

Při cílenějším pohledu na zvláštnosti použití *sonna* v souvislosti s expresivitou, obzvlášť tou negativní je čitelné velmi emotivně laděné vymezení se mluvčího vůči objektu konverzace. V souladu s výchozím použitím výrazů z řady *so* je dokonce v některých případech čitelné, že se mluvčí použitím slova *sonna* nejen distancuje, ale zdůrazňuje hlubší propojení předmětu konverzace s posluchačem, nikoliv se sebou, tedy v intencích principu *uči a soto*. Zjednodušeně řečeno slovy *sémantického metajazyka*: „to není moje věc, to je tvoje věc“.

Příklad 22: Dialog mluvčí A – mladší, společensky níže postavené ženy a mluvčího B – muže, odehrává se ve formálním prostředí

A (1): 何だろ。この待機児童 2 5 7 人って。

B (1): 今、うちの区は 2 5 7 人、保育所を待っている奥さんがいらっしゃるといことですね。

A (2): だから、何でそんなことになっちゃてるのかって聞いてるんですよ！大体、東京都全体に 8 6 7 2 人って何？！待機児童対策ってずうっと言うってのに、何で減らないの！

B (2): あっあ、おっしゃる通りですね。

A(1): Chci teď vědět, co je to, co mi říkáš.

A(2): Ty mi říkáš, co to je, ale pro mě je to špatné. Proto chci vědět, co se děje a jak to, že se to děje.

V konverzaci z příkladu 22 je mluvčí nespokojená s tím, že pro její dítě není místo ve školce, tedy jí vadí současný stav situace, která se jí přímo týká. Svoji promluvu, kde tyto vyjádření těchto emocí opakovaně formuluje jako otázku. Tu lze vyložit podobně jako užití práciho způsobu ve smyslu snahy o pochopení příčin dané situace. To, že se ale pro mluvčí jedná o situaci nepříjemnou a staví se k ní negativně je také v tomto případě, obdobně jako v příkladech s výrazem *konna* vystiženo spíše než explicitním vyjádřením nespokojenosti v několika expresivních indikátorech, právě pomocí *sonna*. Mluvčí A se ptá, proč se situace nachází v tomto stavu. Slovní spojení „*そんなこと*“ odkazuje přirozeně na informace, které se v předchozí replice dozvěděla od mluvčího B. K tomu ale navíc ve shodě s primárním použitím řady *so* v systému *kosoado* naznačuje, že to, co řekl mluvčí B je jeho věc a tak to

také dle jejího názoru zůstává. Jí se informace z jeho vysvětlení netýká, a především, chce dát najevo, že ani nechce, aby to s ní mělo spojitost.

Dojem obsažený v bodě A(2) v popisu *sémantického metajazyka* a totiž záporný postoj k nové informaci je čitelný z výrazu *sonna* díky tomu, že mluvčí A poukazuje na odtažitost, kterou si chce s odůvodněním mluvčího B vytvořit a staví jej do opozice oproti vlastnímu problému.

Příklad 23: Dialog dvou mužů ve formálním prostředí, kde je mluvčí A starší a společensky výše postavený

A (1): あの程度の粉飾、なぜ見抜けなかったのかね？

B (1): あのと看それだけの時間がなかったことぐらい副支店長も...

A (2): そんなのは言い訳だぞ！分かってるのか？ 5億だぞ5億！お前のせいで損失したんだ。何だその目は？

A(1): Chci vědět, proč jsi něco udělal.

A(2): Říkáš mi to, ale já si nemyslím, že je to pravda. Myslím, že to, co mi říkáš, není dobré. Chci, abys věděl, že je to špatné a že se to stalo, protože jsi něco udělal.

Mluvčí A v příkladu 23 reaguje silně expresivně na přecházející promluvu mluvčího B. Celkové vyznění jeho repliky je velmi nesouhlasné a tento účinek je znovu výsledkem použití výrazu *sonna*. Vedle odkazu na předchozí sdělení je výrazem *sonna* dosaženo ze strany mluvčího A výrazného projevení postoje, který je krajně odmítavý a označuje slova mluvčího B za výmluvu. Expresivní náboj ale tkví v *sonna* a jeho funkci vyjádření odstupu mluvčího od objektu a přeneseně jeho snahu zdůraznit a ještě více poukázat na fakt, že se sdělením se neztotožňuje, nezahrnuje jej do své osobní zóny, tudíž ho nebere za své.

Příklad 24: Dialog mluvčí A – ženy vyššího společenského statusu a mluvčího B – muže, oba mluvčí jsou zhruba stejného věku, odehrává se v neformálním prostředí

B (1): 金かかんないかんね、この家。ゼロ円、ははっ。入ってく？ けっこう快適だよ。寒いけどね。

A (1): 笑ってる場合？ 恥ずかしくないの？

B (2): べつに。気楽でいいよ。金のかかる婚約者もないしね。

A (2): 何でそんなこと言うの？ 私に何か恨みでもあるの？ 怒らせるようなこと、何かした？

A(1): *Ty něco říkáš. Ale já myslím, že bys to neměl říkat, tak jak to děláš.*

A(2): *Říkáš něco dalšího. Chci vědět, jak to, že to říkáš. Jak to, že říkáš něco takového, o čem myslím, že je to špatné. Chci vědět, jestli jsem udělala něco, abys to řekl.*

Mluvčí A v tomto rozhovoru opět naznačuje snahu vymezit se vůči tvrzení mluvčího A a to velmi podobným způsobem jako v příkladech 22 a 23 ačkoliv se tentokrát jedná o dialog z neformální situace. Nezávisle na prostředí tedy mluvčí zapojením *sonna* říká, že přestože se jí slova mluvčího B týkají, tak se od jejich obsahu distancuje, nechce je přijmout jako pravdivé tvrzení tím, že by je zapojila do své zóny použitím předpony *ko*.

Obecně tedy v souvislosti s výrazy z řady *so* lze zhodnotit, že jejich podstatou je ze strany mluvčího vyloučit vztah k objektu tím, že jej pomyslně přenesou do osobního prostoru posluchače a tím si k němu vytvoří odměřený vztah, někdy až na pokraji zavržení. Styčným bodem v použití je snaha oddálit objekt a zvětšit vzájemný odstup a tím vyjádřit k němu směřovaný nesouhlas. I když v příkladech 22 až 24 se takový případ nevyskytl, v dalších studovaných dialozích se výrazy *so* objevovaly hojně v kombinaci se zápornými přísudky, což je jen další známka toho, že v oblasti expresivity je jejich použití vedeno snahou o vytvoření emoční bariéry mezi mluvčím a objektem promluvy.

Co je společné jak řadě *ko*, tak řadě *so* je určitá forma vytýkací funkce, která je v takových vyjádřeních provází. Mnohdy je jejich užití motivováno potřebou zdůraznit, že se jedná o jeden konkrétní objekt mezi mnoha, vůči němuž se snaží mluvčí svůj vztah definovat. Zdrojem u obou je přirozený protiklad blízkosti, respektive vzdálenosti vůči objektu a zaměřenost mluvčího vzhledem k tématu konverzace.

3.2.1.3 Předpona *a*

Stranou by nemělo ze systému *kosoado* nemělo zůstat ani *a* (あ), které v primárním významu reálného prostoru odkazuje na objekty, které jsou vzdálené, tedy zcela mimo dosah mluvčího i posluchače. V ideové představě světa se pomocí *a* ale neodkazuje na něco vzdáleného, ale poněkud paradoxně na skutečnosti, které jsou mluvčímu nějakým způsobem blízké, má k nim citovou vazbu, popřípadě vůči nim pociťuje pocit lítosti nebo stesku.

Poslední jmenované souvisí s tím, že se často může jednat o věci, které jsou zasazené dále v minulosti, a jedná se tedy o myšlenkový obraz nějaké vzpomínky. Aby Japonec použil v promluvě výrazu se zástupnou slabikou *a* je však nutné, nejen aby vzpomínka či obecněji řečeno objekt, na který je odkazováno, existovala v mysli mluvčího, ale musí být zároveň známá posluchači. Oba účastníci konverzace proto musí informaci sdílet. (Maynard 2009: 60-61)

Co je ale zajímavé, je fakt, že použití výrazů z řady *a* bylo ve zkoumaných konverzacích podstatně vzácnější, než jak tomu bylo u *ko* a *so*. Navíc v případě *a* je velmi obtížné mluvit o větší roli pro vyjadřování negativních emocí. Drtivá většina případů totiž s výrazem *anna* (あんな) odvozeným od předpony *a* nezachází jako s nástrojem pro vyjádření postoje vůči realitě a už vůbec ne jako prostředek k jeho kladnému, zápornému či jinému hodnocení. V případě výrazů *s* a zůstává i v oblasti jazykové expresivity zachována jejich v podstatě bezpříznaková funkce poukázání na sdílenou skutečnost v představě mluvčího i posluchače, tedy funguje v podstatě beze zbytku jako běžné ukazovací zájmeno.

Příklad 25: Dialog dvou žen v neformálním prostředí, kde mluvčí A je mladší a společensky má nižší status

B (1): どうしてこんなひどいことを？

A (1): こっちは聞きたいわ！あんなつらい目に会ったのに、どうして島を出て行こうとするの？

B (2): この島なんか大嫌い！

A (2): そんなこと言わないで、姉さん。私たち生まれ育った島じゃない。

B (3): でも私出て行くよ！止めないで！

A (3): 何で分からないの、姉さん。放さない！

Přepis části situace s ukazovacími výrazy pomocí *sémantického metajazyka*:

A(1): Ty se mě na něco ptáš, ale na to samé se chci zeptat já. Předtím se nám něco stalo. Bylo to něco špatného. Ale ty teď chceš udělat něco, co může být taky špatné.

A(2): Říkáš něco špatného, o nečem, o čem si nemyslím, že je špatné. Nechci, abys říkala tyhle špatné věci.

V tomto rozhovoru mluvčí A poukazuje slovem *anna* na událost, která se odehrála v minulosti a o které ví, že mluvčí B je s ní také seznámena. Tento vzorec odpovídá přesně základnímu vymezení použití předpony *a* u odkazovacích výrazů. Tento příklad na rozdíl od předcházejících, týkajících se předpon *ko* a *so* negeneruje tak silně expresivní významy. Důkazem toho je, že vedle *anna* se objevují další explicitní jazykové prostředky k vyjádření hodnocení či expresivity. Vedle toho, že přísudek je gramaticky vyjádřen přípustkou (viz podkapitola 3.1.3 *Použití přípustkových konstrukcí*), tak slovo „目“, na něž výraz *anna* ukazuje je doprovázeno ještě přídavným jménem „つらい“, které je samo o sobě nositelem negativního významu a je tedy hlavním zdrojem pro přenos informace o záporném hodnocení. Zatímco výrazy *konna* a *sonna* k sobě už nevyžadovaly další lexikální jednotku, která by poukazovala na z pohledu mluvčího nežádoucí charakter objektu, *anna* je v tomto případě takovým výrazem významově podpořeno, jelikož v samostatném užití by expresivní dopad promluvy nemusel pro mluvčí být tak výrazný, jak zamýšlí.

Výraz *anna* se dá považovat za nositele expresivity v omezenější míře než *konna* a *sonna*, ilustrovat to jde v následujícím příkladu.

Příklad 26: Dialog mluvčí A – starší ženy s vyšším společenským statutem a muže – mluvčího B, odehrává se v neformálním prostředí

B (1): もう決めたんだ。じゃあ行くよ。夜行バスが出ちゃうから。

A (1): 夜行バス？内海信金の本店は金沢だろう？

B (2): 行くのは産業中央銀行だ。

A (2): 何で？何であんなところへッ？父ちゃんは産業中央銀行に殺されたよなもんじゃないか。どうしてあんなところ受けたの？父ちゃんのこと忘れたの？

B (3): 忘れるわけないだろう。

A(1): Ty mi něco říkáš, ale já nevím, co se děje.

A(2): Říkáš, že něco uděláš, ale já nevím, proč to chceš udělat a proč se to týká tamtoho místa, o kterém já i ty víme. Týká se to místa, o kterém já i ty víme, že není dobré.

V tomto případě se jedná o konverzaci syna, mluvčího B a matky, mluvčí A, která mu v překvapení chce zabránit odjet. Má výhrady především k povaze místa, kam se mluvčí B

chystá. V příkladu 26 výrazem *anna* primárně odkazuje na místo z promluvy mluvčího B. Nejsou zde přítomny jiné jazykové prostředky, které by kromě konverzačního kontextu, který mezi mluvčími existuje, naznačovaly negativní hodnocení objektu ze strany mluvčí A, přičemž objektem je myšleno místo. Taková funkce tak částečně připadá na dvojí použití *anna* a dalo by se teoreticky pokládat za jazykový zdroj dojmu o negativním hodnocení. Druhým faktorem, který ale mluví spíš pro opak je fakt, že mluvčí A odkazuje v hovoru na místo, které je jak od ní, tak od posluchače vzdálené, ani jeden z nich k němu nemá z pohledu tohoto rozhovoru bližší vztah a fyzicky se jednoznačně jedná o skutečně vzdálenou destinaci. Je proto nasnadě uvažovat, zda v tomto případě není případná funkce expresivní potlačena původní funkcí odkazovací. Mluvčí A se především snaží poukázat na znalost o daném místě, sdílenou s mluvčím B a případně na negativní postoj, který k němu ale oba mluvčí shodně zaujímají.

Odchylná fungování předpony *a* oproti *ko* a *so* ve vztahu k expresivitě je ovšem poměrně přirozená a pramení přímo z podstaty odkazovacích výrazů v kontextovém vyjadřování a také vnímání japonskými mluvčími. Pokud *ko* a *so* zachycují blízkost, respektive odtažitost mluvčího vůči předmětu promluvy, je nasnadě, že tato „distance ve vztahu“ může sloužit jako prostředek nepřímé formulace jinak poměrně jasně vymezeného názoru. Zdrojem zachycovaného konfliktu v postoji je právě rozdílná blízkost mluvčího a posluchače k objektu. Zatímco výrazy *s a* ze své podstaty ukazují na objekty, které jsou, nehledě na konkrétní míru vzdálenosti, od mluvčího a posluchače zároveň zhruba stejně vzdálené a nezáleží na tom, že se jedná o nehmotný obrázek reality v jejich představách. Zcela zásadní je, že mezi nimi není vůči objektu vzdálenostní rozdíl, obzvláště v případě odkazu na vzpomínku, která se musela udát v jednom časovém bodě v minulosti, který bude vzhledem k přítomnosti vždy stejně daleko od obou účastníků konverzace. Mluvčí tedy nemá možnost poukázat na takový případný rozpor a jen těžko by bez prvku kolize mohl vymezit svoje stanovisko vzhledem k něčemu protichůdnému.

Aspekt konfliktu či dokonce konfrontace je v japonském prostředí obecně považován za spíše nežádoucí záležitost. Verbální projevy emocí jsou nicméně oblastí, která mluvčím poskytuje určitou platformu pro překonávání kulturních diktátů, společenských tabu či stereotypizovaných předsudků a možnost k uvolněnějšímu sebevyjádření. Je nanejvýš pozoruhodné, že takového efektu je možné alespoň do určité míry v japonštině dosáhnout i z hlediska gramatiky a slovní zásoby na první pohled nikterak nekomplikovaným jazykovým prostředkem jako je systém odkazovacích výrazů.

3.2.1.4 Další specifika *kosoado*

Použití ukazovacích výrazů jako jazykového nástroje expresivity a vyjádření hodnocení samozřejmě není úzce japonským specifíkem, podobně mohou fungovat ukazovací výrazy například i v češtině či angličtině. Je to ale sofistikovaná distinkce zachycení blízkosti, respektive odtazitosti mluvčího vůči hodnocenému objektu, která ukazovacím výrazům propůjčuje v případě japonštiny verbální prostředek k zachycení emočního rozpoložení.

Ukazovací výrazy: Chci vědět/říct, co něco je. Myslím, že je to něco špatného.

Tvrzení Wierzbické o japonštině: *Nechci říct, co cítím.*

Nechci, aby někdo cítil něco špatného.

(Wierzbicka 2003:88,73)

Hodnotící postoj mluvčího, který je možné ukazovacími výrazy do promluvy zahrnout je vnějším vyjádřením vnitřních pocitů mluvčího, což je jasným důkazem expresivní funkce tohoto jevu. Ani systém *kosoado* tedy neposkytuje podporu pro to, co říká o japonštině Wierzbicka, která se domnívá, že japonština nedovoluje svým mluvčím své pocity formulovat ve verbální rovině.

Výše popsané možnosti výrazů ze systému *kosoado* a jejich výskyt se nikterak úzce neváže na pohlaví mluvčího, používají ho jak muži, tak ženy a to bez ohledu na to, jestli mluví se stejným či opačným pohlavím. Obdobně se jejich použití neomezuje na pouze formální nebo neformální prostředí a faktorem není ani věk či sociální postavení mluvčího, respektive posluchače.

Výrazy *kosoado* lze proto chápat jako genderově, věkově i společensky neutrální výrazivo, což ovšem není nic překvapivého, ukazovací zájmena a výrazy by měly být jedním ze základních konstituentů každého jazyka. I proto je do korpusu svého *přirozeného sémantického metajazyka* zařadila Wierzbicka vedle dalších dále nedělitelných a univerzálně srozumitelných výchozích slov pro popis základních skutečností.

Nicméně právě pojetí Wierzbické v tomto bodě může působit poněkud problematicky, protože ukazovací výrazy, jež by měly plnit funkci všeobecně přenositelného sdělení se stejnou významovou náplní napříč jazyky, tak například anglické *this* a *that*, obdobně jako české *tohle* a *tamto* jen stěží zachytí nuance, které implikují japonské obdoby těchto slov. Za předpokladu, že má Wierzbické *přirozený sémantický metajazyk* zastávat funkci všestranně

využitelného nástroje k neutrálnímu popisu skutečnosti, jeho konkrétní „jazykové jednotky“ by neměly být v žádném z jazyků zatíženy kulturně podmíněnými významovými specifiky, která v daném jazyce zapříčiňují možné odlišné výklady promluvy. Metajazyk podle Wierzbické lze proto minimálně s ohledem na tento případ označit za přinejmenším zavádějící ve vztahu k japonštině. Při pokusu převést její metajazyk do japonštiny totiž dochází k částečnému zkreslení vnímání popisu situace u mluvčího, jehož rodnou řečí je například angličtina či čeština oproti mluvčímu, který vychází z japonského chápání ukazovacích výrazů a s nimi spojených sofistikovaných odlišností.

Pokud bychom vzali kterýkoliv z popisů analyzovaných dialogů v příkladech ke *kosoado* a pokusili se je převést do *přirozeného sémantického jazyka* v japonštině, jistě by na mnoho místech došlo k zásadnímu posunu základního chápání daných situací japonskými mluvčími oproti jejich dojmu z původního rozhovoru v originální podobě. Všechna slova, která se vyskytla v českém přepisu *sémantickým metajazykem* jako „to, toto, tohle, takový“ apod. by při zpětné rekonstrukci do japonštiny nemusely získat svou předchozí podobu, respektive příslušné zařazení do kategorie *ko*, *so* anebo *a*, a Japoncům by zřejmě evokovaly poněkud odlišnou představu o vzájemných vztazích mluvčích z konverzací vůči příslušnému objektu.

Právě to se ale do určité míry odehrává v opačném gardu při snaze zachytit podstatu rozhovoru v japonštině *sémantickým metajazykem* v jakémkoliv jiném jazyce. Zanikají specifické nuance, které s sebou nese systém *kosoado* a právě z tohoto důvodu je možné poukázat na ne až takovou univerzalitu tohoto analytického nástroje.

Aby *přirozený sémantický metajazyk* mohl plnit roli sady jazykových jednotek, které jsou uplatnitelné napříč dorozumívacími systémy, musely by být jeho jednotlivé položky rozebrány ještě blíže, opět pouze pomocí prostředků *sémantického metajazyka*. Což v podstatě rozporuje základní premise vytvoření tohoto schématu univerzálií jako souboru dále nedělitelných pojmů k popisu reality.

Jako příklad pro podporu takového tvrzení lze uvést výrazy z řady *so* a *a* systému *kosoado*, jejichž funkcí je ukazovat na skutečnosti již zmíněné dříve v komunikaci anebo známé oběma účastníkům komunikace. Kupříkladu by tak jedna z položek *přirozeného sémantického jazyka*, která je v angličtině zastoupena výrazem *that*, v češtině pak jako *tamto* musela být pro účely přesného výkladu japonštiny dále definována jako „tamto = to, co jsem řekl(a) dříve“ (v případě *so*) nebo „tamto = něco, co vím já a to samé, co víš ty“ (v případě *a*).

Je to ale jasná distinkce, kterou disponuje u těchto výrazů japonština, ale kterou ostatní zmíněné jazyky takto implicitně většinou nedovedou zcela zachytit.

Jenže dalším rozkladem jednotky, jejíž význam má být ze své podstaty evidentní je pak nutno určit její obsah opět pomocí výrazů, které jsou ze stejné skupiny domněle univerzálních jednotek. Pokud lze dále rozložit jeden z nich, existuje důvodné podezření, že tomu tak bude i u jiných. V tom případě tak hrozí definice v kruhu pomocí slov, jež se dají vysvětlit jediňe pomocí výrazů, které na sebe opět zpětně ukazují, což je ale přesně to, čemu se Wierzbicka snažila vyhnout (Wierzbicka 2003: 161, Wierzbicka 1999: 7-8). *Přirozený sémantický metajazyk* je sice ve své podstatě neutrální soubor základní slovní zásoby, pro popis komplexního průběhu emocí a také drobných nuancí, které v nich někdy hrají roli, se v něm v některých případech nenajde vhodná kombinace výrazů, které by podstatu situace adekvátně zachytily.

3.2.2 Postojové ukazatele

Vyjádření osobního postoje či hodnocení nemusí vždy spočívat jen ve volbě konkrétní gramatické konstrukce, ale může se odvíjet i od vrstev jazyka, které na první pohled nemusí s expresivitou souviset.

Mezi analyzovanými dialogy z korpusu se velmi frekventovaně objevoval tvar *daró* (だろ) a jeho zdvořilejší podoba *dešo* (でしよ), především pak jejich zkrácené modifikace, Tyto tvary běžně bývají řazeny do kategorie epistemické modalit a například Narrog (2009: 105) je označuje jako „*spekulativní typ*“ tohoto druhu modalit. Ačkoliv jde v základním použití o modalitu epistemickou, míra jistoty, kterou tyto tvary vyjadřují, není jasně definovatelná, různé výzkumy prezentují odlišné hodnoty ve výši jistoty (Narrog 2009: 107). To těmto výrazům na druhou stranu umožňuje fungovat pro mluvčího jako poměrně univerzální nástroj pro zachycení subjektivního dojmu pravděpodobnosti vzhledem ke kontextu situace. To platí pro nezkrácené tvary, nicméně zkrácené varianty *daró* (だろ) a *dešo* (でしよ), jež v expresivních dialozích jednoznačně převažují, působí výrazněji jako obecný jazyk a svou povahou se od ukazatelů pravděpodobnosti přesouvají k větnému modifikátoru s ilokučním významem. (Narrog 2009: 169)

V příkladech expresivního vyjadřování, kde se objevují zpravidla na konci emotivního sdělení pak tvary *darō* a *dešo* v postatě fungují jako postojové ukazatele subjektivního hodnocení mluvčího vůči objektu promluvy.

Příklad 27: Dialog mluvčí A – ženy a mluvčího B – muže, oba mluvčí jsou zhruba stejně staří a mají stejný společenský status, odehrává se v neformálním prostředí

A (1): 最低だな、あんた！本気でそうなったわ。

B (1): いや、でもそれは何んとなく、言いそびてただけで。別に、隠してたわかじゃ...

A (2): 言い訳すんな。あわよくば、二股かけてやろうとか思ってたんでしょ。

B (2): 淳子。俺にそんな器用な真似ができると思う？

A (3): できるわけないでしょ！できもしないくせに、欲を出すから、そんな中途半端に乙女心を傷つけるんだよ。

B (3): 傷つけたのかな。やっぱり。

A (4): 傷ついてるに決まってるじゃん。幸子、あんたに惚れてるんでしょう。

A(1): Myslím si, že jsi špatný, protože jsi udělal něco špatného.

A(2): Chceš říct, že to není pravda, ale já vím, že je to pravda. Myslel sis, že to budeš moct udělat znovu. Víم, že to tak bylo.

A(3): Říkáš, že není možné, aby to tak bylo. Já si myslela, že také víم, že to není možné. Ale stalo se proto něco špatného.

A(4): Chceš vědět, jestli je to pravda. Říkám ti, že je to pravda, protože to víم.

Za předpokladu že *darō* a *dešo* do promluvy vkládají mluvčího emocionální postoj, slouží výrazy v příkladu 27 především jako zesílení obsahu sdělení. Mluvčí A jejich použitím chce zdůraznit sílu svého přesvědčení, což se promítá i do emocionálního scénáře v *sémantickém metajazyce* v bodech A(2) až A(3). Intenzita promluvy je takto zvýšena oproti vrub pouze postojovým ukazatelům, je nutné si povšimnout, že v příkladu 27 jsou užity v kombinaci s dalšími jazykovými prostředky, které primárně mají funkci zvýšení důrazu, konkrétně vloženým *n* (ん) před přísudkem.

Příklad 28: Dialog mluvčího A – mladšího muže nižšího společenského postavení a mluvčí B – ženy, oba mluvčí jsou zhruba stejně staří, odehrává se ve formálním prostředí

A (1): なあ、菜見子、どうしてる？何がどうだったねえよ。何で俺は警察なんか追われてんだ。

B (1): もうしわけありませんが、どちら様でしょう。

A (2): ふざけるなよ。な、あんたがアドバイスくれたんだろ。女はサプライズに応援って、だからそんなことしたんじゃないだらうか。けど、菜見子のやつ倒れて気を失ったよ。それだけなんだよ。な、あんたの方から、警察に説明してくれよ。

B (2): あそこまでことを大きくしろなんて言っていないわよ。すべて、そっちの責任でしょ。

A(1): Něco se děje a já chci vědět, co se děje.

A(2): Děláš jako že nevíš, ale já vím, že víš, co se děje. Myslel jsem si, že něco uděláš, ale děláš něco jiného, než jsem myslel.

Negativní emoce a s nimi související expresivní výrazy a formulace často pramení z rozporu mezi požadavkem či představou mluvčího a tím, že skutečnost, třeba i vinou posluchače tomu neodpovídá. V případě užití postojového ukazatele je to především konfrontace přesvědčení mluvčího o nějakém faktu a zjištění, že realita se liší, která propůjčuje v emotivních promluvách těmto výrazům expresivní nádech.

Pragmatická rovina takového použití *daró* a *dešo* spočívá v tom, že mluvčí se domnívá, že by něco nějak mělo být, zatímco to, co dělá či říká posluchač je v přímém rozporu s předpokladem mluvčího, který na to chce poukázat. Tak je tomu i příkladu 28, kdy mluvčí A pociťuje frustraci, když mluvčí B předstírá, že ho nezná, ačkoliv to byla předtím ona, kdo mu poradila, co má dělat a to jí chce mluvčí A připomenout. Tuto protichůdnost mluvčího očekávání a reality a snahu informovat o ní posluchače, zachycuje popis situace v *sémantickém metajazyce*.

Dále se v promluvě mluvčího A objevuje výraz *daróka* (だらうか), tedy v kombinaci s tázací partikulí *ka* (か), kdy je míra jednoznačnosti postoje mluvčího nižší, dokonce spíše naznačuje, že mluvčí sám si zatím předpokladem není jistý nebo si ho neověřil (Narrog 2009: 106).

Příklad 29: Dialog mluvčí A – mladší ženy a mluvčího B – muže, oba mluvčí jsou stejného společenského postavení mluvčího, odehrává se v neformálním prostředí

B (1): 希子！ボンジョルノ！

A (1): 二度と電話するなって言ったでしょ！私たちの前に姿を現すなって言うったよね！帰って。

B (2): 希子。

A (2): 何、入って来てんの？あんた、死んだことになってんの！

A(1): Před časem jsem ti řekla, abys něco udělal. Vím, že jsem ti to řekla a myslela jsem, že to víš. Ale ty děláš něco jiného. Nechci, abys to dělal dál

A(2): Chci vědět, proč tu jsi, protože já nechci, abys tu byl.

Ještě výrazněji užití výrazu *dešo* působí funkčně podobně jako koncová partikule, tedy postojový marker v příkladu 29. Mluvčí A ve své promluvě připomíná, že mluvčímu B v minulosti něco řekla. V tomto případě má být *dešo* spíše než nositelem informace o tom, že mluvčí A své tvrzení považuje za pravdivé, mluvčímu B naznačit a připomenout, že dělá přesný opak toho, co od něj očekává. Podstatou sdělení je, že emotivní vzepětí mluvčí A pramení z jejího negativního postoje vůči chování komunikačního protějšku a současné potřeby, aby o jejím vnitřním konfliktu posluchač věděl.

Promluva, kde své výhrady vůči mluvčímu B formuluje, by po obsahové stránce byla zcela dostačující i bez *dešo*, primárním popudem k použití *dešo* je snaha obohatit ji o expresivní dopad na posluchače.

Příklad 30: Dialog dvou mužů mluvčího A – mladšího muže nižšího společenského postavení a mluvčí B – ženy, oba mluvčí jsou zhruba stejně staří, odehrává se ve formálním prostředí

B (1): 息子？ あっ、証券会社の息子だ。

A (1): どうせ法定外の暴利だろ。法的に返済義務はない。二度と電話すんな！

A(1): Ty říkáš něco, co je pro mě špatné. Chci, abys věděl, je to špatné a že nechci, abys to dál dělal.

Ústřední pohnutka mluvčího A při užití *darō* v příkladu 30 je upozornit mluvčího B na negativní postoj, který k jeho jednání a promluvě zastává. Obzvlášť je to zjevné ze scénáře situace, jak ji zachycuje Wierzbické *přirozený sémantický metajazyk*. Z pohledu teorie Wierzbické je užití postojových ukazatelů v emotivní konverzaci zajímavé tím, že do značné míry koresponduje s jedním z bodů, které ve spojitosti s japonštinou uvádí.

Podle Wierzbické Japonci nechtějí říkat, co cítí (Wierzbicka 2003: 88) a v promluvách v příkladech 27 až 30 tak zpravidla nečiní přímo, i když se jednoznačně jedná o expresivně bohatá vyjádření. Namísto explicitní formulace svých pocitů japonští mluvčí posluchači předkládají výroky, které posluchači mají naznačit, že mluvčí něco předpokládal a realita se liší a vytváří tak dojem nepřímosti. Lze proto souhlasit s Wierzbickou, že Japonci se minimálně touto jazykovou strategií vyhýbají přímému vyjádření svých negativních emocí a preferují variantu, která informaci o těchto pocitech, což je podstata expresivity, posluchači nesdělují přímočaře. Ze vzájemného porovnání kulturního schématu Wierzbické a toho, co jak fungují v promluvách s negativním emocionálním nábojem postojové ukazatele lze vyčíst, že tato jazyková strategie může sloužit k zachycení pocitů v jazyce. Nicméně způsob jejich přenosu na posluchače respektuje atribut nepřímosti, který Wierzbicka definovala. Zároveň se ale japonští mluvčí neostýchají postojovými ukazateli mluvčímu naznačit, že jejich negativní postoj pramení z činnosti či výroku posluchače a nedbají tedy na to, zda se posluchač kvůli tomu bude cítit provinile.

Postojové ukazatele: Myslel(a) jsem si, že něco nějak je. Ale ty děláš/říkáš něco jiného.

A pro mě je to špatné. Chci, abys věděl, že si myslím, že je to špatné, ale nechci to říkat.

Tvrzení Wierzbické o japonštině: *Nechci říct, co cítím.*

Nechci, aby někdo cítil něco špatného.

Měl(a) bych vědět, co ostatní cítí a ostatní to nemusí říkat.

(Wierzbicka 2003:88,73)

Fakticky poukazuje na to, že je to posluchač, kdo nějakým způsobem nedodržel společenskou harmonii a tím položil základ pro vnitřní rozkol a zdroj záporných pocitů u mluvčího.

V použití *darō* a *dešo* se projeví některé socio-lingvistické vlivy. Potvrdilo se často uváděné schéma, které přisuzuje japonským mluvčím – ženám silnější tendence ke

zdvořilejšímu vyjadřování. Výraz *darō*, který je mnohdy vnímán spíše jako součást neutrálního stylu, ve větší míře užívali muži a to převážně v neformálním prostředí. To neznámá, že by ženy *darō* nepoužívaly, zajímavé ale je, že pokud už tento výraz využily, zásadně se však vyhnuly užití ve formálním prostředí.

Oproti tomu výraz *dešo*, vnímáný jako zdvořilejší, byl používán mluvčími v konverzacích ve zcela opačném gardu. Jeho užití bylo doménou ženských mluvčích a to nehledě na relativní formálnost prostředí, v němž se dialogy odehrávaly. Zato mužští mluvčí výraz *dešo* téměř bez výjimky volili pouze ve formálních podmínkách rozhovorů.

3.3 Stylistika

3.3.1 Proměna stylu

Další výraznou charakteristikou japonštiny je existence několika stylistických úrovní, které dokážou velmi detailně reagovat na nejrůznější faktory, ať už je to prostředí, ve kterém se hovor odehrává anebo třeba složité společenské vztahy, na jejichž správném rozlišování a reflektování si japonská společnost zakládá.

Fakt, že v japonštině figuruje několik sad jazykových prostředků pro komunikaci v prostředí bez formálního nádechu s komunikačním protějškem, k němuž má mluvčí blízký vztah, dále například pro běžnou zdvořilou konverzaci s někým, ke komu mohu mít vztah neutrální anebo také vysoce honorifickou japonštinu určenou protějšku, vůči němuž je nutné zachovávat princip upozadování svých potřeb a upřednostňování partnerova významu, je zdrojem velkého množství příležitostí pro uplatnění celé plejády prostředků k vyjádření emocí.

I ve výběru stylistiky ze strany mluvčího je možné hledat včleněné intence o zapojení nějakého sdělení, které má přenést informaci o pocitech. Volba stylistiky zrcadlí postoje mluvčího vůči posluchači, ale přeneseně i vůči prostředí či vůči tématu hovoru. A i když mohou existovat názory, že každá situace vyžaduje adekvátně zvolenou stylistiku, které je žádoucí se držet, jazyk je proměnlivý systém a ani japonština, často vnímaná v tomto ohledu jako poměrně striktní se nevyhýbá vybočením z jednou užitého stylistického směru.

Přesto obecně panuje představa, že v neformálním prostředí, v němž spolu mluví věkově podobní mluvčí, kteří mezi sebou mají z hlediska společenského vztah více či méně rovnocenný a navázali bližší vazbu, spolu budou komunikovat na bázi větných koncovek stejné úrovně jako tvar spony *da* (だ), což bývá označováno jako *neutrální styl*. Existují dále názory, že neutrální styl je typický pro mluvu vůči sociálně níže postavenému posluchači a také v případě neadresného monologu (Maynard 2000: 279). Oproti tomu k vyjádření formálnosti situace, případně k přidání důležitosti či vážnosti promluvy se obecně častěji setkáme se *zdvořilým stylem*, charakterizovaným koncovkami *desu* a *masu* (です、ます). Zdvořilý styl podle některých lingvistů může fungovat i jako prostředek k vyjádření humoru či sarkasmu nebo ve vokativních konstrukcích (Maynard 2000: 278). Pro vyhraněně formální případy, kdy je alespoň jeden z mluvčích společensky významně vysoce postavený, pak slouží *keigo* (敬語), *formální jazyk*.

Jak bylo zmíněno, vedle mnoha dalších faktorů a funkcí jsou však hlavním společným jmenovatelem volby stylistiky vzájemné vztahy mluvčího a posluchače. Že tyto vztahy - vyplývají ze zaměstnání, rodinných vazeb, společenské či institucionální příslušnosti a že komunikaci do velké míry definuje věk, místo konverzace, okolí, ale i pohlaví aktérů je zřejmá věc.

Otázku vztahů mezi mluvčími, která stojí za výběrem stylu, však lze pojmout i z jiného hlediska a totiž z hlediska cílenosti jednotlivých vzájemných korelací. Maynard představila tři typy vztahu mluvčího vůči posluchači, na jejichž základě mluvčí volí chování a potažmo i jazykovou stylistiku vyjadřování směrem ke svému komunikačnímu partnerovi.

První je *percepční model vztahu* (*aite išiki kei*, 相手意識系), jež se vyznačuje snahou mluvčího co nejvíce brát ohled na okolnosti konverzace, zejména prostředí a postavení posluchače. V rámci zachování společenského dekora minimalizuje mluvčí možnosti jakkoliv partnera urazit a snaží se mu naopak prokazovat respekt. Kromě drobných odchylek se v souvislosti s tímto modelem vyskytuje logicky zdvořilý styl. Zásadním je zde, že se mluvčí maximálně snaží reflektovat a především vnímat svého komunikačního partnera, klíčová je tedy schopnost a kapacita vnímání protějšku a uvědomělost o jeho zapojení v kontextu konverzace. (Maynard 2000: 279, Maynard 2009: 97)

Druhý v pořadí je *naléhající model vztahu* (*aite apíru kei*, 相手アピール系) zastupuje takový vztah, kde mluvčí usiluje o vytvoření užší vazby s posluchačem, jeho motivem je posílit intimitu vztahu a jeho úkolem je vytvářet u posluchače líbivý dojem, který má

mluvčího vlichotit do jeho přízně. Zpravidla se v praxi jedná o neutrální styl, který může být doplněn mnoha modifikátory v podobě partikulí apod., které mají za úkol vyznění promluvy zjemnit a často se objevuje i lexikum charakteristické buď pro mužskou, nebo ženskou mluvu. (Maynard 2009: 97-98)

A třetím je *indiferentní model vztahu* (*aite muši kei* 相手無視系), který spočívá v dočasném potlačení vnímání okolností komunikace ze strany mluvčího, který přestane reflektovat míru vážnosti prostředí i svoje relativní postavení vůči posluchači a volí takový styl, který má za úkol přenést do řeči jeho vnitřní pocity a názory bez ohledu na vhodnost vyjádření vzhledem k situaci. (Maynard 2009: 97-98)

Každý z těchto modelů se vyznačuje určitým typickým použitím jazykových prostředků. To samo o sobě ještě nutně nemusí předurčovat použití v rámci expresivity. Je to teprve proměna stylu (*style shift*), přesun z jednoho modelu vztahu do jiného, který slouží jako známka emotivního pohnutí, které se takto do jazyka promítá.

Nejvýraznějšími typy proměny stylu jsou přechod z percepčního modelu do indiferentního a pak z naléhavějšího modelu do percepčního modelu. I když obě tyto změny slouží jako expresivní nástroj, mají svá specifika v použití a jiné pozadí vzniku.

3.3.1.1 Proměna stylu od percepčního k indiferentnímu modelu

To, že změny ve stylistice mohou být nositelem expresivity, dokládá poměrně častý výskyt tohoto jevu ve studovaných dialozích. Proměna stylu nemusí v japonštině vždy znamenat jenom jiný tvar predikátu, ale i odchylky v používání koncových partikulí či volba odlišných osobních zájmen a s tím spojených pragmatických významů. V takovém pojetí se případy změny stylistiky v korpusu této práce dají počítat v řádech desítek.

Nicméně, jiná forma slovesa je zřejmě nejlépe čitelným představitelem tohoto jevu, od toho se budou odvíjet i následující příklady. Při rozboru příkladů proměn stylu nebude práce příkladové konverzace rozebírat pomocí *přirozeného sémantického metajazyka*, jelikož ten slouží k zachycení významové podstaty situace, nedokáže už ze své povahy zachytit jemné stylistické rozdíly.

Prvním typem proměny stylu je přechod z percepčního modelu do indiferentního modelu vztahu mluvčího k posluchači. Tento typ je charakterizován v případě přísudkové části věty

tím, že mluvčí opustí tvary *desu/masu* (です/ます) a přejde ke koncovkám typu *da* (だ), tedy změnou zdvořilého stylu v neutrální.

Motivy takové jazykové strategie mohou být různé. Pokud jde o obecné použití, Maynard vyjmenovává hned několik okolností, které mluvčího k použití změny stylu vedou. Porušení v promluvě už jednou zavedené stylistické normy může být způsobeno tím, že mluvčí se silně ponoří do představy světa, v němž se obsah jeho promluva odehrává, ale také pokud promluvu nesměřuje na konverzační protějšek, který má na její obsah přímo reagovat, ale společně promluvu spoluvytváří jako jeden celek. V souvislosti s vyjadřováním emotivního významu je důležitý popud mluvčího k této změně z důvodu zachycení emočního rozpoložení tak, jak je a jak jej pociťuje. (Maynard 2000: 340) Maynard dodává, že se tak může dít z různých důvodů, například pokud si mluvčí na něco náhle vzpomene a chce myšlenku a její expresivní náboj okamžitě v dialogu předat.

Pozadí impulsu k přechodu ze zdvořilého do neutrálního stylu je však třeba hledat v proměně postoje mluvčího k posluchači, potažmo ve změně jejich vztahu. Pokud mluvčí volí v promluvách vůči posluchači zdvořilý styl, činí tak jelikož vnímá faktor společenského postavení a vzhledem k podmínkám na základě percepčního modelu vztahu musí v hovoru adekvátně přizpůsobit svou stylistiku.

Nejednou však dochází k tomu, že mluvčí pociťuje vlnu emocí a to má za následek proměnu vnímání vztahu k posluchači. Maynard také dodává, že promluva, která se z percepčního modelu posunula do indiferentního, mnohdy ze strany mluvčího znamená, že mluvčí vlastně do jisté míry pomíjí přítomnost posluchače a vlastně expresivní vyjádření částečně směřuje na sebe (Maynard 2009: 101).

Obzvlášť v případě negativních emocí tak mluvčí vůči posluchači – sice třeba dočasně – ale zaujme postoj, který vystihuje indiferentní model vztahu, tedy mluvčí zcela ignoruje míru formálnosti prostředí a svoji zaměřenost přesměřuje pouze na cíl formulace svých emocí a předání informace o svých pocitech posluchači, což je podstata expresivního vyjadřování.

Příklad 31: Dialog dvou mužů ve formálním prostředí, mluvčí A je starší a nižšího společenského statusu

B (1): こっちが木下さんの脳の写真。こちらが正常な人の写真です。明らかに脳が萎縮しているのが分かります。

A (1): ちょっと待って！ 何で俺が？ 俺がそんな病気にかかるわけ...

B (2): 木下さん、落ち着いてください。

A (2): 落ち着けるわけないでしょ！

V příkladu 31 se mluvčí A dozvídá nepříjemné zprávy ohledně svého zdravotního stavu. S novou informací o tom, že trpí závažnou nemocí, se přirozeně nejprve nechce smířit a pod tíhou emocí v rozhovoru zcela opouští jinak striktní tendence japonských mluvčích dodržovat v promluvách stylistickou jednotu. V konverzaci s mluvčím B, svým lékařem, s nímž do této chvíle mluvil výhradně ve zdvořilém stylu, se náhle uchyluje k použití stylu neutrálního. I když vznik jeho negativních emocí nemusí přímo souviset s osobou mluvčího B jako takovou, je pro něj mluvčí B konverzačním protějškem, kterému chce předat naléhavě informaci o svém emočním stavu. A právě naléhavost takového expresivního vyjádření převládne nad sociolingvistickým diktátem o nutnosti udržovat situačně přiměřenou stylistiku v promluvě. Toto je zároveň moment proměny vztahu mluvčího A vůči mluvčímu B z percepčního na indiferentní.

Příklad 32: Dialog dvou mužů ve formálním prostředí, mluvčí A je starší a vyššího společenského statusu

B (1): 荷物まとめて帰らんか！

A (2): 竹下さん、あなたが死んだところで、東田は何の痛みも感じませんよ。

私は必ずあの男を見つけ出し、あなたや私が味わった以上の痛みを味わわせてやる！ 人の善意は信じますが、やられたらやり返す。倍返しだ！

V příkladu 32 je čitelný účinek toho, co popisuje v souvislosti s přechodem od zdvořilého stylu k neutrálnímu Senko Maynard jako částečné obrácení promluvy zpět k samotnému mluvčímu, který spíše proklamuje svoje emoce obecně, než že by přímo usiloval o zdůraznění ilokuční síly své promluvy směrem k posluchači. Na začátku tohoto dialogu mluvčí A ještě stále směřuje svou promluvu na mluvčího B a hovoří ve zdvořilém stylu (podtrženo vlnovkou). S postupným nárůstem emočního vypětí v další části promluvy však mluvčí A sklouzne k neutrálnímu stylu. Ještě jednou dokáže emoce utlumit a krátce se vrací k percepčnímu modelu, kdy zohledňuje posluchače, pak ovšem expresivní tendence promluvy převáží a mluvčí v podstatě na konci potlačuje vědomí přítomnosti konverzačního partnera. Promluva přechází z dialogu zaměřeného na mluvčího B v osobní monolog

mluvčího A, který pronáší spíše sám pro sebe, eventuálně k nepřítomnému posluchači, jehož se obsah promluvy týká. Mluvčí A v tu chvíli zcela přechází k neutrálnímu stylu.

Příklad 33: Dialog dvou mužů ve formálním prostředí, mluvčí A je starší a nižšího společenského statusu

A (1): 年利 15% までと決められていると聞きました。

B (1): はい。

A (2): この借用書ですが、これ計算すると、年利 20% の設定になっているよ
うなんですよね。法律にのっとれば、5% は無効になるのでは？

B (2): う〜ん...

A (3): 利率は法律で決められてる範囲まで下げてください。

Zajímavou vlastnost proměny stylu ukazuje příklad 33. Mluvčí A téměř v celém průběhu konverzace dodržuje zdvořilý styl, i když expresivitu do konverzace vkládá pomocí jiných prostředků (například koncových partikulí), emoční vypětí na konci podtrhne přechodem do neutrálního stylu. Tvar predikátu v poslední replice sice spadá do neutrálního stylu, lexikálně však volí v duchu dosavadního rázu vzájemných dialogů těchto dvou mluvčích výraz *itadaku* (いただく), tedy výraz z formálního stylu japonštiny, který definuje vzájemný vztah mluvčích jako silně percepční. Tento výraz může směrem k mluvčímu B vytvářet dodatečný efekt naléhavosti a snahu o vytvoření společensky podmíněného závazku, který by mluvčí B neměl ignorovat. Souběžné užití takto percepčně založeného výrazu se tedy nevyklučuje s proměnou stylu v indiferentní model jako jazykovým prostředkem sloužícím k prohloubení expresivního účinku na posluchače. Mluvčí A tak zároveň dokáže zapojit uctivé výrazy plynoucí z vývoje recipročních vazeb mluvčích, ale i důraznost, se kterou na něj chce zapůsobit.

Už z předchozích příkladů je možná zřetelné, že proměna stylu není nevratná změna ve vyjadřování, ale naopak má tendenci být dočasná. Ve skutečnosti velmi dobře kopíruje pomyslnou křivku oscilace míry emočního vypětí na ose tenze-uvolnění.

Příklad 34: Dialog dvou žen zhruba stejného věku i společenského postavení, odehrává se ve formálním prostředí

A (1): 聡子さん、陽斗君の絵がなくなりました。聡子さん、教えてください。
陽斗の絵がどこにあるのか。

B (1): どうしてあたしが知ってるの？絵がなくなったこと、今言いましたのよ。

A (2): こんなこと言いたくないですけど、陽斗の絵がなくなったら、あなたの息子さんが...

Mluvčí A v příkladu 34 se k neutrálnímu stylu ve své promluvě uchyluje v místě, kdy je obsah jejího sdělení z jejího hlediska nejvíce propojen s jejím emočním prožitkem. Na chvíli tedy vypadává z percepčního modelu, aby se v další replice k němu zase vrátila. V dalším vývoji konverzace však míra potřeby expresivně vyjádřit myšlenku klesá a mluvčí se opět plynule vrací ke zdvořilému stylu.

Příklad 35: Dialog muže – mluvčí A vyššího věku se ženou – mluvčí B, oba mluvčí jsou zhruba stejně společensky postavení, odehrává se ve formálním prostředí

B (1): 敏子さんとの間にも、いい時間があったんじゃないですか。そして生きて...忘れて、幸せになっても、そういうことがあっても、あたし、いいと思うんです。

A (1):あなたは！あの日に、ここにいなかった！あなたは、私の罪の深さを知りません。

V některých případech může proměny stylu v rámci přechodu z percepčního modelu k indiferentnímu a zase zpět vedle poklesu míry expresivity zapříčinit i jiný popud mluvčího. V příkladu 35 mluvčí A kromě toho, že v závěru své repliky opadá expresivní náboj v jeho promluvě, může také návratu ke zdvořilému stylu využít ke zmírnění dopadu předchozího vyjádření. Dočasné opuštění percepčního modelu vztahu mohou někteří japonští mluvčí chápat jako společensky nevhodný mluvní akt a alespoň částečně mohou chtít opětovným návratem ke zdvořilému stylu tento „prohřešek“ kompenzovat.

Pokud jde o socio-lingvistické faktory, které se nějakým způsobem podílejí na jevu, který charakterizuje přechod ze zdvořilého stylu do neutrálního, je pozoruhodné, že podstatně větší zastoupení mají v tomto případě jako mluvčí muži. Neznamená to, že by tento typ proměny stylu byl vyhrazen pouze mužům, vyskytly se i u ženských mluvčích, v analyzovaných dialozích se však takových případů vyskytlo jen několik. Lze tedy konstatovat, že stylistický

přechod z percepčního do indiferentního modelu vztahu účastníků konverzace je převážně záležitost mužských mluvčích.

Dle Wierzbicke je potřeba takové odchylky zasadit do socio-kulturních souvislostí. Jedním z už výše zmíněných specifik japonštiny jsou rozdíly ve vyjadřování u obou pohlaví. Japonština je z jazyků, u nichž jsou rozdíly v mluvě na základě genderu poměrně vyhraněné. Obecně se za typické charakteristiky ženské mluvy považuje použití konkrétních koncových partikulí a zájmen, zdvořilostní prefixů a sufixů (Tsujimura 2007: 415-419). Spekuluje se i o celkově větší tendenci ke zdvořilému vyjadřování u ženských mluvčích, přestože tento atribut je spíše spekulativní (Tsujimura 2007: 421-424). Ani v případě proměny stylistiky nelze mluvit o důkazu, že by ženy více využívaly zdvořilý styl na úkor neutrálního a tudíž by to svědčilo o silnější tendenci ke zdvořilé mluvě. Analyzovaný přechod mezi styly je v této práci chápán jako expresivní prostředek, výsledek porovnání tedy svědčí maximálně o tom, že tento jazykový prostředek z oblasti expresivity je hojněji využíván muži.

Kupodivu však velkou roli nehraje věk ani relativní společenské postavení mluvčího vůči posluchači, i když častěji se vyskytl tento jazykový fenomén u mluvčích starších či podobného věku jako byli posluchači. To, že se v podstatě všechny dialogy, které spadají do kategorie změny stylistiky doprovázené přechodem z percepčního k indiferentnímu modelu, odehrávají ve formálně laděném prostředí nelze chápat jako faktor, ale nutný předpoklad takových případů. Důležitou predispozicí použití zdvořilého stylu, který se váže k percepčnímu modelu, je právě relativní formálnost prostředí.

3.3.1.2 Proměna stylu od naléhajícího k percepčnímu modelu

Po přechodu ze stylu zdvořilého do neutrální je tu ještě druhá možná kombinace, tedy přechod z neutrálního stylu ke zdvořilému, který odpovídá typu změny vztahu mezi mluvčím a posluchačem z naléhajícího modelu vztahu k percepčnímu modelu vztahu.

Jak bylo vysvětleno výše, percepční model je v reálné mluvě zastoupen především v podobě zdvořilého stylu. Naléhající model je pak propojen především s neutrálním stylem, ale v jiné formě než jak tomu je u indiferentního modelu, kde se k neutrálnímu stylu přistupuje pod tlakem potřeby mluvčího ventilovat emocionalitu, nikoliv překračovat společenskou či intimní hranici vztahu s posluchačem.

Naléhající model vztahu zjednodušeně řečeno odpovídá běžné vazbě mezi mluvčími (přátelé, blíže spolupracující kolegové, rodinní příslušníci apod.), kteří už se lépe znají a různé společenské vlivy od nich nevyžadují držet se zdvořilého stylu.

Dočasné nahrazení naléhajícího modelu percepčním je v proměně stylu umožněno díky odlišné pomyslné vzdálenosti, kterou si mluvčí mezi sebou v neutrálním, respektive zdvořilém stylu drží.

Za předpokladu, že mezi mluvčím a posluchačem je bližší vztah, dává to mluvčímu potenciálně větší prostor k vyjádření emocí bez větších omezení v podobě dbaní na společenské imperativy. Mohly by se zdát, že pak mluvčí už nepotřebuje stylistiku jako nástroj expresivity, pokud má širší výběr v oblasti jiných expresivních jazykových prostředků. Je to ale právě přechod ke zdvořilému stylu, který mluvčímu umožní mezi ním a komunikačním partnerem dočasně vytvořit větší odstup a tím zahrnout expresivní významy do své promluvy (Maynard 2009: 99). Tato jazyková strategie tedy slouží jako způsob, jak naznačit posluchači dočasnou odtažitost. Pragmaticky tak lze naznačit například nesouhlas s partnerovým názorem, popřípadě s tím co řekl, naznačil či udělal. Maynard zdůrazňuje (Maynard 2002: 340-342) ještě jednu funkci takového vyjádření a totiž, že skrze neočekávané užití zdvořilého stylu dokáže mluvčí nejen vytvořit odstup, ale na základě této distance dosáhne většího dopadu pro obsah své promluvy. Náhlá změna stylistiky totiž funguje i pro připoutání pozornosti a jistou formu „aktualizace“ sdělení, zdůraznění aktuálního místa, času a okolností dialogu.

Příklad 36: Dialog mluvčí A – ženy a mluvčího B – muže, oba mluvčí jsou zhruba stejného věku a mají stejný společenský status, odehrává se ve formálním prostředí

B (1): 毬絵。焦ったってしょうがないですよ。こればかりはあの子がその気になってくれなければ、どうしようもない。この状況で、外に出て試験が受けられるかどうか。それより、今信くんのことが...

A (1): どうでもいいなのね。あなたにとって、彬のことはどうでもいいことなのね! もういいわ。彬はあかし一人で守ります。

Mluvčí A v příkladu 36 užitím zdvořilého stylu v poslední větě promluvy jasně dává najevo odstup, který si chce v dané situaci od mluvčího B vytvořit a proměnou stylu ještě umocňuje vymezení se vůči sdělení mluvčího B. Mluvčí A říká, že ona sama se ujme úkolu ochránit potomka, do svého plánu komunikačního partnera nezahrnuje. Zdvořilý styl v tomto

případě působí velmi stroze, v podstatě má paradoxně vyznění sdělení zbaveného emocí. Je to ale důraz a rozhodnost, které mluvčí chce vyjádřit, které z této proměny stylu dělají nástroj expresivity.

Příklad 37: Dialog mluvčí A – ženy nižšího společenského postavení a mluvčího B – muže, oba mluvčí jsou zhruba stejného věku, odehrává se v neformálním prostředí

A (1): その会にね、優太が自分から参加したいって、決めたのよ。すごいと思
わない？

B (1): そんなことよりも、あいつ今高校に戻って、きちんと勉強しなきゃいけない時期じゃないのか。そんなボランティアみたいなことやってる場合じゃないだろ。いいのかよ。あいつの母親として、しっかり見守ってるよ。自分の子供だろ。

A (2): あなたの子供です！優太が変わろうとしている姿をあなたにも見てもら
うと思っただけど。でも興味なさそうね。

B (2): ボランティアって、俺には自己満しか思わないんだよ。

A (3): あたしが言いたいのはそういうことじゃないわ。

V dalším příkladu se opakuje situace, kdy mluvčí využije k expresivnímu vyjádření proměnu stylu a následně se opět vrátí k původní stylistice rozhovoru. Mluvčí A v příkladu 37 vede poměrně běžný rozhovor, rozčílí ji však reakce mluvčího B a v daný moment přistupuje náhle ke zdvořilému stylu, aby mezi sebou a protějškem vytvořila pomyslnou bariéru. Takovýto odstup může sloužit také jako snaha mluvčí A o to, aby působila v konverzaci jako osoba zvnějšku, která má nad situací nadhled a připomíná mluvčímu B fakta, která by od ní za běžných okolností možná nepřijal. Přechod z naléhavějšího k percepčnímu modelu může fungovat jako prostředek k odosobnění promluvy, aby její obsah na posluchače působil jako kdyby jí pronesl někdo s jiným vztahem k posluchači, klidně i jiného společenského postavení.

3.3.2 Speciální případy proměny stylu a další výklady

Existují však i situace, kdy je motivace v užívání různých stylů u mluvčího poněkud nejasná. Ačkoliv se může stále jednat o expresivní nástroj, v případě příkladů 15 a 16 není zcela čitelné, od jakého modelu k jakému se mluvčí přesouvá, jelikož se proměny stylu

střídají v rychlém rázu a je těžké odhadnout, který ze stylů je v danou chvíli pro mluvčího ústředním.

Příklad 38: Rozhovor dvou mužů zhruba stejného věku ve formálním prostředí, mluvčí A je vyššího společenského postavení

B (1): そう考えますと、共犯者はお二人に関わりなる人物だったのではないかと。

A (1): 当時、警察にも同じことを聞かれて、会社の同僚の名前を数人伝えたけど、全員アリバイがあったって聞きました。

B (2): 奥様、いかがですか。

C (1): 私は誰の名前もをあげませんでした。だって、近所の奥さんぐらい、知り合いはいませんから。

B (3): そうでしたか。

A (2): もういいでしょう。俺たちは話したくないこと話したんだ。犯人は九十九ですよ。あいつだったんだ。自分も小さな子供がいたくせに。

Mluvčí pod návalem emocí v poslední replice střídá neutrální a zdvořilý styl. Použití neutrálního stylu se oproti dosavadní podobě dialogu může zdát jako přechod od percepčního modelu k indiferentnímu a věta „犯人は九十九ですよ“ by pak znamenala návrat k předchozí stylistice. Hned v následující větě však mluvčí opět užívá neutrální styl, takže větu „犯人は九十九ですよ“ je teoreticky možné vyložit i jako přechod od momentálního naléhavějšího modelu k percepčnímu a má to být zvolání, které vytváří odstup od mluvčího B, aby mluvčí A v tomto bodě podpořil rezolutnost své promluvy.

Příklad 39: Dialog mluvčí A – ženy vyššího společenského postavení a mluvčího B – muže, oba mluvčí jsou zhruba stejného věku, odehrává se ve formálním prostředí

A (1): ちょっとあんた達。これだけ？家の中かき回したあ何の挨拶もなしに帰るおつもり？

B (1): お邪魔しました。

A (2): それだけ！？一個人のプライバシーに踏み込むなら、それなりの礼儀があるでしょう。

B (2): これはご主人に了承を得た上での金融庁の検査ですので...

A (3): そんなの知らないわよ。ここは主人の家であると同時に私の家でもあるんですからね。主人は銀行員という立场上何も言えないかもしれないけど、私は一般市民だから言わせてもらうわよ。あなた達 役人の常識はね、霞ヶ関じゃ通用するかもしれないけど、世の中では通用しませんからね。そういう非常識な役人がこの国をダメにすんのよ。何とか言いなさいよ！

B (3): すっ、すいませんでした。

V případě příkladu 39 jsou proměny stylu ještě čtenější a o to náročnější je jejich interpretace a přiřazení k některému z modelů. Mluvčí A je v celém dialogu natolik stylisticky nekonzistentní, že jen stěží jde určit, zda v její promluvě má převažovat expresivní funkce u neutrálního či zdvořilého stylu. Jejich použití v emotivně laděné promluvě však mluvčí může využívat ve vzájemně komplementárním vztahu. Tedy neutrální styl využívá ve formálním prostředí jako primární prostředek expresivity a sekce se zdvořilým stylem jako protiváhu k neutrálnímu stylu ve funkci podobné přechodu naléhajícího modelu v percepční, kdy svá tvrzení chce odosobnit a dosáhnout jimi většího dopadu na mluvčího B.

Řečeno v celkovém měřítku, nemá ani vkládání zdvořilého stylu do promluvy v neutrálním stylu stejně jako u předchozího typu proměny stylistiky zásadní vliv věk či postavení mluvčího. Opět je zjevný rozdíl pouze mezi pohlavími, přičemž tentokrát hlavně převažují jako mluvčí ženy. Změnu stylu na základě přechodu od naléhajícího modelu vztahu k percepčnímu lze tedy označit jako jazykový prostředek pro vyjádření expresivity typický především pro ženy.

Obecně lze k proměnám stylu říct, že dynamika těchto změn ve stylistice kopíruje křivku emočního vzepětí a případného zklidnění mluvčího a slouží tak jako ukazatel na to, co mluvčí chce zdůraznit a předat posluchači jako informaci o svých pocitech. Tedy je to nesporně jazykový prostředek k vyjádření expresivity. Proměna stylu je mezi ostatními způsoby vyjadřování expresivity specifická v tom, že nemění obsahovou podstatu vyjádření, ani k ní nepřidává lexika, která by zastupovala exklamaci. Celou promluvu posouvá v pragmatické rovině. Z hlediska Wierzbické chápání japonštiny se dá souhlasit s tím, že japonština je typická svou nejednoznačností. Jak píše Wierzbicka k nepřímosti Japonců: „*Postoj zachycený v jazykovém chování lze popsat následovně: Něco chci. Nechci to říct. Proto udělám něco jiného. Myslím, že ostatní budou vědět, co chci.*“ (Wierzbicka 2003: 94) Proměna stylu zachovává to, co mluvčí chce, respektive nechce říct, ale způsobem, jakým formuluje své sdělení, tedy stylem jaký zvolí oproti běžné stylistice komunikace, naznačuje posluchači, že si

má nějaký pragmatický význam domýšlet. Nicméně je to další z verbálních prostředků k zachycení emocí, tvrzení o jejich potlačování v mluveném projevu Japonců podle Wierzbické proto není tak jednoznačné.

Proměna stylu: *Říkám, co cítím/co si myslím. Neříkám tak, jak si ostatní mohou myslet, říkám to jako bych byl(a) někdo jiný.
Myslím, že ostatní budou vědět, co chci říct.*

Tvrzení Wierzbické o japonštině: *Nechci říct, co chci.*

*Udělám proto něco jiného.
Myslím, že ostatní budou vědět, co chci.
(Wierzbicka 2003:94)*

V kulturních schématech podle Wierzbické a tom, které zachycuje princip proměny stylu, je jasně viditelný rozpor v tom, že proměna stylu není jazykový jev, kterým by se mluvčí v japonštině vyhýbali formulaci svých emocí. Nicméně je patrné, že obě schémata se shodnou v tom, že jedním z rysů japonštiny je jistá forma nepřímosti a nevyřčené reciprocitě mezi mluvčím a posluchačem.

Popis této jazykové strategie v této práci ale souvisí s proměnami stylistiky ve spojitosti s projevem emocí z negativního spektra a aspektem tenze. Například Senko Maynard uvádí ve svých pracích i jiné pohnutky a výklady změny zdvořilostního stylu, které jsou ale většinou spojeny s expresivitou jiného druhu emocí.

Jóko Hasegawa ve své stati o stylistice (Suzuki 2006: 210) použití zdvořilého, případně neutrálního stylu také podmiňuje povahou vztahu mluvčího k posluchači. Pokud je adresát sdělení mluvčímu vzdálený, myšleno, je-li mezi nimi zatím komunikační odstup a navíc se jedná o někoho s vysokým společenským statutem, je vhodné volit zdvořilý styl. Za předpokladu, že je adresát komunikace někdo mluvčímu blízký, sdílí s ním bližší či intimnější vazbu a zároveň vzhledem k mluvčímu není společensky výše postaven, přichází na řadu přirozeně styl neutrální. Problém podle ní nastává ve chvíli, kdy se podmínky pro použití stylů začnou vzájemně vylučovat. Za předpokladu, že mluvčí mluví s někým, koho mluvčí sice považuje interpersonálně vzdáleného, ale nehodného úcty, volí neutrální styl jako prostředek zdůraznění despektu, což může hraničit až s pejorativním vyjadřováním či urážkou, ale nemění to nic na tom, že jde o cílený expresivní jazykový akt.

Pokud je však posluchač sice společensky nadřazen mluvčímu, ale mluvčí chce vůči němu uplatnit mínění o vzájemné vztahové blízkosti, na poli jazykových strategií se tyto dvě pojetí vzájemně vylučují, pokud mluvčí nepřistoupí ke stylisticky nevyhraněnému vyjádření, které jeho stanoviska nepředá jiným opisným způsobem.

Nemělo by zároveň zůstat stranou, že proměnlivost stylistiky v komunikaci není pouhým odrazem aktuálního vztahu mezi aktéry konverzace, ale slouží současně jako jeden z konstituentů vývoje tohoto vztahu (Suzuki 2006: 213)

Jak také připomíná Maynard (Maynard 2002: 288) proměny ve stylistice dlouhodobého charakteru, to znamená sledované na proměnách v opakovaných konverzačních výměnách stejných partnerů v průběhu času, často kopírují vývoj jejich vzájemného vztahu a odpovídají změnám, ke kterým dochází v příslušných socio-kulturních činitelích, jež mají na výběr stylu vliv.

4. Závěr

Primárním cílem této práce bylo podrobit tvrzení lingvistiky Anny Wierzbické o typických vlastnostech japonštiny v oblasti expresivity, detailnějšímu zkoumání na základě jazykové analýzy širšího korpusu dialogů japonských mluvčích, které byly vybírány podle předem stanovených kritérií. Dále popsat, které jazykové prostředky jsou nejvýraznějšími zástupci emotivního vyjadřování v japonštině.

Hlavní charakteristikou, kterou japonštině Wierzbicka připisuje, je silná tendence potlačovat verbální projevy emocí a obecně nechota Japonců říct, co cítí. Může to tedy působit tak, že japonština bude v oblasti expresivity do značné míry omezená. Výsledky zkoumání expresivních konverzací ze spektra negativních a tenzích emocí však ukázaly, že má celou řadu jazykových prostředků a způsobů k zachycení spleťtého procesu slovního vyjadřování emočních stavů, patří mezi ně změny ve slovosledu a stylistice, použití gramatických konstrukcí jako je rozkazovací či práci způsob, ale také přípustka a v neposlední řadě také modální výrazy či dokonce deixe. Navíc jsou tyto jazykové jevy v expresivní komunikaci skutečně v hojně míře užívány a japonština tedy rozhodně není o z hlediska emotivních formulací chudá.

Konkrétně proti věrohodnosti mínění Wierzbické, že japonština má sklony nevyjadřovat emoce slovně, hovoří užití prostředků jako je například systém ukazovacích výrazů kosoado, který umí zachytit emocionální postoj mluvčího vůči objektu promluvy. Dále je to i rovina stylistiky a vědomé střídání zdvořilostních úrovní, díky kterému mluvčí mohou projevit, jakým způsobem se proměňuje jejich vztah k posluchači. Mimo jiné i změny ve slovosledu, výměna pozic některých větných členů pro dosažení jiného příznaku promluvy dávají najevo, co je pro mluvčího v podstatné a u čeho chce, aby jeho komunikační protějšek vnímal emocionální náboj.

Dalším z řady postulátů Wierzbické v návaznosti na japonštinu je zcela zásadní vliv principu zdrženlivosti na povahu expresivity a vyjadřování v japonštině obecně, která podle ní vyznává především nepřímou. Toto je samozřejmě charakteristický rys, který nepředkládá jen Wierzbicka a skutečně význam této vlastnosti japonských mluvčích potvrzují i některé prostředky expresivity. Především jsou to přípustkové konstrukce, jež mají za úkol posluchači naznačit, že mluvčí pociťuje určitý rozpor svého předpokladu a toho, co posluchač dělá nebo říká. Velmi obdobně fungují i modální výrazy, které promluvě dodávají o něco větší

expresivní dopad, v zásadě ale mají posluchači také nepřímo napovědět, co jim mluvčí chce ze svých emočních prožitků předat.

Na druhou stranu ale teze o nepřímosti příliš nepodporuje poměrně běžný výskyt formulací obsahujících rozkazovací způsob, který je velmi přímočarou jazykovou strategií, jak konverzačnímu partnerovi objasnit, co po něm požadujeme.

Jednou z pohnutek japonských mluvčích, aby svou expresivitu regulovali, je podle Wierzbické vnitřně zakódovaná potřeba nikoho se nedotknout, cílem je hlavně, aby se žádná ze stran, účastnících se komunikace necítila špatně. Přesto je to opět poměrně velká četnost výskytu přípustek, která svědčí o tom, že japonština má prostředky, kterých v hojné míře skutečně i využívá, aby posluchače upozornila na to, že mluvčí spoléhal na nějaké jeho tvrzení či jednání a jeho očekávání se nenaplnilo. Přestože to mnohdy znamená, že mluvčí se bude cítit špatně či provinile. Velmi podobně fungují i modální výrazy, které také vrací zodpovědnost za konflikt, který je spouštěčem emocí na stranu posluchače.

Zrovna tak je pro Japonce typické, že neříkají na rovinu, co si přejí či nepřejí, co se jim líbí, respektive nelíbí, jak tvrdí Wierzbicka. Přirozeně to ale neznamená, že by japonština a to především v emocionálně laděné komunikaci nemohla užívat práci konstrukce a přímo a výslovně tak preference mluvčího nezmiňovala.

Japonští mluvčí by také měli vždy odhadnout, co si jejich konverzační partneři myslí a co cítí, aniž by to dali najevo, obzvlášť ne slovy. Znovu je to použití přacího způsobu, které je ale důkazem toho, že mluvčí v expresivních promluvách nutně nespolehají jen na odhad posluchače a jeho dovednost číst situaci. Dokonce Japonci dovedou poskytnout mluvčímu jasné indicie k tomu, aby si domysleli, co mluvčí asi pociťuje i pomocí tak sofistikované jazykové vrstvy jako je stylistika a změny v jejím užití oproti dosavadnímu průběhu rozhovorů.

Dílčím cílem této práce bylo i přezkoumat vhodnost některých metodologických nástrojů Wierzbické pro zkoumání emocí v jazyce. K tomuto účelu práce využívala hlavně *přirozený sémantický metajazyk*, který ve velké většině případů dokázal pomoci postihnout důležité body ve zkoumaných dialozích, které byly stěžejní pro odhalení podstaty jednotlivých jazykových jevů a prostředků, jimiž se v japonštině expresivita uskutečňuje a to díky zachycení posloupnosti emocionálního prožitku z pohledu mluvčího. Z pochopitelných důvodů nedokázal zachytit pouze podstatu změn ve stylistice.

Nicméně, při zkoumání ukazovacích výrazů, které jsou samy o sobě také součástí *přirozeného sémantického metajazyka*, se ukázalo, že sémantický metajazyk je sice praktický nástroj pro popis jednotlivých příkladů užitých v analýze, ale jelikož některé jeho základní konstituenty nejsou naprosto univerzálně přenositelné do všech jazyků beze změn ve významu a chápání některých nuancí, má jistá omezení. Jmenovitě v případě japonštiny při přenosu popisu komunikačního jádra rozhovoru z jedné řečové soustavy do jiné dochází k určitému posunu velmi specifického pojetí vnímání reference vzdálenosti prostoru a kontextu, které by muselo být doplněno opět jen výrazy z *přirozeného sémantického metajazyka*, což v tomto bodě nezapadá do představy o jeho všeobecné nezatiženosti subjektivními rozdíly v jednotlivých jazycích.

Podle Wierzbické je možné skrze vyzorování základních *kulturních schémat* v jazyce proniknout do způsobů myšlení příslušného národa. Z analýzy v této práci je možné vyjádřit se pouze úžeji k oblasti verbálního projevu emocií, ale je možné na jejím základě formulovat několik příznačných rysů, které se v japonštině opakovaně promítaly do forem její expresivity.

Je zjevné, že japonština skutečně vyznává určitou nepřímou a zdrženlivou, pokud však dojde u mluvčích k emočnímu vypětí, tak i japonština jako všechny ostatní jazyky bez expresivity nedokáže existovat a naplňovat svou základní funkci a totiž přenášet informace o myšlenkách a stavech z mluvčího na posluchače. Navíc prostředky k přenosu expresivity nejsou u japonštiny tak omezené, jak by se mohlo ze závěrů Wierzbické zdát.

Dále je typické, že přirozeným impulsem ke vzniku expresivní komunikace je vnitřní konflikt mluvčího, nejčastěji vyvstávající z nesplnění určitého očekávání vůči posluchači, to je ale něco natolik univerzálního v lidské emocionalitě, že je to společné všem jazykům, jde tedy o univerzálii, kterou nepopírá ani japonština. Jejím specifikem je, že tento konflikt je především způsoben určitým charakteristickým vnímáním interpersonálních vztahů a interakce a jejich striktního dělení na vnější a vnitřní objekty a vlivy z pohledu mluvčího a jejich osobně chápané pozitivní či negativní hodnocení se do komunikace často právě výše zmíněnými jazykovými prostředky promítá.

Kulturní schémata, která v souvislosti s japonštinou předkládá Wierzbická fungují u expresivity tedy jen částečně, celkově jde o mnohem komplexnější jev, který nelze takto jednoznačně zjednodušit na několik základních tezí, které by bylo možné uplatnit za všech okolností.

Nesmí zůstat stranou ani míra vlivu vybraných socio-kulturních faktorů, jimž se tato práce také věnovala. Závěrem lze konstatovat, že v expresivitě v japonštině nakonec nejsou většinou až tak významné, v podstatě vůbec nehraje roli věk a sociální status, výjimečně se projeví ve vyjadřování mluvčích působení formálního a neformálního prostředí a to nejčastěji u jevů, jejichž použití s tímto faktorem přímo souvisí (například stylistika). Jediný výraznější rozdíl je v mužské a ženské mluvě, což v podstatě potvrzuje obecné vnímání ženských mluvčích jako těch se silnější tendencí k umírněnému a zdvořilejšímu vyjadřování, neznamená to ale, že by míra jejich expresivity byla oproti mužům snižena, pouze u některých prostředků volí mírně odlišnou formu či zbarvení.

Tato práce se záměrně nevěnuje některým aspektům expresivity, jejichž význam pro specifika vyjadřování emocionality v japonštině by bylo dobré v budoucích výzkumech zohlednit. Zejména jde o fonetickou stránku expresivity, která je ale sama o sobě natolik rozsáhlým a komplikovaným fenoménem, že by v případě této práce musel rozsah jejího zkoumání být značně omezen a neměla by proto přiměřenou vypovídací hodnotu. Proto se tato práce soustředila výhradně na verbální jazykové prostředky k zachycování emocí.

Zároveň se tato práce zaměřovala na spektrum negativních emocí v oblasti tenze, jelikož je považuje za nejvýraznější oblast emocionálního prožívání a následné verbální formulace těchto prožitků. Pro úplný pohled na expresivitu v japonštině by se další výzkumy měly věnovat i dalším oblastem emocí včetně těch pozitivních, případně zjistit, zda se v širší škále emočních stavů prostředky k jejich zachycení v jazyce nějakým výrazným způsobem liší.

Seznam pramenů:

Seznam použité literatury:

BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4. vydání. Praha: Triton, 2003.
Emotions in crosslinguistic perspective. Berlin: Mouton de Gruyter, 2001.

HALL, Edward T. *Beyond culture*. 1st ed. New York: Anchor Pr./Doubleday, 1976.

HÜBLER, Axel. *The expressivity of grammar: grammatical devices expressing emotion across time*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1998.

IMAI, Mutsumi, KANERO, Junko, MASUDA, Takahiko. The relation between language, culture, and thought. *Current Opinion in Psychology*. 2016, April 2016 (Volume 8), 70-77.

LEAVITT, John. Meaning and Feeling in the Anthropology of Emotions. *American Ethnologist*. 1996. August 1996 (Volume 23, No. 3), 514-539.

MAYNARD, Senko K. *Danwa bunseki no kanósei – Riron, Hóhó, Nihongo no hjógensei*. Kurošio šuppan, 1997.

MAYNARD, Senko K. *Džói no gengogaku – Bakóšóron to nihongo hjógen no patosu*. Kurošio šuppan, 2000.

MAYNARD, Senko K. *Linguistic emotivity: centrality of place, the topic-comment dynamic, and an ideology of pathos in Japanese discourse*. Amsterdam: J. Benjamins Pub. Co., 2002.

MAYNARD, Senko K. *Te iu ka, jappari nihongo da jo ne. – Kaiwa ni hisomu nihondžin no kimoči*. Taišúkan šoten, 2009.

MYERS, David G. *Psychology*. 9th ed. New York: Worth Publishers, 2010.

NARROG, Heiko. *Modality in Japanese: the layered structure of the clause and hierarchies of functional categories*. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co., 2009.

PLUTCHIK, Robert. *Emotions and life: perspectives from psychology, biology, and evolution*. 1st ed. Washington: American Psychological Association, 2003.

PRŮCHA, Jan. *Interkulturní komunikace*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010.

ROTHBAUM, Fred, Martha POTT, Azuma HIROSHI, Kazuo MIYAKE a John WEISZ. The Development of Close Relationships in Japan and the United States: Path of Symbiotic Harmony and Generative Tension. *Child Development*. 2000, September/October 2000 (Volume 71, No. 5), 1121-1142.

RUSSELL, James A. Pancultural aspects of the human conceptual organization of emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1983, December 1983 (Volume 45), 1281-1288.

SUZUKI, Satoko. *Emotive communication in Japanese*. Amsterdam: John Benjamins, 2006.

TSUJIMURA, Natsuko. *An introduction to Japanese linguistics*. Malden: Blackwell, 2007.

UCHIDA, Yukiko, Sarah S.M. TOWNSEND, Hazel Rose MARKUS a Hilary B. BERGSIEKER. Emotions as Within or Between People? Cultural Variation in Lay Theories of Emotion Expression and Inference. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2009 (Volume 35, No. 12), 1427-1439.

WIERZBICKA, Anna. *Cross-cultural pragmatics: the semantics of human interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2003.

WIERZBICKA, Anna. *Emotions across Languages and Cultures - Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Seznam pramenů pro korpus:

ASAKA, Morio. *Nana* [televizní pořad]. Japonsko, NTV, 2006-2007.

CUKAHARA, Ajuko, TAKEMURA, Kentaró, FUKUDA, Rjósuke, MURAO, Jošiaki. *Mother game* [televizní pořad]. Japonsko, TBS, 2015.

FUKUZAWA, Kacuo, TAKAJOŠI, Tanazawa. *Hanzawa Naoki* [televizní pořad]. Japonsko, TBS, 2013.

INOMATA, Rjúiči, SATÓ, Toja, IŠIO, Džun, HIGURAŠI, Ken. *Kaseifu no Mita* [televizní pořad]. Japonsko, NTV, 2011.

IŠIKAWA, Džun'iči, UEDA, Jasuši. *Osozaki no Himawari* [televizní pořad]. Japonsko, Fuji TV, 2012.

MIJAKE, Jošišige, ŠIRAKI, Keiichiró, SUZUKI, Kósuke. *Zeni no sensó* [televizní pořad]. Japonsko, Fuji TV, KTV, 2015.

MIZUTA, Naruhide, KOBABAŠI, Jošinori, JASOŠIMA, Mijako. *Beautiful rain* [televizní pořad]. Japonsko, Fuji TV, 2012.

ÓMORI, Takahiro. *Džigoku šódžo* [televizní pořad]. Japonsko, MBS, Tokyo MX, 2005-2006.

SATÓ, Júiči, KINOŠITA, Takao, JAMAUČI, Daiden. *Mucú* [televizní pořad]. Japonsko, Fuji TV, 2015.

TAKAFUMI, Hatano. *Kageri juku nacu* [televizní pořad]. Japonsko, WOWOW, 2015.

TANAKA, Rjó, HIRANO, Šin, SEKINO, Menenori. *Dear sister* [televizní pořad]. Japonsko, Fuji TV, 2014.

WATANABE, Takajoši, JAMAUČI, Munenobu, KANAZAWA, Tomoja. *Dakara kója* [televizní pořad]. Japonsko, NHK, 2015.

Seznam příloh:

Příloha 1

Korpus analyzovaných dialogů – kombinace mluvčích muž-muž.....91

Příloha 2

Korpus analyzovaných dialogů – kombinace mluvčích muž-žena 102

Příloha 3

Korpus analyzovaných dialogů – kombinace mluvčích žena-muž 112

Příloha 4

Korpus analyzovaných dialogů – kombinace mluvčích žena-žena 125